

”Kaukana kotoa kanssasi”

Transnationaalisia näkökulmia emigranttikirjailija Vera Bilitšin tuotantoon ja toimintaan

Pro gradu -tutkielma
Schulgin Ida Sofia (013799890)
Ohjaaja, dosentti Sanna Turoma
Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimus
Maailman kulttuurien laitos
Helsingin yliopisto
Tammikuu 2019

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Maailman kulttuurien laitos	
Tekijä – Författare – Author Schulgin Ida Sofia			
Työn nimi – Arbetets titel – Title ”Kaukana kotoa kanssasi”. Transnationaalisia näkökulmia emigranttikirjailija Vera Bulitšin tuotantoon ja toimintaan			
Oppiaine – Läroämne – Subject Alue- ja kulttuurintutkimus, Venäjän ja Itä-Euroopan linja			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu-tutkielma		Aika – Datum – Month and year Tammikuu 2019	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 100
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkimus on osin tehty kartoittamaan runoilija Vera Bulitšille paikka Suomen kirjallisuushistorioissa. Niissä ei ole mainintaa Suomessa kirjoitetussa emigranttikirjallisuudesta.</p> <p>Pietarilaisen kulttuurikodin tytär Vera Bulitš (1898-1954) emigroitui Suomeen vuonna 1917. Täällä hänestä kasvoi runoilija ja monipuolinen kulttuuritoimija. Varsinaisen toimeentulonsa Bulitš sai kirjastonhoitajana useissa eri kirjastoissa venäläisen kirjallisuuden asiantuntijana.</p> <p>Tutkimus on henkilö- ja kulttuurihistoriallinen työ, joka käsittelee Bulitšin tuotantoa transnationaalisen, ylijaraisen, kirjallisuudentutkimuksen perspektiivistä. Tutkimus on aineistolähtöinen. Aineisto koostuu Bulitšin runokokoelmaan, Myrskyn kaatamia puita (1947), kuuluvien neljän runon raakakäännöksistä ja Bulitšin henkilökohtaisen arkiston materiaaleista. Ne valaisevat hänen kulttuuritoimijuuttaan muun muassa Suomen ruotsinkielisessä yhteisössä, suomenkielisen runouden venäjantähtäjä ja venäläisen kirjallisuuden asiantuntijana. Vera Bulitšin lyriikka luetaan kuuluvaksi venäläiseen emigranttikirjallisuuteen. Hänen lyriikkansa on luonnehdittu kuuluvan myös venäjän kirjallisuuden hopeakauden piiriin.</p> <p>Tutkimuksen metodologia on monitieteellinen, ja analyysiosuudessa hyödynnän lyriikan lähilukua. Natalia Baschmakoffin ja Temira Pachmussin teokset koskien emigranttikirjallisuutta ja suomenvenäläisyyttä ovat tutkimuksessa avaintekstejä. Tutkimus tukeutuu Hanna-Leena Nissilän ylijaraisen kirjallisuudentutkimuksen teorioihin. Historiallisessa kontekstissa toinen maailmansota vaikutti ratkaisevasti Suomen poliittisiin painotuksiin. Siitä johtuen venäläisyyttä sovitettiin erilaisiin kehyksiin suhteessa valtäväestöön sodanjälkeisessä Suomessa. Tutkielmassa historiallinen aika keskustelee Bulitšin sodanaikaisen lyriikan ja sodanjälkeisen toimintansa kanssa. Valitsemani transnationaaliset näkökulmat osoittavat, että Bulitšin toiminta ja tuotanto on Suomessa jäänyt leimallisesti hänen kansallisuutensa varjoon, suppean venäjää taitavan kulttuuripiirin omaisuudeksi.</p> <p>Olen tutkielmani avulla pyrkinyt korjaamaan tilanteen nostamalla esille Bulitšin tuotannon ja toiminnan. Tutkielmani raakakäännökset Bulitšin lyriikasta ovat runoilijan ensimmäisiä suomenkielillä luettavissa olevia kokonaisia runoja. Vera Bulitš oli rajoja hiljaisesti rikkonut maahanmuuttaja.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Vera Bulitš, transnationaalisuus, suomenvenäläisyys, venäläinen emigranttikirjallisuus, sotalyriikka			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampanin kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Vera Bulitš, runoilija ja kirjastonhoitaja	4
1.2. Bulitšin tuotanto	6
1.3. Bulitš esseistinä, kriitikkona ja kääntäjänä	8
2. Aiempi Bulitš-tutkimus	9
2.1. Tutkimusaineiston esittely, Vera Bulitšin lyriikka ja arkistolöydöt	11
2.2. Tutkimuskysymyksiä	12
2.3. Teoreettinen kehys	12
2.4. Tutkimukselle keskeisiä käsitteitä	15
3. Kulttuurihistoriallinen konteksti	16
3.1. Venäläisestä emigranttikirjallisuudesta ja lehdistä	18
3.2. Varhaista emigranttielämää Suomessa	22
3.3. Venäläinen siirtokunta ja Vinttikamari-yhdistys	25
4. Sota 1939–1945	27
4.1. Talvisodan propagandaa	28
4.2. Emigranttiryhmittymien reaktioita talvisotaan	29
4.3. Runouden välittämä kuva sodista	30
4.4. Muuttuvat olosuhteet	31
4.5. Emigranttijärjestöt sodan jälkeen Suomessa	33
4.6. Bulitšin työpaikat: Helsingin yliopiston Slaavilainen osasto ja Neuvostoliitto-instituutti	35
5. Vera Bulitšin poetiikka kokoelmassa Myrskyn kaatamia puita	38
5.1. Ankara talvi	41
5.2. Sota	51
5.3. Belomorkanal-savuke	52
5.4. Emigrantti	54
6. Satu ja kulttuuriryöpy	56
6.1. Bulitšin satukokoelma, Satu pikkiriikkisestä prinsessasta	57
6.2. Nimimerkki Verbenan radiopakinat	59
6.3. Neuvostokirjallisuutta suomenruotsalaisille	62
6.4. Bulitš kääntäjänä	62
7. Bulitšin identiteetin ja kulttuurin kehityksiä	64
7.1. Bulitš suomenkielisissä kirjallisuushistorioissa	66
7.2. Vera Bulitšin merkitys aikalaisille ja tänään	69
8. Johtopäätökset	71
9. LYHENTEET	74
10. LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	75
11. LIITTEET	92

1. Johdanto

Kodittomuus, ikävä ja epävarmuus ovat raskaita tunteita. Tutkielmani otsikko ”Kaukana kotoa kanssasi” (”Daleko s tovoj ot doma”) on säesitaatti Vera Bulitšin runosta ”Ankara talvi” (”Surovaja zima”¹) Sen symbolinen merkitys on monitahoinen. Bulitšin synnyinkaupunki Pietari on lähellä mutta saavuttamaton. Etäisyys on konkreettista, mutta sillä on myös kuvaannollisia ja poliittisia merkityksiä. Sana ”kanssasi” voi viitata moneen. Onko runoilija suomalaisten kanssa vai oman viiteryhmänsä, suomenvenäläisten emigranttien, joukossa kaukana kotoa, vai viittaako ”kanssasi” lukijaan? Rajat ovat häilyviä. Ehkä Bulitš on sittenkin kirjoittanut säkeeseen sotilaan kokemuksen, sekä suomalaisen että venäläisen, tasavertaisina ilman vihollisuutta.

Kirjallisuushistoriassa kanonisoidun klassikon aseman saavuttaneet teokset vaihtuvat vuosikymmenten saatossa. Kirjallisuushistoriaa kirjoitetaan uudelleen eri näkökulmista ja eri painotuksin. Käsittelen pro-gradu työssäni Suomen kirjallisuushistorian unohtunutta lukua eli venäläistä emigranttikirjallisuutta Suomessa runoilija Vera Bulitšin (1899–1954) tuotannon ja toiminnan näkökulmasta. Suomalaisissa kirjallisuushistorioissa ei ole mainintaa Suomessa kirjoitetusta venäläisestä emigranttikirjallisuudesta.² Tavoitteenani on nostaa esille runoilija Vera Bulitš ja kirjoittaa hänelle paikka Suomen kirjallisuuden historiassa. Tieni tähän tutkielmaan on ollut pitkä sekä ajallisesti että ajatuksellisesti. Tienviittoinani ovat toimineet Turun yliopistolle vuonna 2011 tekemäni proseminaarisesitelmä, joka käsitteli Suomen emigranttiyhteisön asemaa Suomessa³ Vuonna 2015 Helsingin yliopistossa tekemäni kandidaatin tutkielma käsitteli venäläistä emigranttikirjallisuutta ja -kulttuuria Pariisissa.⁴

Kansainvälisessä emigranttikirjallisuuden tutkimuksessa Bulitš on melko tuntematon nimi huolimatta Natalia Baschmakoffin ja Temira Pachmussin urauurtavista

¹ Runo Ankara talvi 1939-1941 kokoelmasta Vurelom 1947, 27-37.

² Kuusi 1968; Laitinen 1981; Koskela ja Varpio 1999. Poikkeuksena ylenpään on Riikosen toimittama Suomen suomenoskirjallisuuden historia osa 2 (2007).

³ Schulgin 2011.

⁴ Schulgin 2015.

julkaisuista.⁵ Vera Bulitš ei ollut ainoastaan omana aikanaan arvostettu runoilija vaan myös monipuolinen kulttuurivaikuttaja ja kääntäjä. Suomenkielinen yleisö ei kuitenkaan tunne hänen tuotantoaan, koska hän kirjoitti venäjäksi eikä hänen runokokoelmiaan ole vielä toistaiseksi suomennettu.

Tässä tutkielmassa tarkastelen Vera Bulitšin tuotantoa transnationaalien käsitteiden sekä siihen liittyvän ylirajaisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta ja pohdin Bulitšin asemaa kulttuurienvälisenä toimijana.⁶ Bulitš oli Suomessa kirjallisen uransa tehnyt emigranttikirjailija. Tutkimukseni aineisto koostuu kirjailijan tuotannosta ja hänen arkistonsa materiaaleista. Analysoin erityisesti hänen sotaan liittyvää vuonna 1947 julkaistua kokoelmaansa *Myrskyn kaatamia puita (Vurelom)*.⁷ Runot, joita olen käsitellyt esimerkkeinä Bulitšin lyriikasta, ovat tyypillisiä hänen runoutensa kuvakielen, rakenteen ja runon puhujan äänen näkökulmasta. Analyysin ohella tutkielmani panos on myös Bulitšin runojen kääntäminen suomeksi. Tutkielmaa varten käännetty neljä runoa, vaikkakin raakakäännöksiä, ovat ensimmäinen laaja otos hänen lyriikastaan suomen kielellä. Bulitšin marginaaliin ja kansallisen kaanonin katveeseen jääneet runokokoelmat olisi syytä nostaa laajemmin päivänvaloon ja saattaa luettavaksi myös suomalaiselle yleisölle.

Viime vuosina on Venäjällä julkaistu tutkimuskirjallisuutta, joka käsittelee ensimmäistä maailmansotaa muun muassa runouden näkökulmasta.⁸ Bulitš pystyi kirjoittamaan ilman vihaa ja tunnetta epäoikeudenmukaisesta kohtelusta huolimatta siitä, että se on konfliktilanteissa keskeinen tapa hahmottaa maailmaa. Ylirajaisuuden näkökulmasta Bulitšin sotalyriikka on haastava mutta tärkeä tutkimuskohde, sillä se valottaa kahden kulttuurin rajalla toimineen kirjailijan identiteettiä tilanteessa, jossa kulttuurien välinen vuorovaikutus on vihollisasetelman takia erityisen vaikeaa ja jopa mahdotonta.

⁵ Ks. myös Venäjällä tehty tutkimus, esim Šaigin 2008; Soini, 2011; Dimianenko 2016; Kadynskaja 2017; Rubins 2017; Hanninen 2018; Avzov, Mihailjov 2004; Šaigin 2008; Struve 1965; Bišilli 2004. Keskustelut Sanna Tuoman, Ben Hellmanin ja edesmenneen Kirsti Ekosen kanssa innostivat minut Bulitšin runouden pariin. Myös keskustelut Elizabeth Marschanin kanssa, sekä hänen asiantunteva apunsa Bulitšin runojen käännöksissä avasi merkittävän näkökulman ko. runoilijan ominaislaatuun.

⁶ Käytän käsitettä ”transnationaali” ja sen johdannaisia rinnakkain suomenkielisen vastineen ”ylirajainen” kanssa. Jälkimmäisen käytössä nojaan ennen muuta Hanna-Leena Nissilän kirjallisuustieteelliseen tutkimukseen. Vrt. alaluku 2.3.

⁷ Kaikki raakakäännökset kokoelmasta ovat minun, ellen alaviitteessä toisin sano. *Myrskyn kaatamia puita*(Vurelom 1947) Laajemmin on kyse pakolaisuuden kokemuksen ilmentymästä rajantakaisen Venäjän emigraatiossa.

⁸ Ks. Polonskij 2013 ja Polonskij 2014.

Suomen venäläisiä emigranttirunoilijoita on perinteisesti analysoitu joko emigranttikulttuurin edustajina tai modernisteina. Uudempaa yllirajaista kirjallisuudentutkimuksen näkökulmaa ei ole toistaiseksi sovellettu heidän tuotantoonsa.⁹ Siten työni avaa uuden teoreettisen näkökulman vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen Suomeen muuttaneiden venäjänkielisten kirjailijoiden tuotantoon. Valtakulttuurin näkökulmasta emigranttikirjailijat olivat marginaaliasemassa. He vaikuttivat kuitenkin voimakkaasti oman yhteisönsä sisällä ja toisinaan tämän yhteisön ja valtakulttuurin rajalla.

Yllirajainen kirjallisuudentutkimus tarjoaa analyttisiä näkökulmia venäläisen emigranttikirjailijan aseman tarkasteluun. Tutkimus on ollut kiinnostunut myös rajaseuduista ja raja-alueista maantieteellisinä ja kulttuurisina tiloina, joissa tapahtuu kielellisiä, aatteellisia, etnisiä tai sukupuoli- ja luokkarajoja ylittäviä risteymiä.¹⁰

Kansainvälisessä tutkimuksessa Venäläinen emigranttikirjallisuus nähdään omana lajinaan kirjallisuushistorioissa.¹¹ Myös Suomessa venäjänkielisiä kirjailijoita on käsitelty pääosin emigranttikulttuurin edustajina kuten myöhemmin osoitan. Haluan kyseenalaistaa tämän vakiintuneen käsityksen ja pohtia analyysini avulla, miksi heitä ei ole otettu mukaan Suomen kirjallisuushistorioihin. Tähän yllirajainen kirjallisuudentutkimus tarjoaa työkaluja, joilla venäläinen emigranttikirjallisuus voitaisiin liittää osaksi kansallista kirjallista kaanonin. Bulitšin kirjailijuuden ja tuotannon tarkasteleminen tässä teoreettisessa kehyksessä avaisi myös Suomessa toimineiden emigranttisyhteisöjen sisäistä kirjallisuutta uudesta näkökulmasta. Samalla se valottaisi Suomen asemaa maantieteellisenä ja kulttuurisena rajatilana sekä Suomen asemaa suhteessa muihin historiallisiin emigranttikulttuurin keskuksiin. Pro gradu -tutkielmani käsittelee myös Suomen venäläisten historiaa niiltä osin kuin se liittyy tutkimukseni kontekstualisointiin.¹² Tutkimukseni on osin poikkitieteellinen, koska Bulitšin elämänkaaren aikaisia historiallisia tapahtumia ei voi sivuuttaa hänen tuotantoaan ja kulttuurista toimijuuttaan tarkastellessa.

⁹ Vera Bulitšin lisäksi Suomessa tutkimuksissa mainitaan aina kaksi muutakin nimeä, Ivan Savin (1899–1927) ja Vadim Gardner (1880–1956) ks. Baschmakoff 2000, 2015.

¹⁰ Nissilä 2016, 75.

¹¹ Struve 1956; Šagin 2008; Mihailjov 2013; Hellmann 1995; Ekonen ja Turoma 2015.

¹² En tule käsittelemään tässä työssä venäläisten kirjailijoiden Suomi-kontakteja tai kulttuurivaihtoa. Niistä tarkemmin ks. Pesonen 1991, 2000; Hellmann 1985; Paschmuss 1988; 1992; Baschmakoff 1994, 2001.

1.1. Vera Bulitš, runoilija ja kirjastonhoitaja

Vera Bulitš syntyi Pietarissa 17.2. 1899 (2.3. nykyisen kalenterin mukaan) ja kuoli Helsingissä 2.7.1954. Hänen julkaistuun tuotantoonsa kuuluu neljä runokokoelmaa, kaksi satukirjaa, kritiikkejä, esseitä ja käännöksiä. Oman nimensä lisäksi hän käytti nimimerkkejä Vera Bull ja Verbena.¹³ Vera Bulitš kasvoi kulttuurikodissa. Hän oli tunnetun pietarilaisen professorin, kielitieteilijän ja säveltäjän Sergei Bulitšin (1859–1921) tytär. Lingvistiikan lisäksi Sergei Bulitšin harrastuksiin kuuluivat musiikin historia, pianonsoitto ja sävellystyö.¹⁴ Perheen seuraelämä oli monipuolista. Muun muassa venäläisen symbolismin edustaja, Innokenti Annenski (1855–1909) vieraili usein perheessä.¹⁵ Vera kasvoi aikansa kirjallisuussuuntauksien ytimessä ja omaksui intellektuelliperheensä rakkauden kirjallisuuteen ja musiikkiin. Perheessä oli neljä lasta. Muun muassa isosisko Sofiasta (1892–1950) tuli Suomessa tunnettu laulajatar, mezzosopraano, ja veli Konstantin (1894–1957) toimi kielenkääntäjänä ja myöhemmin Helsingin yliopiston kirjastoavustajana.¹⁶ Vallankumouksen kynnyksellä Bulitš oli aloittamassa opintojaan Pietarin yliopistossa, mutta ne keskeytyivät, kun perhe pakeni lokakuun 1917 tapahtumia Suomeen Kannaksen Kuolemanjärvelle, jossa perheellä oli huvila. Se oli saatu Veran isän suvun perintönä.¹⁷ Bulitšin perhe oli yksi monista Venäjän pakolaisista, joilla oli oma asunto Suomen puolella rajaa. Venäläiset omistajat koostuivat armeijan päällystöstä, intelligentsijasta ja yleensä ylimmästä sosiaaliluokasta Shensin toteaa, että “Kannaksella oli 1920 tehdyn selvityksen mukaan 12 000 huvilaa, joista suomalaisten omistuksessa tällöin oli vielä vain 10 prosenttia.”¹⁸ Bulitšin passin leimoista päätellen hän ylitti Rajajoen 19.9.1918.¹⁹ Hän oli tuolloin 19-vuotias eikä hän enää palannut palannut Venäjälle. Isänsä kuoltua vuonna 1924 Bulitš

¹³ Baschmakoff 1994, Baschmakoff, Leinonen, 2001, 229–235, Baschmakoff 2003. Vera Bull nimimerkkiä hän käytti kirjoittaessaan satuja, Verbena-nimimerkkiä laatiessaan ruotsinkielisiä radiokuunnelmia.

¹⁴ Sergei Bulitšin sävellyksiä ja partituureja on arkistoitu Kansallisarkistoon nimikkeellä Bulitschin perheen arkisto. Arkisto sisältää pääasiassa käsin kopioituja nuotteja, mutta mukana on myös jonkin verran mahdollisesti alkuperäisiä sävellyskäsikirjoituksia. Kappaleet, joiden tekijäksi on merkitty Sergei Bulitš tai S.Bulitš, ovat todennäköisesti kaikki vanhemman Sergei Bulitšin säveltämiä, ja ne on sellaisina lueteltu. Arkistoon kuuluvat painetut nuotit on siirretty Urajärven varastokirjastoon, <http://www.doria.fi/handle/10024/95543>. Viitattu 22.4.2018.

¹⁵ Annenski omisti runonsa Valitse tumma yö (Temnyiu vyberi noš) Sergei Bulitšille, jonka tämä sovitti pianolle vuonna 1890. Vera Bulitš viittaa isälleen omistettuun runoon ja sen pianoromanssin sävellykseen esseessään Innokenti Annenskin merkityksestä. (ŽS 1936/6) Ks. Baschmakoff 1994, 112; Kovalevski 2010, 6.

¹⁶ SL. Ms.K- 63.1 ks Kovalevski 2010, 5-6.

¹⁷ Kovalevski 2010, 6-7; Baschmakoff 1994, 112; Widnäs 1968, 6.

¹⁸ Shensin 2008, 40.

¹⁹ SL. Ms.K- 63.1

sisaruksineen muutti Kannakselta Helsinkiin. Veronika Shensin kirjoittaa:

Suomen itsenäistyttyä asetettiin 1918 lainvalmistelukunta, joka valmisti 20. helmikuuta 1920 voimaan astuneen lain. Sen 1§:n mukaan: ”Ulkomaalainen voidaan hakemuksesta ottaa Suomen kansalaiseksi, jos hän 1) on puhdasmainen; 2) lähinnä edelliset viisi vuotta on keskeytymättä asunut Suomessa; 3) kykenee elättämään itsensä ja perheensä; sekä 4) on vapaa tahi sen kautta, että hänet otetaan Suomen kansalaiseksi, tulee vapaaksi kansalaisvelvollisuuksistaan toisessa maassa.”²⁰

Vera Bulitš perheineen täytti edellä mainitut kriteerit, joten on oletettavaa, että perhe on anonut Suomen kansalaisuutta ja myös saanut sen.²¹ Ansaitakseen elantonsa Bulitš toimi erilaisissa ammateissa, joihin hänellä oli taustansa, kasvatuksensa ja koulutuksensa puolesta edellytykset. Voi olettaa, että pietarilaisen kulttuurikodin tyttärenä Bulitšillä oli pohjaa laajalle kielitaidolle, joka myöhemmin toimi etuna nopean ruotsin ja myöhemmin suomen kielen oppimisessa.²²

Vuonna 1932 J. J. Mikkola ja Jalo Kalima suosittelivat Bulitšia kirjastovirkailijaksi Helsingin yliopiston Slaavilaiseen kirjastoon, ja hänet palkattiin myöhemmin myös Suomi-Neuvostoliitto-seuraan eli SN-seuraan kirjastoapulaiseksi.²³ Seura oli perustettu vuonna 1944 heti sodan jälkeen, ja se aloitti kirjaston kokoelmien kartuttamisen perustamisen myötä. Vuonna 1948 Bulitš aloitti työt myös vasta perustetun Neuvostoliitto-instituutin kirjastossa.²⁴ Neuvostoliitto-instituutin varsinainen toiminta lähti käyntiin vuotta myöhemmin.²⁵ Bulitšin työhistoria avaa kulttuuripoliittisen näkökulman Suomen ja Neuvostoliiton sodan jälkeisiin suhteisiin. Hän toimi aitiopaikalla, hiljaisena tarkkailijana, naapurimaiden välisten suhteiden muuttuessa. Hän oli vilkkaassa kirjeenvaihdossa eri puolilla maailmaa toimineiden slavistien kanssa, myös neuvostoliittolaisten kirjailijoiden ja lukijoiden kanssa.

²⁰ Shensin 2008, Kaira, K. Suomen kansalaisuus Porvoo, 1930. 25–26.

²¹ Varmoja tietoja kansalaisuuden myöntämisestä päivämäärineen en ole pystynyt jäljittämään.

²² SL.Ms.K—63.1 Bulitš toimi Helsingissä aluksi kotiopettajattarena ja pianistina mykkäelokuvien säestäjänä, samoin opettaen pianonsoittoa ks Baschmakoff 2000, 118).

²³ Ibid.

²⁴ Pernaa 2001, 379 [Laki (Suomen Asetuskokoelma N:o 389/1947, ”Neuvostoliittoinstituutista ja sen yhteen perustettavasta keskuskirjastosta”].

²⁵ Neuvostoliitto-instituutin pöytäkirjat 24.11.1947, 10.12.1948, 25.2.1949, Kansallisarkisto.

1.2. Bulitšin tuotanto

Kirjallisen uransa Bulitš aloitti kirjoittamalla satuja. Muutamia satuja julkaistiin myös Anni Swanin toimittamassa *Sirkka*-lehdissä.²⁶ Käännökset satuihin oli tehnyt Toivo Kaila. Sadut koottiin kirjaksi nimeltään *Satu pikkiriikkisestä prinsessasta*, ja se ilmestyi vuonna 1927.²⁷ Satukokoelma jäi ainoaksi Bulitšin suomenkielellä julkaistuksi teokseksi.²⁸ Sama satukokoelma laajennettuna ja alkuperäiskielellä painettiin Belgradissa vuonna 1931 nimellä *Satuja* (Skazki).

Bulitšin ensimmäinen runokokoelma *Heiluri* (Majatnik) julkaistiin Helsingissä vuonna 1934. Kokoelman toistuva runokuva on elävä ihmissydän avarakatseisen välittämisen symbolina. Baschmakoffin mukaan nimen *Heiluri* voi tulkita myös levottomuuden ja päättymättömän matkanteon symboliksi. Lisäksi Baschmakoff toteaa, että emigranttikriitikot näkivät Bulitšissa muun muassa Anna Ahmatovan (1890–1966) hengenheimolaisen.²⁹ Kokoelmasta julkaistuja kritiikkejä oli runsaasti. Pariisin venäläiset emigranttikriitikot Georgi Adamovitš, Vladislav Hodasevitš, Juri Mandelštam ja Boris Žaitšev arvostivat hänen runojaan. He katsoivat Bulitšin poetiikan muistuttavan Ahmatovan lisäksi Blokin ja Jesenin tyylejä eli he lukivat Bulitšin hopeakauden modernistien joukkoon ja kirjoittivat Bulitšin tuotannosta useita artikkeleita ja arvosteluja emigranttilehtiin.³⁰

Bulitšia arvostettiin runoilijana Pariisin lisäksi Baltian maissa. Hänen runoutensa levisi kansainvälisen emigranttilehdistön kautta. Lehdissä ilmestyneet runot ja kritiikit ovat tosin saattaneet antaa aikalaislukijoille yksipuolisen kuvan Bulitšin lyriikasta ja muusta tuotannosta, koska lehdissä julkaistiin toistuvasti samoja runoja ja arvioita niistä. Bulitšin runokokoelmia sai tilata runoilijalta itseltään, ja hän myi niitä lukijoilleen omistuskirjoituksin varustettuna.

²⁶ Bull Vera: 'Kolme sisarusta', *Joulusirkka* 1928, ja 'Prinsessa Pisara *Sirkka* nuorten toveri', 1929:No 14-15.

²⁷ Sadut julkaistiin nimimerkillä Vera Bull ks. Bull 1927.

²⁸ *Uudessa Suomessa* ilmestyi 6.2.1927 nimimerkki A.S.M-n. positiivinen arvio ko.satukirjasta: "Kokoelman eri sadut ovat helmiä alallaan. Vera Bullin äsken suomennoksena ilmestynyt satukokoelma on hauska yllätys."

²⁹ Baschmakoff 1994, 113.

³⁰ Ks. esim: Mandelštam Ju. "Vera Bulitšin runokokoelmasta Heiluri", *Sovremennie zapiski*, 1934. No.1; Šetlin M. "V.Bulitš. Heiluri", *Sovremennie zapiski*. 1936. No: 50 Pilvskij P. "Plennyj veter", *Segonija*. Riga. 1938, 28.maaliskuuta; Adamovitš G. *Poslednie novosti*. Paris. 1938, 12 toukokuuta Tiander K. "Tvoršestvo V. Bulitš", *Jurnal Zodrutsestva*. Viipuri. 1938, nr.3. Hodasevitš V."Plennyj veter", *Voroshdenie*. Paris, 1938. No: 41/35 Vahrah A. (A.V.) *Russkie novosti*. Paris, 1947. 26.dek. Terapinio Ju. Novoje russkoe slovo. New York, 1949, 2.tammikuu Tauber E. Grani, Munchen, 1954, No.22.

Bulitšin toinen kokoelma *Vangittu tuuli* (Plennyij veter) julkaistiin Tallinnassa vuonna 1938. Siinä näkyy vahvasti ”balttilainen henki”, kuten Baschmakoff ja Pachmuss ovat todenneet.³¹ Baschmakoffin mukaan runoilija näkee kohtalonsa toteutuvan kulttuurien solmukohdassa ja haluaa katsoa työtään ja maailmaa monikulttuurisesta, mutta samalla paikallisesta näkökulmasta. Tässä kokoelmassa Bulitš ensimmäistä kertaa paikallistaa itsensä Suomeen, Helsinkiin. Pachmussin mukaan tyypillistä Bulitšin poetiikalle ovat yksinkertaiset ja tarkat kuvat, joita hän käyttää yllätyksellisesti. Bulitš itse on todennut, että musiikki ja rytmi soivat hänen runojensa hiljaisuudessa.³² Pianistina hänen rytmien herkkyytensä ilmenee runokielessä.

Bulitšin kolmas runokokoelma *Myrskyn kaatamia puita* (Vurelom) ilmestyi pitkän tauon jälkeen sodan loputtua vuonna 1947. Kokoelmaan sisältyy sodan kynnyksellä ja sen aikana kirjoitettuja runoja, joissa esiintyy muun muassa Helsinkiin paikantuvia kuvia. Kokoelman nimi ja myrskyssä taipuvan puun symboli liittyy kodittomuuteen ja juurettomuuteen, yhteen Bulitšin perusteemaan.

Bulitšin viimeinen runokokoelma *Oksat* (Vetvi) ilmestyi Pariisissa vuonna 1954 eli runoilijan kuolinvuotena. Kokoelma on perusvireeltään tilittävä. Runojen puhuja alistuu kohtaloonsa, näkee elämänsä päättyvän, suunnitelmien jäävän puolitiehen ja Venäjälle paluun toteutumatta. Pian kokoelman ilmestymisen jälkeen Bulitš menehtyi keuhkosityöpään. Hän ei ehtinyt lukea emigranttilehdistön arvioita, jotka olivat myönteisiä.

Bulitšin kirjallisen jäämistön keräsivät hänen veljensä Konstantin ja Bulitšin ystävätär Vera Vladimirovna Leino vuonna 1967. He lahjoittivat sen Helsingin Yliopistolle arkistoitavaksi. Bulitšin ystävä ja kollega Maria Widnäs ja Bulitšin muut kollegat kokosivat ja järjestivät arkiston vuonna 1968.³³ Tässä yhteydessä Maria Widnäs siteerasi Bulitšin ajatuksia muistelukirjoituksessaan runsas kymmenen vuotta Bulitšin kuoleman jälkeen:

³¹ Baschmakoff 2000; Pachmuss 1990, Pachmuss, 1992, 204.

³² Pachmuss 1990, 206

³³ Widnäs 1968, 1.

”Ei, ei elämisen tarkoitus ole vain elää elämän viedessä. Tarkoitus on yrittää kokea se oikealla tavalla. Kaivaa elämästä sen luonteenomaisuus, kaivaa merkitys asioista ja tiivistää tämä kaikki runoon, jotta elämän oleellisin merkitys aukenisi muille, kaikkein luonteenomaisin olevassa”.³⁴

Arkistossa on muun muassa esseitä, esitelmiä, käännöksiä, runojen luonnoksia, päiväkirjoja, muistikirjoja, kirjeenvaihtoa, valokuvia sekä ooppera- ja balettilibrettoja ja Bulitšin taltioimia lehtileikkeitä.³⁵

1.3. Bulitš esseistinä, kriitikkona ja kääntäjänä

Bulitšin tuotantoon sisältyy runojen lisäksi myös kirjallisuusarvioita ja esseitä venäläisestä kirjallisuudesta ja venäläisestä kulttuurista. Hän julkaisi niitä sekä suomalaisissa että ulkomaisissa emigranttilehdissä.³⁶ Bulitšin arviot olivat tarkkanäköisiä, ja niiden aihevalinnoista käy ilmi Bulitšin laaja kirjallisuuden- ja kulttuurintuntemus. Hänen näkemyksensä venäläisen emigranttikirjallisuuden tilasta oli samankaltainen kuin Gleb Struven 1950-luvun lopulla julkaistussa teoksessa *Venäläinen kirjallisuus maanpaossa* (Russkaja literatura v izgnanii).³⁷

Bulitš teki myös merkittävän uran kääntäjänä. Hän käänsi muun muassa keskeistä suomalaista runoutta venäjäksi. Myös ruotsinkielinen runous, esimerkiksi Edith Södergranin tuotanto, kääntyi kriitikkojen mielestä ainutlaatuisen onnistuneesti. Itsenäisen Suomen aikana ei suomalaista runoutta oltu käännetty venäjän kielelle ennen Bulitšin käännöstyötä neljäkymmentäluvun lopulla. Neuvostoliitosta tilattiin myös käännöskokoelma uutta suomalaista ja ruotsinkielistä runoutta Bulitšin käännöksinä, mutta kirja ei koskaan valmistunut.³⁸

³⁴”Nej, det är icke meningen att bara leva med i livet. Det är meningen att försöka att uppleva på ett riktigt sätt, att ta ut det karaktäristiska, det verkningsfulla ur tingen och att kondensera detta intryck i dikt, att åskådliggöra för andra det väsentligaste i livet och det mest karakteriska i tingen.” Widnäs Maria Vera Bulitch in memoriam`SL.Ms.K—63.5 Kontakt 3/1968, 14-15.

³⁵ SL. Ms.K—K-63.

³⁶ Ks. Ciepiela 2002,131. Bulitš kirjoitti uransa aikana muun muassa seuraaviin julkaisuihin Suomessa, Ranskassa, Saksassa, ja Virossa: Žurnal Sodružetšva, Novoj russkoj žižin, Russkoj golos, Novi Tallninski Russkij Golos. Postuumisti Bulitšin tuotantoa julkaistiin Granissa (Saksa) ja Novi žurnal (Amerikka).

³⁷ Vrt. Struve 1957, 100.

³⁸ SL. Ms.K—63.8.

2. Aiempi Bulitš-tutkimus

Bulitš-tutkimuksen edelläkävijöitä ovat Temira Pachmuss sekä Natalia Baschmakoff. Lähes kaikki muu tähänastinen tutkimus julkaisukielestä riippumatta viittaa jommankumman tai molempien teoksiin.³⁹ Temira Pachmuss on nostanut Bulitšin esille englanninkielisessä tutkimuksessa yhtenä monista Pohjoismaissa vaikuttaneista venäläisistä emigranteista. Hän käsittelee Bulitšin tuotantoa osana Suomen ja Baltian alueen venäläistä emigranttikulttuuria.⁴⁰ Natalia Baschmakoff on puolestaan esitellyt Bulitšin tuotantoa ja elämää erityisesti osana Suomen venäläisten historiaa.⁴¹ Baschmakoff nostaa esiin Bulitšin lyriikan lisäksi hänen mittavan suomalaisen runouden käännöstyönsä ja ruotsinkieliset radiopakinsa. Pachmuss taas analysoi enemmän Bulitšin lyriikan poettisia keinoja ja ainoastaan viittaa radiotyöhön ja käännöksiin. Molemmilla tutkijoilla on samankaltainen tavoite nostaa esiin kattavasti unohdettu naisrunoilija. Molemmat tutkijat käsittelevät Bulitšia valkoisen emigraation edustajana.

Tutkimukseni lähtökohta on edellisistä Bulitš-tutkimuksista poiketen pohtia hänen tuotantaan osana Suomen kirjallisuuden historiaa, mihin ylijärjestyksen osallistava metodinen lähtökohta antaa mahdollisuuden. Tarkastelen lisäksi Bulitšin emigranttiasemaa sodanjälkeisessä Suomessa neuvostoliittolaisen kirjallisuuden tuntijana. Ville Pernaa esittelee Bulitšin työpanosta kirjastonhoitajana väitöskirjassaan, joka käsittelee Neuvostoliitto-instituuttia. Pernaan teoksessa ei mainita Bulitšin kirjailijan toimintaa lainkaan, vaan häntä käsitellään ainoastaan Neuvostoliitto-instituutin työntekijänä.⁴² Työni tarkoitus on nostaa esille Bulitšin kokonaisvaltainen merkitys. Muussa käyttämässäni tutkimuskirjallisuudessa Bulitšista on mainintoja muun muassa Kiparskyn teoksessa *Suomi Venäjän kirjallisuudessa*, Ben Hellmanin toimittamassa teoksessa *Venäläisen kirjallisuuden historian pääpiirteet* sekä Kirsti Ekosen ja Sanna Turoman toimittamassa *Venäläisen kirjallisuuden historiassa*. Mainintoja löytyy myös muutamissa englannin- ja venäjänkielisissä

³⁹ks. Ledkovsky, Rosenthal 1999,1037; Kredja,1999; Ciepiela 2002, 100; Soini 2013 66-67; Sorvari 2018 60-63; Pachmuss 1988, 1993; Baschmakoff 1992, 1994, 2001.

⁴⁰ Pachmuss 1993 lähdeluettelossa on viite Baschmakoffiin, 1990.

⁴¹ Baschmakoff, Leinonen 2001, Baschmakoff 1990, 1992.

⁴² Pernaa 2002, 78.

emigranttikirjallisuutta käsittelevissä teoksissa osana venäläisen emigranttidiasporan suomalaista haaraa.⁴³

Suomen venäläistä emigranttikulttuuria on Suomessa tutkittu 1980-luvulta lähtien. Tutkimuksien, väitöskirjojen, artikkeleiden ja opinnäytetöiden lähtökohtana on ollut pääosin kansainvälinen emigranttien lehdistötoiminta tai Suomen venäläinen emigranttijärjestötoiminta joko poliittisesti tai kulttuurisesti tarkasteltuna. EK-Valpon arkistojen avauduttua 1990-luvun puolivälissä ja Venäjän Federaation joidenkin arkistojen avautuminen loivat pohjan uudelle emigranttitutkimukselle Suomessa ja Venäjällä. 2000-luvulla on julkaistu useita kattavia teoksia, jotka käsittelevät perusteellisesti Suomen venäläisten historiaa ja poliittista toimintaa. Mukana on myös muutamia henkilöhistoriaan perustuvia teoksia.⁴⁴ Suomenvenäläisten historiasta Suomessa on viime vuosina kirjoitettu useita julkaisuja, jotka käsittelevät 1990-luvun loppua ja 2000-luvun alkua, siis Neuvostoliiton romahtamisen ja Venäjän Federaation syntymisen jälkeen alkanutta muuttoliikettä. Teoksissa otetaan lyhyesti huomioon suomenvenäläisten tilanne vuoden 1917 jälkeen ja sivutaan sotien välisen ja jälkeisen ajan venäläisen väestön assimiloitumista suomalaiseen yhteiskuntaan. Näissä teoksissa ei kuitenkaan tuoda esiin suomenvenäläisten kirjallista - ja kulttuurielämää.⁴⁵

Venäläisen tutkijayhteisön mielenkiinto Bulitšia kohtaan on viime aikoina lisääntynyt. Tämä liittyy tutkijayhteisön lisääntyneeseen diaspora-tutkimukseen.⁴⁶ Venäläisessä tutkimuskirjallisuudessa Bulitšia pidetään tyylillisesti neo-akmeismin edustajana.⁴⁷ Aleksei Šagin esitteli Bulitšin venäläiselle yleisölle teoksessaan *Polkuja ja kasvoja Venäläisestä kirjallisuudesta 1900-luvulla*.⁴⁸ Lisäksi Šagin on julkaissut Bulitšista esseän Suomessa *LiteraruS*-lehdessä. Siinä Šagin käsitteli muun muassa Bulitšin

⁴³ Kiparsky 1945, 141; Hellmann 1995 ;Ekonen, Turoma 2015; Sorvari 2016, 134; Kelly, 2001; Bišilli 2000, 551; Ciepiela 2002; Avzov 2001, 269.

⁴⁴ Kopteff 1984; Hellmann 1985; Martinoff 1985; Hamila, 1996; Nevalainen, 1999; Suomela 2001; Pankakoski, 2005; Shensin 2008; Joffe 2014; Mainio 2016; Geust 2011, 2017.

⁴⁵ Protassova 2004; Protassova, Pikkarainen, 2015; Tanner ja Söderling, 2016; Pauha ja Jasinskaja-Lahti, 2017

⁴⁶ Artikkeleita Bulitšista Venäjällä ovat julkaisseet muun muassa Šagin 2014; Dimianenko 2016; Khadynskaja 2016 ja Hanninen 2017. Lisäksi Bulitšiin viittaavat tutkimuskirjallisuudessa mm. Avzov 2004; Šagin 2008; Struve 1956; Bišilli 2000; Rubins 2017.

⁴⁷ Akmeismi oli venäläinen modernismin suuntaus 1900-luvun alussa. Sen edustajia olivat muun muassa Nikolai Gumiljov, Anna Ahmatova ja Ospi Mandelštam. Se vastusti symbolismin näkemystä runoudesta tuonpuoleisen välittäjänä ja painotti runollisen ilmaisun kirkkautta ja selkeyttä. Akmeismista tarkemmin ks Ekonen ja Turoma 2015, 405.

⁴⁸ Šagin 2008.

vaikutusta kulttuuritoimijana ja eritteli tämän kirjeenvaihtoa.⁴⁹ Anna Khadynskaja analysoi artikkelissaan Bulitšin *Myrskyn kaatamia puita* kokoelmassa esiintyviä Venäjän ja Suomen kuvia ekfrasiksena ja akmeismin tradition edustajana. Anna Dimienko on kirjoittanut esittelyartikkelin venäläisestä lastenkirjallisuudesta Suomessa esimerkkeinään Bulitšin sadut.⁵⁰ Dimienko viittaa omassa artikkelissaan Marja Soininen-Jegorenkovin artikkeliin Bulitšin sadusta.⁵¹

Bulitšiin liittyvä aiempi tutkimus on painottunut aikalaiskritiikkiin, historialliseen kontekstiin sekä vähäiseen kirjallisuustieteelliseen analyysiin. Myös oma tutkimukseni tarkastelee Bulitšia näistä näkökulmista, mutta samalla se tarjoaa uuden metodologisen lähestymistavan. Tutkimukseni nousee Hanna-Leena Nissilän määritelmästä, jossa hän jakaa Suomen yllirajaisen kirjallisuuden vanhaan ja uuteen.⁵²

2.1. Tutkimusaineiston esittely, Vera Bulitšin lyriikka ja arkistolöydöt

Keskityn tutkielmassani erityisesti Bulitšin *Myrskyn kaatamia puita* -runokokoelman runoihin ”Ankara talvi” (Surovaja zima), ”Sota” (Voina), ”Belomorkanal-savuke” (Papirosoa Belomorkanal) ja ”Emigrantti” (Emigrant) sekä Bulitšin henkilökohtaisesta arkistosta löytyneeseen materiaaliin. Kaikki runot esiintyvät tutkimuksessani ensimmäistä kertaa suomen kielellä raakakäännöksinä. Mukana on tutkimuksellisesti uutta aineistoa, sillä Bulitšin Verbena-nimimerkin suojissa kirjoittamia ruotsinkielisiä radiopakinoita ei aiemmin ole esitelty tässä laajuudessa. Pakinoiden kirjoittamisajankohta oli sotien jälkeinen aika 1947-1951. Pakinat esitettiin Suomen Yleisradion ruotsinkielisessä ohjelmistossa.⁵³ Bulitšin arkiston materiaaleja ovat aiemmin käyttäneet tutkimuksissaan Maria Widnäs, Temira Pachmuss, Natalia Baschmakoff, I. G. Isakov ja Aleksei Šagin.⁵⁴ Käymällä aineistoa läpi yksityiskohtaisesti on tarkoitukseni ollut selvittää Bulitšin monipuolisuutta ja hänen

⁴⁹ Šaigin 2014 venäläinen muusa Helsingistä - LiteraRuS-aikakauskirja 5/12, numero 7 suomen kielellä.

⁵⁰ Dimianeko 2016 16, Soininen-Jegorenkov 1997.

⁵¹ Soininen-Jegorenkov 1997. Satu sadusta - kertomus lapsille, Studia Slavica Finlandensia Tomus 14, vol 1997, pp. 33-34.

⁵² Nissilä keskittyy uuteen yllirajaiseen ja monikulttuuriseen suomalaiseen nykykirjallisuuteen eli 1990–2000-luvuilla kirjoitettuihin teoksiin. Nissilä 2016, 10–18.

⁵³ Tästä lisää aluvussa 4.1.

⁵⁴ Widnäs 1968; Baschmakoff 1994; Baschmakoff, Leinonen, 2001; Pachmuss 1988, 1990; Isakov, 1994; Šaigin, 2008.

panostaan ajan kulttuurielämään. Bulitšin arkiston aineistosta olen käyttänyt lähteinäni ainoastaan hänen julkiseen toimintaansa liittyvää materiaalia.⁵⁵

2.2. Tutkimuskysymyksiä

Etsin tutkimuksessani vastausta seuraaviin kysymyksiin: Miten Bulitšin runokokoelman *Myrskyn kaatamia puita* runoissa näkyy ja esitetään sodan ja emigrantin kohtaloa? Mitä uutta ylirajaisuuden käsite antaa Bulitšin runouden ja toiminnan tarkastelulle? Testaan, miten teoreettinen kehükseni kohtaa aineistoni. Olen kokenut tärkeäksi pureutua Bulitšin elämänkaaren historialliseen aikaan ja purkaa hänen runojensa teemoja etsien yhtymäkohtia aikalaiskokemukseen Suomessa. Pohdin myös sitä, miten Bulitš sopeutui suomalaiseen yhteiskuntaan muuttuvissa poliittisissa olosuhteissa, miten hänen isänmaallisuutensa näkyi runoudessa ja minkälaista kirjailijaidentiteettiä Bulitš edusti venäjänkielisenä kirjailijana Suomessa. Oletan, että Bulitš oli erinomainen esimerkki onnistuneesta emigraatiosta.

2.3. Teoreettinen kehys

Ylirajaisen kirjallisuudentutkimuksen metodi on käsitteenä melko uusi ja polveileva. Hanna-Leena Nissilän mukaan ylirajaisella kirjallisuudella tarkoitetaan kansallisvaltioiden rajoista piittaamatonta eri kulttuurien leikkauspisteessä syntyvää kirjallisuutta. Englanninkielisessä keskustelussa tästä kirjallisuudesta käytetään termiä *transcultural* tai *transnational*. Käsitteet suomennetaan yleensä adjektiivilla ylirajainen. Kuten Nissilä kirjoittaa:

Transnationalismi on uudissana, joka kuvaa globaalin ja paikallisen suhdetta. Se kiinnittää huomiota erityisesti kansallisvaltioiden rajoja ylittäviin ja niistä irrottautuviin prosesseihin ja verkostoihin. Käsitteet kuvaavat hyvin lähtömaan ja tulomaan kulttuurien välistä liikettä.⁵⁶

⁵⁵ Arkisto sisältää myös lukuisia päiväkirjoja ja muistikirjoja, jotka olen rajannut tämän tutkielman ulkopuolelle. Ne löytyvät Bulitšin arkistosta singum-numerolla SI.Ms.K-63.9.

⁵⁶ Nissilä 2016, 15.

Suomen kirjallisuuden historiaa käsittelevät yleisesitykset sisältävät Suomessa kirjoitetun suomenkielisen sekä suomenruotsalaisen kirjallisuuden.⁵⁷ Viime aikoina on laajemmin kiinnitetty huomiota siihen, miten kirjalliset ja kansalliset kulttuuritkaan eivät ole suljettuja ja tarkkarajaisia. Kirjallisuus on jo vanhastaan ollut eri tavoin ylirajaista ja monikielistä. Tämä pätee Suomessa kirjoitettuun vanhaan suomenruotsalaiseen ja saamenkieliseen kirjallisuuteen.⁵⁸ Kuitenkaan kansallisen kirjallisuuden määrittely ei ole ollut yksiselitteistä. Neuvottelua kansallisen ja kansainvälisen välillä on käyty jo 1800-luvulta asti.⁵⁹ Suomessa kirjoitettua venäläistä kirjallisuutta ei kuitenkaan ole huomioitu suomalaisen kirjallisuuden yleisesityksissä. Nissilä katsoo venäläisten, balttilaisten ja karjalaisten evakkopakolais- ja emigranttikirjailijoiden edustaneen vanhaa ylirajaista kirjallisuutta. Hän mainitsee venäläiset emigrantit vain yhtenä Suomessa asuneista vähemmistöryhmistä, jotka tuottivat kirjallisuutta muulla kuin valtakielellä. Nissilän mukaan vanha ylirajainen kirjallisuus tarkoittaa sitä, että se on kansallistettu. Sen ylirajaisuus on häivytetty tai se on kokonaan jäänyt kansallisen katveeseen Suomessa.⁶⁰ Hanna-Leena Nissilän mukaan kansallisen poissaolo suomenkielisessä ylirajaisuus-termissä voi tuntua ongelmalliselta sellaisissa asiayhteyksissä, joissa nimenomaan kansallisten rajojen yli tapahtuvaa liikettä halutaan korostaa. Rajat ymmärretään myös esimerkiksi kulttuurisina, kielellisinä, etnisinä ja uskonnollisina. Ylirajaisuus on erilaisten rajojen – diskursiivisten, symbolisten, institutionaalisten, sosiaalisten, kansallisten, kulttuuristen, kielellisten ja maantieteellisten – yli tapahtuvaa liikettä, toimintaa ja sosiokulttuurista olemista.⁶¹ Kansallinen kehys näkyy myös kirjallisuudentutkimuksen lähestymistavoissa ja maailmankuvassa, erityisesti kirjallisuuden rajauksissa ja kanonisoinnissa.⁶² Ylirajaisen tutkimuksen tavoitteena on epäluonnollistaa kansallisen käsitettä ja löytää kansalliselle vaihtoehtoisia tutkimuskonteksteja.⁶³ Miikka Tervosen mukaan vähemmistöjen asema historiankirjoituksissa oli kirjoitettu kansallisen näkökulmasta: ”Jos ruotsinkielinen väestö jäi useimmissa historian yleisesityksissä

⁵⁷ ks. transnationalistisesta kirjallisuudentutkimuksesta Suomessa ja Ruotsissa Gröndhal, Rantoinen 2018.

⁵⁸ Nissilä, 2016, 2015, Parente-Capkova, 2017.

⁵⁹ Gröndstrand et al. 2016; Nissilä, 2016.

⁶⁰ Nissilä 2016, 26-28.

⁶¹ Nissilä 2016, 47-49.

⁶² Fishkin 2005; Gröndstrand et al. 2016; Nissilä, 2016; Pollari al. 2015.

⁶³ Amelina, et al, 2012.

vähäiselle huomiolle, muiden vähemmistöryhmien kohdalla hiljaisuus oli lähes täydellistä.”⁶⁴

Nykyinen kirjallisuudentutkimus pyrkii purkamaan kansallista luonnetta ja ottaa huomioon monirajaisuuden ja liikkuvuuden. Nissilä ei käsittele vanhaa ylirajaista kirjallisuutta tutkimuksessaan eritellen. Löytyy vain mainintoja marginaalisuudesta ilman kirjallisia esimerkkejä.⁶⁵ Tästä kirjallisuuden lajista, johon emigranttikirjallisuus luetaan kuuluvaksi ei ole tehty tutkimusta aiemmin. Termillä uusi ylirajainen kirjallisuus Nissilä tarkoittaa 1990–2000-luvuilla Suomessa kirjoitettua nykykirjallisuutta.⁶⁶

Tutkija Viola Parente-Čapková on perehtynyt naisten kirjoittaman ylirajaisen kirjallisuuden vastaanottoon ja kirjallisten toimijuuksien historiaan. Esimerkkinä tästä on Turun kaupunginkirjaston vanhan kirjakokoelman 1800–1900-lukujen osaston aineisto. Sieltä löytyi muun muassa venäläisen kirjailijattaren ja matemaatikon Sofia Kovalevskajan teoksia, jotka oli luettu kuuluvaksi Skandinaaviseen kaunokirjallisuuteen, koska nämä teokset oli julkaistu ruotsin kielellä.⁶⁷ Mielestäni tämä herättää kysymyksiä erilaisten kokoelmien (kuten arkistomateriaalien) sisällön oikeellisuudesta suhteessa todelliseen kulttuuriseen toimijuuteen.

Bulitšin aikana kuitenkin venäläisyys ja ruotsalaisuus erosivat toisistaan kuin yö ja päivä. Ruotsin kieli oli saanut itsenäisessä Suomessa virallisen aseman, ja venäläisyys pyrittiin häivyttämään. Bulitšin toinen työkieli oli ruotsi, joka osaltaan pehmensi hänen toiminnassaan näitä rajoja ja edisti hänen sopeutumistaan Suomeen. Parente-Čapkovàn esiin nostama käsite ”cultural transmitter” tarkoittaa aktiivista kulttuurista välittäjää tai toimijaa, jolla voi olla erilaisia rooleja kuten kääntäjä, kriitikko, kirjailija, kirjastonhoitaja, opettaja, toimittaja tai jokin muu. Välittäjä tuo kansainvälisiä virikkeitä kotimaahansa ja samalla vie oman kielialueensa ja maansa kirjallisuutta ja kulttuuria muihin maihin.⁶⁸

⁶⁴ Tervonen 2014, 147.

⁶⁵ Esim: saamelaiset, tataarit, meänkieliset, venäläiset emigranttikirjailijat ym.

⁶⁶ Esim: Linden, Salmela, Statovici.

⁶⁷ Parente-Čapková 2017, 37–49.

⁶⁸ Parente-Capkova 2017, 40.

2.4. Tutkimukselle keskeisiä käsitteitä

Diaspora tarkoittaa erityisesti yhteisöjä, jotka ovat paenneet tai joutuneet hädetyksi asuinalueiltaan. Käsitteeseen liittyy usein kaipuu kotiseutuun/maahan.⁶⁹ Diasporan voi ymmärtää myös kahden paikan välisenä suhteena, joka vaikuttaa sekä lähtö- että vastaanottajamaan elämään sekä symbolisesti että konkreettisesti.⁷⁰ Diasporisella tietoisuudella voidaan tarkoittaa siirtolaisina kotimaastaan lähteneiden yksilöiden sekä yhteisöjen yhteydenpitoa, kaipuuta ja ajatusta mahdollisesta paluusta.⁷¹ Homi K. Bhabhan mukaan ”maahanmuuttajan kulttuuri on välitila maahanmuuttaja-position välissä.”⁷² Venäläiset emigrantit käyttivät itsestään nostalgiasävyistä nimitystä diaspora.⁷³

Rajantakainen Venäjä (*zarubežnaia Rossija*) käsitteenä liittyy menetetyn isänmaan eli keisarikunnan Venäjän muistojen ja arvojen vaalimiseen ja kulttuuriseen mytologiaan. Käsitteen voi ymmärtää abstraktina sosiaalisena tilana ja isänmaan korvikkeena. Sitä käytetään erityisesti venäläisessä diaspora-tutkimuksessa kuvaamaan koko emigraatioilmiötä.⁷⁴ Käsite muodosti ”ulkomailla” venäläisyyden mikrokosmoksen. Emigraatiossa eläneet venäläiset käyttivät käsitettä kuvaamaan omaa venäläistä yhteisöään Neuvostoliiton ulkopuolella.

Valkoemigraatio (*belaja emigratsija*) viittaa niihin emigrantteihin, joiden poliittisen toiminnan päämäärä oli palauttaa Venäjälle Romanovien valta. Joukossa oli monia länsimaissa tunnettuja kulttuuripersoonia. Ydinjoukko tämän käsitteen alaisia emigrantteja koostui entisen tsaarin armeijan upseereista, kenraali Wrangelin armeijan rippeistä.⁷⁵ Kaikki valkoemigrantit eivät suinkaan olleet poliittisesti aktiivisia. Pariisista tuli koko läntisen emigraation, kuten myös valkoemigraation aktivismin keskuspaikka.

⁶⁹ Braziel 2008 11, Wahlbeck, 1999; Hall, 2003, 121.

⁷⁰ Martikainen et al., 2006, 25.

⁷¹ Brah 1996.

⁷² Bhabha 1994, 224.

⁷³ Ekonen 2015, 525; Johnston 1988, 100; Raeff 1990, 108.

⁷⁴ Ironisesti ajateltuna nykyään käsite ”ulkovenäläiset.”

⁷⁵ Johnston 1998; Schulgin 2011.

Emigrantti-käsitettä käytän rinnakkain edellisen kanssa kuvaamaan ainoastaan venäläistä niin kutsuttua valkoemigraatiota enkä muita kansallisia tai etnisiä ryhmiä.

Vanha ylijäräinen kirjallisuus on Hanna-Leena Nissilän väitöskirjassaan kehittämä käsite, joka kuvaa Suomen vanhaa ylijäräistä kirjallisuutta, sen kielivähemmistöjä. Hän luettelee tähän kategoriaan kuuluvaksi muun muassa saamelaiset, tataarit, juutalaiset, meänkieliset ja venäläiset emigrantit. Historiallinen aika on häivyttänyt näiden kieliryhmien ylijäräisyyden tai ne ovat kokonaan jääneet kansallisen marginaaliin.

Venäläinen kolonia eli Venäläinen siirtokunta Suomessa oli sateenvarjojärjestö, jonka sisällä tapahtui kulttuurista ja poliittista toimintaa. Yhdistys lakkautettiin Liittoutuneiden Valvontakomission toimesta vuonna 1945. Käytän tästä yhdistyksestä lyhyempää nimitystä **Kolonia**, jota myös paikallinen emigranttiväestö käytti.

3. Kulttuurihistoriallinen konteksti

Ensimmäisen maailmansodan, Venäjän vuoden 1917 vallankumouksen ja sisällissodan seurauksena valtava määrä Venäjän kansalaisia joko jäi tai siirtyi maan rajojen ulkopuolelle. Valkoisen armeijan upseerien ja maanomistajien lisäksi maasta muutti pois huomattava osa älymystöä. Neuvostovalta halusi puhdistaa itsensä epätoivotuista aineksista. Monet siirtyivät Varsovan tai Prahan kautta kohti Länsi-Eurooppaa, mutta myös esimerkiksi Riikaan, Belgradiin, Shanghaiin, Buenos Airesiin ja Kairoon syntyi venäjänkielisiä yhteisöjä. Moni muutti myös Yhdysvaltoihin. Venäjänkielinen julkaisutoiminta käynnistyi nopeasti eri puolilla maailmaa. Myös Suomi Neuvostoliiton rajamaana vastaanotti runsaasti pakolaisia ja maahan syntyi venäläisyhteisöjä. Alkuaikoina Suomen ja Neuvosto-Venäjän rajan yli pääsi kulkemaan molempiin suuntiin.⁷⁶ Oman kulttuurin säilyttäminen ja venäläisessä yhteisössä pysyminen oli emigranteille ensiarvoisen tärkeää. Vastavallankumoukselliset haaveet ja niihin liittyvä poliittinen toiminta kuului monen emigrantin arkeen. Venäjältä paenneet pysyttelivät aluksi kuitenkin maantieteellisesti lähellä Suomen ja Neuvosto-Venäjän rajaa.

⁷⁶ Neuvosto-Venäjän ja Suomen välinen raja sulkeutui vasta vuonna 1922 Karjalan kansannousun seurauksena.

Prahasta ja Berliinistä tuli tärkeitä emigranttikulttuurin keskuksia. 1920-luvun alussa Berliinissä toimi monia huomattavia venäläisen kirjallisuuden kustantamoja (Petropolis, Epoha, Skify), ja siellä ilmestyi myös venäjänkielisiä sanomalehtiä. Kaupungeissa toimi useita venäläisiä kouluja, ja kulttuuriväki kokoontui omiin ryhmittymiinsä. Venäläisten emigranttiyhteisöjen vaikutus säteili pitkälle eri maihin. Nykyperspektiivistä katsottuna Praha toimi monelle vain välietappina, mutta 1920-luvulla tilanne näytti toisenlaiselta. Sinne oli määrä perustaa venäläisen kulttuurin ja tieteen keskus, jolle ei ollut sijaa Neuvostoliitossa. Prahaan alettiin muun muassa kerätä venäläistä kirjastoa ja arkistoa. Praha oli myös kielitieteen keskus. Kaupungissa toiminut Prahan piiri, jossa Roman Jakobson oli aktiivinen toimija, jatkoi venäläisen formalistisen suuntauksen perinnettä. Pariisi muodostui lopulta emigranttikulttuurin keskuspaikaksi.⁷⁷ Muun muassa Bulitšin viimeisimmän runokokoelman *Oksat* kustannuspaikkana toimi Pariisi. Vuodesta 1940 alkaen toiminta alkoi siirtyä vähitellen Yhdysvaltoihin.

Neuvostoliittolaisessa kirjallisuudentutkimuksessa syntyi jakolinja idän ja lännen välille. Jaottelun pohjana oli deterministinen käsitys historian vaiheista, jossa emigrantit edustivat Venäjän historian vanhempaa kehitysvaihetta. Siirtolaisuutta käsiteltiin marginaalisena ilmiönä, jota ei nähty hedelmällisenä eikä liioin korrektina aiheena. Emigraatio saikin vahvan ideologisen leiman heti sisällissodan vuosina: emigrantit esitettiin kapitalistisena tai tsaarinvallan palauttajien joukkona aina 1980-luvulle saakka.⁷⁸ Neuvostoliiton romahtamisen myötä emigrantit nostettiin kadotetun venäläisen kulttuurin vaalijoiksi. Perestroika-ajan glasnost-politiikka avasi uusia kirjallisia löytöjä.⁷⁹ Näin tutkijat päätyivät hyvin lähelle kahden Venäjän tulkintaa, jossa läntisellä emigraatiolla oli oma itsenäinen arvonsa ja omat itsenäiset toimijansa.⁸⁰ Liittyen tulkintaan kahdesta Venäjästä on tutkimuskirjallisuudessa korostettu

⁷⁷ Prahan vaikutuksesta emigranttikulttuurin ks Johnston 1988, 100.

⁷⁸ Selunskaja 2002, 12–16. Neuvostotutkimus tarjoaa ideologisesta värityksestä huolimatta esim. väestötieteellistä tietoa. Toisen maailmansodan jälkeiset tutkimukset ovat jo avoimempia, sillä Stalinin rooli fasismin vastustajana muutti emigranttien ja Neuvostoliiton suhteita.

⁷⁹ Slobin 2013, 210–224 totesi, että 1990-luvulla Venäjän Federaation ottaessa ensi askeliansa pyrkivät johtavat elimet mitätöimään venäläisessä kirjallisuudessa tapahtuneen kuilun ja rehabilitoimaan emigranttikirjailijat osaksi Venäjän kirjallisen kulttuurin traditiota, joka oli katkennut vuonna 1917. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että muutaman vuoden ajan Venäjällä luettiin “palautettuja kirjailijoita”, joiden joukossa oli myös emigranttiproosaa ja lyriikkaa, jota ei ollut saatavilla Venäjällä yli puoleen vuosisataan. Tätä kehitystä tukivat 1980-luvun lopussa perestroikan ja glasnostin myötä Neuvostoliitossa vierailleet muutamat lännessä 1920-luvulta saakka asuneet emigranttikirjailijat. Heidän vierailujensa ympärille kehkeytyi mediamyrsky. Nina Berberova ja Irina Odojevtseva vierailivat Neuvostoliitossa ja Venäjän Federaatiossa 1988–1990.

⁸⁰ Näin Lamelan mukaan 2008, 10.

emigraation kulttuurista luonnetta ja kulttuurisia saavutuksia, joten oli luonnollista, että kulttuurista tuli siirtolaisuuden merkittävin arvo.⁸¹

3.1. Venäläisestä emigranttikirjallisuudesta ja lehdistä

Vuosien 1917–25 aikana Suomeen saapuneista emigranttikirjailijoista vain harva jäi pysyvästi maahan.⁸² Usein matka jatkui esimerkiksi Ranskaan tai Yhdysvaltoihin. Pieni osa emigranteista muutti myöhemmin takaisin Neuvostoliittoon.⁸³

Neuvostoliiton aikaisella emigranttikirjallisuudella on erityinen asema venäläisen kirjallisuuden historiassa, koska se kehittyi yhteiskunnallisista ja poliittisista syistä varsin toisenlaiseksi kuin emämaassa samaan aikaan kirjoitettu kirjallisuus. Puhuttiin jopa kahdesta eri kirjallisuuden lajista, jotka kohtasivat vasta glasnostin vuosina. Kun tutkimuskirjallisuudessa puhutaan venäläisestä emigranttikirjallisuudesta, viitataan kirjallisuuteen maanpaossa. Emigranttikulttuuri ja -kirjallisuus rakentui Neuvostoliiton poliittisten, maailmankatsomuksellisten ja esteettisten näkemysten vastakohtaksi ja vastavoimaksi.⁸⁴ Neuvostoajan emigranttikirjallisuus jaetaan perinteisesti kolmeen aaltoon, ensimmäinen aalto 1917–1940, toinen aalto 1945–1980 ja kolmas aalto 1989 lähtien. Tutkimukseni käsittelee vain ensimmäistä aaltoa.

Emigranttikirjallisuus sai vaikutteita oman aikansa muista kirjallisista tyyleistä. Tosin sille oli tärkeää luoda ja vahvistaa suhdetta vallankumousta edeltäneeseen ja Neuvostoliitossa poliittisista syistä unohdettuun kirjallisuuteen. Tässä mielessä emigranttikirjallisuuden on katsottu kääntyneen sisäänpäin.⁸⁵ Monille oli tärkeää venäläisen kulttuurin säilyttäminen ja venäläisessä yhteisössä pysyminen, toiset taas toimivat aktiivisemmin asuinmaansa kirjallisessa elämässä, mikä toisinaan johti kielen vaihtamiseen. Tunnetuin esimerkki lienee salanimellä V. V. Sirn julkaissut Vladimir Nabokov, joka alkoi kirjoittaa englanniksi venäjän sijaan. 1920–1930-lukujen

⁸¹ Venäläisen emigraatioyhteisön kulttuurisesta luonteesta ks. Raeff 1990, 105; Ekonen 2015, 525; Raeff, 1990, 105; Glaad, 1994, 100.

⁸² Tietoa muista Suomessa vaikuttaneista ja maahan jääneistä venäläisistä kirjailijoista ks. Paschmuss 1990, 112–172 ja Baschmakoff 2001.

⁸³ Shensin 2008, 100.

⁸⁴ Raeff 1990 105; Ekonen 2015, 525; Raef, 1990, 105; Glaad 1994, 100.

⁸⁵ Johnston 1988; Livak 2012; Slobin, 2013.

emigranttikirjallisuutta voi pitää myös rohkeana ilmiönä, kuten Simon Karlinsky on arvioinut.⁸⁶ Sillä oli käytössään useita eri kustantamoja eri maissa, merkittäviä viikoittaisia julkaisuja, mittava määrä erinomaisia runoilijoita, kirjailijoita, kriitikkoja ja filosofeja. Bulitšin runokokoelmien julkaisuajankohdat sekä eri maissa toimineet kustantamot liittyvät kiinteästi tähän ilmiöön.⁸⁷ Pääasiallisena julkaisualustana olivat ajalle tyypillisesti ja venäläisen tradition mukaisesti sanomalehdet sekä pienpainokset. Niin kutsutut aikakauskirjat olivat tärkeitä julkaisuja Neuvostoliiton ulkopuolella. Ne olivat paksuja, kirjan kaltaisia julkaisuja ja sisälsivät usein Neuvostoliitosta peräisin olevaa salakuljetettua kaunokirjallisuutta ja poliittista materiaalia, jota voitiin julkaista vain lännessä. Monet näistä teksteistä julkaistiin myöhemmin käännöksinä.⁸⁸

Emigranttikirjallisuuden ensimmäisen aallon keskeisinä tekijöinä toimivat aluksi kirjailijat, jotka olivat jo saavuttaneet menestystä ja mainetta Venäjällä ennen emigroitumistaan ja edustivat modernistisia suuntauksia. Tyyllisesti emigranttikirjallisuus edusti koko 1900-luvun alun venäläisen kirjallisuuskentän kirjoja perinteisestä proosasta villin kokeelliseen, graafiseen lyhytproosaan ja runouteen.⁸⁹

Illuusiot pakolaistrauman kansainvälisestä yhteisöllisyydestä katosivat venäläisten emigranttien keskuudessa nopeasti, kun sosiopoliittisen katastrofin läpikäyneet pakolaiset huomasivat, ettei ensimmäisestä maailmansodasta toipuva länsi ollut kiinnostunut heidän kokemuksistaan tai varoituksistaan.⁹⁰ Niinpä lähtökohtaisesti eurooppalaisen kasvatuksen saaneet emigrantit omaksuivat usein kyynisen asenteen ja sivustatarkkailijan roolin Euroopan yhteiskunnallisissa muutoksissa maailmansotien välisenä aikana. Emigranttikirjallisuudessa tämä näkyi lännen kuvaamisena lähes poikkeuksetta outona, pikkuporvarillisena, vulgaarina ja paheellisena. Asenne oli sopusoinnussa Venäjän aatehistoriallisten länsivastaisten stereotyyppien kanssa.⁹¹

⁸⁶ Karlinsky 1977, 18-19

⁸⁷ Satukokoelma kustannettiin Belgradissa kun taas runokokoelmia Pariisissa, Tallinnassa, Helsingissä ja Pariisissa.

⁸⁸ Esimerkiksi Boris Pasternakin Aleksandr Solženitsynin ja Vasili Grossmannin teokset julkaistiin tällä tavalla, ks. Ekonen, Turoma 2015, 586.

⁸⁹ Venäläisen kirjallisuuden eri tyyliuunnista ja emigranttikirjallisuuden erityispiirteistä ks. Livak 2018, 38-114; Ekonen, Turoma 2015, 377 ja 525.

⁹⁰ Dolinin 1999, 121.

⁹¹ Pesonen 2007, 100. Slavjanofily (slavofiilit) ja zapadnikit (länsimieliset) olivat 1800-luvun Venäjällä aatehistoriallisesti vastakkaiset ideologiset ryhmittymät, jotka kiistelivät Venäjän oikeasta tiestä. Tämä kiista heijastui myös valkoemigraation elämään.

Emigranttikirjailijat etsivät yleensä aiheensa menneestä ja menetetyistä. Eräänä keskeisenä aiheena oli emigranttiyhteisössä kytenyt ajatus paluusta takaisin vapautettuun Venäjään.⁹² Tämä näkyi emigranttikirjallisuudessa lähinnä taipumuksena nostalgiaan nykyisen elämän käytäntöihin keskittymisen sijaan. Venäjän lokakuun vallankumousta seuranneina maanpaon vuosina venäläistä diasporista tietoisuutta leimasi kokemus kotimaan ja keisarillisen Venäjän menetyksestä historiallisena unohtamisena.

Kuvaan tässä alaluvussa tarkemmin myös Suomen ulkopuolella julkaistuja venäjänkielisiä lehtiä, koska ne olivat Bulitšin kirjallisen tuotannon keskeisiä julkaisualustoja. Toista maailmansotaa edeltävän ajan merkittävin aikakausjulkaisu oli *Ajankohtaisia kirjoituksia* (Sovremennyje zapiski), johon Bulitš kirjoitti arvosteluja emigranttikirjallisuudesta. Sanomalehdistä *Viimeisimmät uutiset* (Poslednije novosti) ilmestyi kahdenkymmenen vuoden ajan, mikä oli emigranttijulkaisulle huomattavan pitkä ikä, sillä useammat ilmestyivät vain muutaman numeron tai vuosikerran verran. Merkittävä pariisilaissanomalehti *Ylösousemus* (Voroženije) ilmestyi sekin pitkään vuosina 1925–1940. Tämä kertoo siitä, että Pariisissa oli sekä kirjoittajia että lukijoita. *Venäjän tahto* (Volja Rossii) ilmestyi ensin Prahassa sanomalehtenä, mutta muuttui aikakauslehdiksi Pariisissa.⁹³ Kuten vallankumousta edeltävällä Venäjällä myös Pariisin emigranttipiireissä kirjailijat ja uskonnolliset filosofit tekivät yhteistyötä.

Lukuisat venäläisen diasporan naiskirjailijat julkaisivat tuotantoaan emigranttilehdissä eikä Bulitš ollut poikkeus. Huomattavia ensimmäisen ja toisen sukupolven kirjailijoita olivat muun muassa Žinaida Gippius (1869–1945), Teffi eli Nadežda Lohvitskaja (1872–1952), Nina Berberova (1901–1993), Irina Odojevtseva (1901–1990) sekä runoudessa Sofia Pregel (1894–1972), Anna Prismanova (1892–1960), Ekaterina Tauber (1903–1987) ja Irina Knorrig (1906–1943).⁹⁴ Sekä Nina Berberova että Irina Odojevtseva kirjoittivat myöhemmin omaelämäkerrat, joissa kuvasivat elämää emigraatiossa.⁹⁵ Elsa Triolet (1896–1970) oli poikkeus, sillä hänen tuotantoaan julkaistiin myös Neuvostoliitossa. Syy tähän oli kirjailijan läheiset sukulaissuhteet

⁹² Johnston 1988, 201; Raeff 1990, 111.

⁹³ Suomela 2009, 10–13.

⁹⁴ Ks. Ekonen 2015, 372.

⁹⁵ Berberova 1969, Odojevtseva 1971.

Neuvostoliiton nomenklatuuraan. Naiskirjailijoiden tuotannossa näkyi mieskirjailijoita selvemmin assimilaatioprosessin aikaansaama kotoutuminen. Esimerkiksi Nina Berberovan 1930-luvulla julkaistussa lyhytproosassa tarinat kiinnittyvät pariisilaisarkeen ilman nostalgiaa.⁹⁶

1980–2000-luvuilta lähtien on Venäjällä, Euroopassa ja Yhdysvalloissa julkaistu tutkimuskirjallisuutta jonka tarkoituksena on nostaa esiin unohdettuja venäläisiä naiskirjailijoita ja runoilijoita.⁹⁷ Tämä unohdettujen naistekijöiden esittely liittyy feministisen kirjallisuudentutkimuksen suosion kasvuun länsimaissa. Ideana on, että naiskirjallisuuden ja naistekijyyden tulkinta vaatii omanlaisensa luentatavan, naiskirjoituksen, joka haastaa kirjallisuushistorioissa pitkään vallinneen miesvaltaisen hegemonian.⁹⁸

Venäjällä naiskirjailijoiden esiinmarssi tapahtui vuosisadan alussa, jolloin naisten kirjoittama populaarikirjallisuus nosti naiset aikalaislukijoiden suosioon.⁹⁹ Vasta myöhempi kirjallisuushistoriallinen tutkimus on tuonut esille naisten roolin kirjallisuuden tekijöinä miesvaltaisessa venäläisessä kirjallisuusinstituutiosta ja -kaanonissa. Myös niin sanotun hopeakauden eli korkeakirjallisuuden modernismin runoilijoiden joukossa oli useita naisia. Bulitš kuului ajallisesti ja tuotannon teemoiltaan hopeakauden runoilijoiden aikalasiin. 2000-luvulla julkaistuissa venäläistä naiskirjallisuutta esittelevissä teoksissa Bulitšia luonnehditaan muun muassa helsinkiläistyneeksi marginaalirunoilijaksi.¹⁰⁰ Catriona Kelly tulkitsee Bulitšia nimenomaan naiskirjailijana suhteessa muihin aikalasiinsa. Kelly viittaa käsittääkseni Bulitšin kirjallisiin esitelmiin ja hänen kirjallisuuskriitikon uraansa, josta olen tehnyt lyhyen maininnan, mutta jota en käsittele työssäni enempää.¹⁰¹

⁹⁶ Schulgin 2015; Hoffman 2011.

⁹⁷ Esim. Exeterin yliopistossa Britanniassa on luotu verkkotietokanta *Russian Poetry Project. Reconfiguring The Canon Of Twentieth-Century Russian Poetry 1991–2008*.

⁹⁸ Forester 2016, 16.

⁹⁹ Ekonen 2015, 374–375.

¹⁰⁰ Ciepiela 2002, 126; Kelly 2001, 157.

¹⁰¹ Kelly 1994, 110.

3.2. Varhaista emigranttielämää Suomessa

Lokakuun vallankumouksen seurauksena Venäjältä lähti yli kaksi miljoonaa pakolaista. Suomeen tulleiden joukossa oli paljon Kannaksen kesäasukkaita, kuten Vera Bilitš perheineen. Osa Pietarin pakolaisista jäi Viipuriin ja Kannakselle. Keväällä 1918 Suomessa asuneesta 20 000:sta Venäjän alamaisestä asui Viipurissa arviolta 8000–9000. Suomen kansalaisuutta haki kyseisenä vuonna 1600 venäläistä, kun heitä vuosia 1916–1917 oli ollut vain kourallinen.¹⁰² Suomi kiristi pakolaispolitiikkaansa 1920-luvun alkuvuosina muun muassa asettamalla kansalaisuuden ehdoksi viiden vuoden oleskelun maassa.¹⁰³ Pakolaistulva jatkui useiden vuosien ajan johtuen Venäjän sisällissodasta. Suurin osa Suomeen paenneista venäläisistä jatkoi edemmäs suuriin emigraatiokeskuksiin.

Kysymys venäläispakolaisista puhutti suomalaisia paljon. Pakolaiskysymys oli myös tärkeä kansainvälisen Suomi-kuvan kannalta. Suomi oli ainoa Pohjoismaa, joka vastaanotti väkilukuun nähden huomattavan määrän pakolaisia. Inhimillisistä syistä Suomen hallitus katsoikin, ettei se voinut kieltää pakolaisilta oikeutta hakea turvaa Suomesta. Venäläiset emigrantit olivat yhteiskunnallisesti kirjava joukko. Vähemmistö oli koulutettua väkeä, kielitaitoisiakin, ja tästä syystä he aikanaan työllistyivät. Aloitteellisina venäläiset emigrantit osasivat myös työllistää itse itsensä. Suurin osa pakolaisista oli tavallista väestöä.¹⁰⁴ Kaikkialla mihin emigrantteja oli paennut perustettiin venäläisiä kouluja, kerhoja, teatteriryhmiä, kuoroja, orkestereita, sanomalehtiä, kustantamoita, kirjakauppoja jne.¹⁰⁵ Tästä huolimatta monet maassa asuvat tai vuoden 1917 jälkeen rajan yli tulleet venäläiset saivat tuntea Suomessa olevansa epätoivottuja maahanmuuttajia.

Suomen venäjänkielisessä kirjallisuuselämässä vaikuttivat sekä täällä vierailleet että maahan asettuneet venäläiskirjailijat. Leonid Andrejev ja Aleksandr Kuprin kirjoittivat ja myös julkaisivat vieraillessaan Suomessa vuosina 1917–1918. Suomeen muuttaneista jo Venäjällä nimeä saaneista runoilijoista esimerkiksi Vadim Gardner

¹⁰² Shensin 2001, 29–30.

¹⁰³ Ks. alauku 1.1. sivu 6.

¹⁰⁴ Venäläispakolaisten vastaanotosta Suomessa ks. Vilkkonen 2016, 106.

¹⁰⁵ Baschmakoff 1994.

jatkoj uraansa täällä. Suomessa toimi muutama venäjänkielinen kustantamo.¹⁰⁶ Suomenvenäläisessä yhteisössä julkaistiin paljon venäjänkielisiä sanomalehtiä.¹⁰⁷ Yhteistä kaikille lehdille oli huoli venäjän kielen ja venäjänkielisen kulttuurin säilymisestä sekä välittymisestä diasporassa seuraaville sukupolville. Lukijoita muistutettiin alituisen siitä, että ”he ovat poliittisen murhenäytelmän eivätkä kulttuurisen voimattomuuden uhreja, ja että Venäjällä on maailmankulttuurissa arvokas osansa, josta heidän on syytä olla ylpeitä”.¹⁰⁸ Alun innostuksen jälkeen 1930-luvulle tultaessa venäjänkieliset sanomalehdet Suomessa olivat käytännöllisesti katsoen lakanneet ilmestymästä resurssipulan takia, mutta muutamia aikakauslehtiä julkaistiin aina toiseen maailmansotaan asti.¹⁰⁹ Sen sijaan kansainvälinen venäjänkielinen lehdistö oli hyvin verkottunutta ja toimi keskeisenä emigraatiota yhdistävänä tekijänä.

Tarkkaa lukumäärää Venäjän vallankumouksen takia Suomeen tulleista venäläispakolaisista ei ole. Erilaisia tilastoja on kyllä tehty, mutta niissä esiintyy vaihtelevia tietoja. Tosiasia on, että tuhannet pakolaiset olivat vain läpikulkumatalla, eikä heitä ole voitu tilastoida. Virallisten tilastojen mukaan Suomessa asui vuonna 1920 7000 venäläispakolaista. Enimmillään pakolaisia on laskettu olleen noin 35 000.¹¹⁰ Baschmakoffin mukaan 1920–1930 lukujen taitteessa noin yksi neljännes venäläisistä emigranteista vaikutti Helsingissä tai sen lähialueilla.¹¹¹ Shensinin kirjoittaa: ”Venäjän alamaiset tarvitsivat maaherran myöntämän liikkumisluvan,

¹⁰⁶ Helmann 1985. Suomessa ehti toimia kaksi venäjänkielistä kustantamoa vuosina 1919–1921, ”Fundament” ja ”Biblion”, joiden perustaja oli Holger Schildt. Fundament toimi vain vuoden mutta Bibilion sinnitteli hieman pidempään. Biblionin kustannuspolitiikka tähtäsi sekä suomalaisten että venäläisten klassikoiden laadukkaaseen julkaisuun.

¹⁰⁷ Esimerkiksi *Pohjoisen elämä* (Severnaja žizn, 1918–1919) yhtyi lehteen *Venäläinen lista* (Russkij Listok, 1918–1919) ja jatkoj ilmestymistä aluksi nimellä *Venäläinen elämä* (Russkaja žizn, 1919) ja myöhemmin nimellä *Uusi venäläinen elämä* (Novaja russkaja žizn, 1919–1922) sekä *Venäjän uutiset* (Russkije vesti, 1922–1923 (ja lopulta *Uudet Venäjän uutiset* (Novyje russkije vesti, 1923–1926).

¹⁰⁸ Martinoff 1986, 16.

¹⁰⁹ Suomela 2002, 66; Sl. Ms.K–63.5. Buliš kirjoitti ahkerasti *Viipurin ystäväpiirin lehteen* (Žurnal sodružestva) 1930-luvulla huomattavana avustajana. Viipurin ystäväpiirin lehti oli lukija- ja avustajakunnaltaan laaja. Se oli kansainvälisen tason julkaisu, jota luettiin Pariisissa asti. Siinä julkaistiin monia kansainvälisen nuoremman emigranttisukupolven tekijöiden tuotoksia ja kiitettuja kritiikkejä. Esimerkiksi Buliš julkaisi lehdessä muun muassa seuraavat arviot ja essee: Uusista runoilijoista osat 1 ja 2 1933, 1934 (”O novyj poeta”) Annenskin lyriikasta, 1935 (”Lirika i Annenskogo”) Venäläisestä runoudesta maanpaossa, 1938 (”O zarubežnoj russkaja poezii”) Neljäs ulottuvuus: Andrei Belyin muistolle, 1934 (”Štetvertoe izmerenaija pamjati Andreija Belogo”) Esimerkiksi Buliš kritiikissään ”Venäläisiä runoilijoita maanpaossa” käsitteli muun muassa Sofia Pregelin toista runoteosta ”Auringon tyrannia,” 1937 viittamaalla sen olevan esimerkki maalausellisuudesta runon muodossa. Pregel on Bulišin mukaan originaali runoilija ja lukija uskoo runoilijan arvokkaaseen rakkauteen maailmaa kohtaan. Buliš on kriittinen Nikolai Turoverovin runoja kohtaan. Zinaida Gippiuksen tapaan hän arvosti Lidija Tšervinskajan (1906–1988) runoutta. Tätä pidettiin venäläisen Montparnassen Greta Garbona.

¹¹⁰ Joffe 2014, 13. Nevalainen 1999 esittää lukumääräksi vuonna 1922 enimmillään 35 500 pakolaista, joka sisältää inkeriläiset pakolaiset, lukumäärästä 15 000 oli venäläisiä pakolaisia. Baschmakoff ja Leinonen (2001 42–45, 52) mainitsevat, että Suomesta poistui noin 23 000 emigranttia, johon lukuun mahdollisesti sisältyivät myös kauttakulkumatkustajat ja Kronstadtin pakolaiset.

¹¹¹ Baschmakoff ja Leinonen 2001, Suomela 2008, 105.

’ololipun ulkomaalaisille’. Pakolaisten oleskelu Suomessa 1920–30 luvuilla oli sidottu tiettyyn paikkaan viranomaisten määräämänä tai sitten sosiaalisena pakkona”.¹¹² Pakolaisia oli siis sijoitettu ympäri Suomea. Helsinkiin heitä ei haluttu sijoittaa jo siellä asuvien venäläisten keskuuteen, koska Helsingissä asui tuohon aikaan jo ennestään melko runsaasti venäjänkielisiä Suomen kansalaisia.¹¹³

Talvisodan alkaessa Suomen venäläisyhteisöön kuului noin 15 000 henkeä.¹¹⁴ Yhteisön pieneneminen johtui jatkuvasta muutosta muihin maihin sekä assimiloitumisesta toiseen vähemmistöryhmään eli ruotsinkielisiin. Myös avioliitot Suomessa asuneen vanhan venäläisvähemmistön ja ruotsinkielisten kanssa olivat yleisiä.¹¹⁵ Se loi mahdollisuuden piilottaa maahanmuuttajan alkuperä. Myös venäläisiä sukunimiä suomennettiin ja kansalaisuuden saamisen jälkeen kieleksi ilmoitettiin esimerkiksi ruotsin kieli. Alkuvuosina 1917–1925 Suomessa oleskelevat venäläiset emigrantit olivat erikoisasemassa verrattuna muihin maihin ja maanosiin levittäytyneisiin emigrantteihin, koska Suomella oli yhteinen raja ensin Venäjän sittemmin Neuvostoliiton kanssa. Mielipiteet ja vaikutteet levisivät nopeasti. Matkustaminen oli joustavaa rajan yli ennen sen sulkemista.¹¹⁶ Kytkökset Venäjän keisariajan poliittiseen toimintaan näkyivät vallankumouksen jälkeen myös Suomen emigranttien toiminnassa.¹¹⁷

Emigranttiväestö oli pääosin varatonta, joten kirjastojen merkitys kirjallisuuden leviämislle ja lukemiselle oli suuri. Kansainväliset emigranttikustantamot harjoittivat vapaakappaletoimintaa, ja niiden keskinäinen kilpailu oli kovaa. Pariisin, Berliinin, Prahan, ja Belgradin kustantamot tarjosivat lukijoilleen laajan valikoiman edullisin hinnoin.¹¹⁸ Natalia Baschmakoffin mukaan väestö käytti Helsingin yliopiston slaavilaisen kokoelman lisäksi kaupunkien venäjänkielisten koulujen kirjastoja. Suosittu kirjasto oli myös Helsingin Venäläisen kauppiaskillan kirjasto, joka oli

¹¹² Shensin 2008, 42.

¹¹³ Joffen (2014, 13) mukaan Suomen vanha venäläisväestö käsitti noin 6000 henkeä, kauppiaiden ja tehtaillijoiden jälkeläisiä 1800-luvun alkupuolelta lähtien.

¹¹⁴ Vilkkö 2016, 197.

¹¹⁵ Baschmakoff ja Leinonen 2001, 4.

¹¹⁶ Mainio 2016, 19.

¹¹⁷ Vakoilu ja niin kutsuttu kansainvälinen vehkeily oli emigranttipiireissä yleistä: ks. Rislakki 1982; Musajev 2006, 2007, 2008; Geust, 2011; Joffe 2014; Mainio 2016.

¹¹⁸ Vera Bulitšin kustantamoja olivat mm. Pariisi ja Belgrad.

perustettu jo autonomian aikana täällä asuneiden venäläisten kauppiaiden toimesta.¹¹⁹ Kauppiaskillan kirjaston kokoelma koostui ennen sotia laajasta valikoimasta tsaarinaikaista kirjallisuutta, neuvostoliittolaista nykykirjallisuutta, emigranttikirjallisuutta sekä venäjänkielisiä maailmankirjallisuuden klassikoita.¹²⁰

3.3. Venäläinen siirtokunta ja Vinttikamari-yhdistys

Emigranteilla oli Helsingissä yli 30 erilaista seuraa, järjestöä ja yhdistystä. Niiden lukuisuus peilasi pakolaisten sisäistä heterogeenisuutta ja ristiriitaisuuksien runsautta, jota kuvasti myös ahkera politikointi. Keskeisin yhdistys, Venäläinen siirtokunta Suomessa, perustettiin 1.12.1922 Helsingissä. Se oli Suomessa suurin venäläisen diasporan järjestö. Venäläinen siirtokunta eli Kolonia perustettiin aluksi pakolaisavustusjärjestöksi, mutta sen vaikutuspiiri ulottui myöhemmin myös hyväntekeväisyys-, harrastus- ja sivistystyöhön.¹²¹ Kolonia perusti muun muassa oman kirjaston, ja se ylläpiti lastentarhaa ja vanhainkotiä Helsingissä.¹²² Sillä oli monia alaosastoja, jotka muodostivat tiiviin verkoston suomenvenäläisen yhteisön sisälle.

Kolonian nimilistoissa mainitaan myös Vera Bulitš, ammattina kirjastonhoitajana ja kansalaisuutena suomalainen. Kolonian nimilista on siis tavanomaista järjestötoiminnan rekisteröintiä ja osallistujalistojen keräämistä. Päätellen, että Bulitš sai Suomen kansalaisuuden vuosien 1918–1924 välillä aikaisemmin esiintuomani Suomen kansalaisuusasetuksen täyttymisen johdosta. Se edellytti viiden vuoden asumisen maassa.

Kolonia oli ennen sotia valtiollisen poliisin erityistarkkailun kohteena. EK-Valpon raporteista käy ilmi yksityiskohtia Kolonian jäsenistöstä ja toiminnasta, ja raportit

¹¹⁹ Schulgin 1993 (dokumenttielokuva *Miksi en puhu venäjää?*) Maria Gardnerin haastattelu ja Leinonen 2008. Paikasta käytetään tutkimuskirjallisuudessa sekä nimitystä kauppiaskillan kirjasto että kauppiasklubin kirjasto.

¹²⁰ Baschmakoff 1992, 1994 [ŽS 5/1936:30]: ”Tänä päivänä kirjasto käsittää 5000 nidettä sekä 400 nidettä lastenkirjallisuutta. Seuraavassa luettelo luetuimmista ja kysytyimmistä kirjailijoista viimeisen puolen vuoden ajalta: Aleksei Tolstoi (Pietari I), Šolohov (Hiljaa virtaa Don), Šmelijov (Lastenhoitaja Moskovasta, Pyhiinvaellus), Aldanov, Krymov, Bunin, Sirn, Kuprin, Žaitšev, V. Katajev, Veresajev, N. Ostrovski, Naživin, Širkov, Fedin, Merežkovski, Gorki (Klim Samganin elämä), Leonov, Tynjanov, Puškinia, L. Tolstoita, Dostojevskia, Leskovia, Tšehovia, Saltykovia, mutta myös Shakespearea, Cervantesia, Dickensia, Hugoa, Zolaa, yms. Klassikkoja kysellään selvästi enemmän viime vuosina. [...]Yleisö on edelleenkin kiinnostunut kaikenlaisesta muistelmakirjallisuudesta kuten myös aikakauslehdistä. Yhä useammin kysytään huumoria.

¹²¹ EK-Valpo: XXI A2,436 Valpo I. Venäläisestä siirtokunnasta käytetään myös nimitystä Venäläinen Kolonia.

¹²² Leinonen 2002. Vanhainkoti on edelleen toiminnassa Helsingissä, Rialtonkujalla.

sisältävät lukuisia ilmiantoja henkilöistä ja heidän ajankohdalle sopimattomasta poliittisesta toiminnasta.¹²³ Bulitišta ei kuitenkaan ole EK-Valpon arkistossa henkilömappia.¹²⁴ Mutta myös Bulitšin lähiomaisiin vaikutti kansainvälinen vastavallankumouksellinen toiminta. Hänen sisarensa Sofia Bulitš-Starckin aviomies Aleksandr Starck oli mukana Suomen venäläisen yhteisön ja kansainvälisten emigranttipiirien vastavallankumouksellisessa toiminnassa. Starck toimi valkoisten monarkististen järjestöjen kuriirina sekä samalla Suomen Yleisesikunnan kuriirina 1920-luvulta lähtien. Luultavasti Starck toimi myös amerikkalaisten ja englantilaisten tiedustelupalvelujen laskuun. Starck kuoli Pietarissa hämärissä olosuhteissa, ja pietarilaisessa *Krasnaja Gazeta* -lehdessä Starckin surma mainittiin ryöstömurhana. Todellisuudessa Bulitšin sisaren aviomiehen tappoi 19.8.1925 OGPU:n agentti.¹²⁵

Vinttikamari (Svetlitsa) oli kirjallis-filosofinen yhdistys, joka toimi Helsingissä vuosina 1932–1939. Se toimi Kolonian alaisuudessa yhtenä sen monista alaosastoista. Yhdistys toimi Helsingissä kokoontuen aluksi kerran pari kuukaudessa osaanottajien kodeissa. Kiinnostuksen kasvaessa tapaamiset siirrettiin Venäläisen klubin tiloihin.¹²⁶ Vinttikamarin keskustelujen ja väittelyiden aihepiirit olivat moninaiset, klassisesta kirjallisuudesta historiaan, taiteeseen, filosofiaan ja ajankohtaisiin Neuvostoliittoa koskeviin kysymyksiin. Osaanottajina näissä illoissa oli muun muassa yhdistyksen perustajajäsen kapteeni P.A. Swetlik, lehtimies Juri Grigorkoff, kirjailija Vera Bulitš sekä kirjastonhoitaja ja professori Maria Widnäs.¹²⁷ Bulitš oli Vinttikamarin näkyvä osallistuja ja toimi yhdistyksen loppuvaiheessa sen puheenjohtajana. Hän järjesti muun muassa kirjanäyttelyitä, joissa venäläisten emigranttikustantamojen monipuolisuus korostui ja kirjat levisivät hyvin. Vinttikamari-yhdistyksen toiminta päättyi talvisotaan.¹²⁸

¹²³ EK-Valpo: XXI A2,436 Valpo I

¹²⁴ EK-Valpo: ibid. Suomalaisuus-merkintä Bulitsin kohdalla ei tässä yhteydessä varmista hänen Suomen kansalaisuuttaan.

¹²⁵ Joffe 2014, 52–53. Aleksandr Starckista ks. Mainio 2016, 101–102.

¹²⁶ Venäläisen klubin alkuaikojen tilat tunnetaan nykyään paremmin Helsingin venäläisen kauppiasyhdistyksen kirjastona. Nykyään kauppiaskillan kirjaston kokoelma (joka on eräs Pohjoismaiden laajin yksityinen venäläisen kirjallisuuden kokoelma) löytyy osoitteesta Rialtonkuja 4. Lisää tietoa venäläisen kauppiasyhdistyksen toiminnasta ks. Leinonen 2002. Venäläisen kolonian tilat siirtyivät myöhemmin Mikonkadulle, ja osa siitä toimi Katajanokalla, nk. Dobrovolskin klubi.

¹²⁷ Shensin 2008, 82. Maria Widnäs (1903–72) suoritti elämäntyönsä Helsingin yliopiston kirjaston venäläisten kirjakokoelmien parissa. Hän ansioitui mm. venäläisten käsikirjoitusten tutkijana ja kirjaston venäläisten kokoelmien tunnetuksi tekijänä. Hän väitteli 1952 muinaisvenäjän adjektiiviattribuutin asemaa käsittelevällä tutkimuksella.

¹²⁸ Baschmakoff ja Leinonen 2001, 240.

4. Sota 1939–1945

Toinen maailmansota ymmärretään Suomen historian näkökulmasta perinteisesti kolmena eri sotana: talvisota 1939–1940, jatkosota 1941–1944 ja Lapin sota 1944–1945.¹²⁹ Käsittelen sotahistoriaa vain siltä osin kuin se taustoittaa Bilitšin sotayriikan tarkastelua. Tuon esille lyhyesti esimerkkejä sekä neuvostoliittolaisten että suomalaisten runoilijoiden sotayriikasta sikäli kuin ne luovat pohjaa ja aikalaistekstiä Bilitšin sotayriikalle. Neuvostoliittolaisissa ja venäläisissä historian tulkinnoissa painotetaan ennen kaikkea suurta isänmaallista sotaa eli Suomen näkökulmasta katsottuna jatkosotaa.¹³⁰ Suomi oli saksalaisesta näkökulmasta osa itärintamaa, sen pohjoinen lohko.

Käsittelen tässä osuudessa lyhyesti myös russofobiaa Suomessa. Sotaa edeltävinä noin kymmenenä vuotena kehittyi Suomessa jyrkän oikeistolainen liikehdintä, jota edustivat muun muassa IKL (Isänmaallinen kansanliike) ja AKS (Akateeminen Karjala-Seura). Ne vastustivat venäläisyyttä ja kommunismia. Suomi haluttiin nähdä läntisen maailman viimeisenä vartijana. Tamas Matekovits on todennut:

”Aiempi Suuriruhtinaskunnan raja, muuttui hetkessä hyvän ja pahan vartijaksi sekä tervejärkisyyden, että hulluuden rajaksi.” Akateeminen Karjala Seura lietsoi viholliskuvaa ja muunlaiset mielipiteet marginalisoitiin heidän toimestaan ja erityisesti talvisota kannusti suomalaisia nationalismiin.

¹³¹

Venäjäjä ja venäläisiä yleensäkin pidettiin barbariana ja venäläisen kansanluonteen negatiivisia puolia korostettiin propagandassa. Sotapropagandan viholliskuvaan kuului vihollisen esittäminen kielteisesti.¹³²

¹²⁹ Talvi- ja jatkosodasta on kirjoitettu paljon suomalaisten, venäläisten sekä saksalaisten näkökulmasta. Viime vuosina on tutkimusten painopiste siirtynyt perinteisestä sotahistoriasta yksilökertomuksiin, ks. esim. Haapanen 2012; Kirves ja Näre 2008; Näre 2010; Vihavainen 2014; Vihavainen ja Saharov, 2009; Vihavainen ja Manninen 2017.

¹³⁰ Suuri isänmaallinen sota (Velikaja Otetšestvennaja vojna) on Venäjällä ja entisissä Neuvostotasavalloissa (lukuun ottamatta Baltian maita sekä Georgiaa ja Ukrainaa) käytetty nimitys, joka viittaa kansallissosialistisen Saksan ja Neuvostoliiton väliseen sotaan toisen maailmansodan aikana.

¹³¹ Matekovits 2009, 57. Ks. Luostarinen, 1986 128; Browning 2008, 115; Moisio-Harle 2000, 80–85.

¹³² Vihavainen 2013, 210; Luostarinen 1986.

4.1. Talvisodan propagandaa

Suomen oikeistopropaganda oli tehnyt tehtävänsä talvisotaan mennessä. Timo Vihavainen kuvaa talvisodan suomalaista propagandaa ja Neuvostoliitto-utisointia seuraavasti:

Sen koneet pommittivat kortteleita ja konekiväärin ampuivat suojattomia ihmisiä. Kirkot ja sairaalatkaan eivät jääneet rauhaan... Talvisodan intensiivisten taistelujen uutisointi loi suuren yleisön mielessä kuvan pohjattoman petollisesta ja häikäilemättömästä vihollisesta, joka ei tunnustanut mitään sivistysvaltioiden oikeusperiaatteita ja rikkoi röyhkeästi sodan lakejakin.¹³³

Bulitš oli sodan alussa linnoittautunut yliopiston venäläiseen kirjastoon, josta hän myöhemmin evakuoitui Leppävaarassa majoittuneen emigranttiyhteisön luokse pakoon Helsingin pommituksia. Yhteisö eli hiljaiseloa, koska venäläisvastaisuus oli huipussaan talvisodan aikana.

Propagandassa suunnattiin viha venäläisiä kohtaan, mutta mikä tämä propagandan ”ryssä” oikein oli? Oliko kyseessä rasistisen russofobian luoma hahmo IKL:n ja AKS:n ideologioiden mukaan vai sittenkin bolševikki, joka pohjimmiltaan oli tavallinen ihminen. Vihollisen julmuus on asia, jota kuvataan aina kaikkien sotien propagandassa. Kuvausten tehtävänä on nostattaa vihaa epäinhimilliseksi esineellistettyä vihollista vastaan. Omat joukot kuvataan sen sijaan humaaneiksi, ja jatkosodankin propagandassa toistuu säännöllisesti se, miten esimerkiksi vangiksi joutuneet hämmästyivät saadessaan asiallista kohtelua.¹³⁴ Marjo Vilkon teoksessa *Suomi on Venäläinen* kuvataan venäläisvihan vaiheita, sotienvälisen ajan ennakkoluuloista ilmapiiriä ja Akateemisen Karjala-Seuran toimintaa sekä sen julkilausumia. Niissä venäläisiä ei erotella poliittisesti, vaan kaikki venäläiset ovat ”ryssiä” ja siksi vihattavia: [V]enäläisiä kuului vihata olivatpa he punaisia tai valkoisia, koska verestään ja veren mukana perimistään rotuominaisuuksista kukaan ei pääse irti”.¹³⁵

¹³³ Vihavainen 2013, 242.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Vilko 2016, 226.

1920-luvun alun Suomessa oli silti verrattaen vähän russofobiaa suhteessa muuhun Eurooppaan. Äänekkyydestään huolimatta se oli marginaalista eikä saanut jalansijaa laajasti kansan keskuudessa. Mielenkiintoinen luku sotien välisen Suomen venäläisvihassa ovat ruotsinkieliset. Vilkkko on todennut, että suomenkieliset olivat venäläisvastaisuudessaan äärimmäisiä eivätkä esimerkiksi julkaisseet venäjänkielistä kirjallisuutta. Sen kääntäminen ja julkaiseminen oli lähinnä toisen kotimaisen kielen varassa.¹³⁶ 1930-luvun loppua kohti venäläisvihon luonne muuttui. Propagandan ja vanhojen kansalaissotamuistojen tilalle tuli kylmä todellisuus, ja talvisodan syttymisen myötä irrationaalisen venäläispelon syiden tilalle nousi reaalitodellisuus. Sota antoi tilaisuuden aiempaa avoimmemmalle rasismille, joka voitiin perustella maailmanpoliittisilla syillä.¹³⁷

Kari Immonen on tutkinut yli viittäsataa Suomessa vuosina 1918–1939 suomeksi ilmestynyttä Neuvosto-Venäjää ja Neuvostoliittoa käsittelevää kirjaa ja lehtistä. Suurin osa niistä oli ”neuvostovastaisia” ja monet Immosen arvion mukaan yleisillä kriteereillä mitaten puhtaan russofobisia. Joukossa oli toki myös puhdasta neuvostopropagandaa ja venäläistä käännöskirjallisuutta ja klassikkoja, joita Suomessa on aina luettu.¹³⁸ On helppo löytää Neuvosto-Venäjää käsittelevästä kirjallisuudesta asenteellisia leimaavia ja solvaavia lausuntoja joiden esimerkkeinä voisi mainita : Leninin ”kelmeän kurttuiset kalmukinkasvot”, Pietarin ”murhaava, riehuva, nälkää näkevä katurahvas” ja Stalinin ”kyynillisesti hymyilevät kaukasialaisen rosvon kasvot”.¹³⁹ Tämä viholliskuva taustoittaa Bulitšin sotalyriikkaa, ja palaan sen merkityksiin työni analyysiosassa luvussa 5.

4.2. Emigranttiyhteisöjen reaktioita talvisotaan

Kun toinen maailmansota syttyi 1.9.1939, ja Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen marraskuun lopussa, tuomitsivat emigranttilehdet Stalinin politiikan yksissä tuumin.

¹³⁶ Vilkkko ei ota huomioon Immosen 1987, 594–596 esittämiä lukuja venäläisen ja neuvostoliittolaisen kirjallisuuden julkaisemisesta Suomessa sotienvälisenä aikana.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Immonen 1987, 550–551.

¹³⁹ Immonen 1987, 154–155.

Esimerkiksi Kerenskin *Novaja Rossija* -lehti kirjoitti: ”Stalinin hyökkäys Suomeen sai aikaan koko demokraattisen emigraation yksimielisen ja jyrkän protestin.”¹⁴⁰ Julitta Suomela huomauttaa, että emigranttilehden *Poslednije novostin* suhtautuminen Suomen talvisotaan muuttui tuomitsevaksi vasta, kun lehti sai tiedon Helsingin pommituksista. Lehti kirjoitti joulukuun seitsemäntenä päivänä: ”Koko maailma ihmettelee ja halveksii vierasta valtiota, joka on barbaarisesti tunkeutunut rauhaa rakastavan kansan elämään, kansan joka ei ole koskaan uhannut ketään.”¹⁴¹ Ilmeisesti talvisodan luonne, asutuskeskusten pommitukset sekä yleisesti Suomea ymmärtävä ja Neuvostoliiton toimet tuomitseva ilmapiiri vaikuttivat kansainvälisen emigranttidiasporan suhtautumiseen. Useat arvovaltaiset emigrantit ja emigranttijärjestöjen johtajat Euroopassa olivat yhteydessä Suomen marsalkka Mannerheimiin ja tarjosivat apuaan Suomelle revanssihengessä Neuvostoliittoa vastaan, mutta Mannerheim torjui heidän apunsa.¹⁴² Monet emigranttinuoret olivat valmiita lähtemään sotaan. Heidän panoksensa oli osallistuminen tiedustelutoimintaan sekä radiotiedustelussa että kaukopartiotoiminnassa, sekä tulkintatehtävien suorittaminen vankileireillä.¹⁴³

4.3. Runouden välittämä kuva sodista

Sekä suomalaisten- että neuvostokirjailijoiden sotakuvauksia hallitsee usein räikeä ja raaka vastakkainasettelu, ja niissä ilmenee harvoin yleisinhimillinen ymmärrys. Anna Ruhan mukaan esimerkiksi Neuvostoliiton suuren isänmaallisen sodan aikana Konstantin Smirnovin ja Boris Solovjevin runot rintamalta nostivat patrioottista tunnetta.¹⁴⁴ Toisaalta Aleksandr Tvarvdoski ja Jevgeni Dolmatovski, joista jälkimmäinen oli mukana Taipaleen taistelussa, loivat humaaneja runoja, joissa neuvostosotilaiden sankaruuden ohessa kuvastuu myös suomalaisten rohkea vastarinta.¹⁴⁵ On huomattava, ettei talvisotaan liittyvässä venäläisessä runoudessa ollut suuremmin vihaa vastustajaa kohtaan. Sen sijaan sitä esiintyi paljon jatkosodan ajan

¹⁴⁰ *Novaja Rossija* 20.12.1939, s. 9–11, art Ne velikaja Rossija, a bolshoi SSR/ Soloveitsik, 9.

¹⁴¹ Suomela 2001, 241, koska *Poslednije novostia* joulukuulta 1939 ei ole ollut käytettävissä, on sen kirjoitusta 7.12.1939 lainattu Nielsenin,(1983, 37 ja 50) mukaan.

¹⁴² Geust 2011, 109–110, Joffe 2014, 150.

¹⁴³ Schulgin 2011. Geust 2011, Vihavainen ja Saharov 2009.

¹⁴⁴ Ruha 2015, 41.

¹⁴⁵ Ruha 2015, 45.

sotaan liittyneessä neuvostolyriikassa. Kun runoilija ei ajattele vihollistaan vaan omiaan, nousee hänen lyriikkansa inhimillisyydestä.¹⁴⁶

Kenties eräs Suomen tunnetuin sotalyriikko oli Yrjö Jylhä talvisotaan sijoittuvalla *Kiirastuli*-runokokoelmallaan vuodelta 1941. Jylhää tutkineet Karjonen ja Rajala ovat todenneet, että kyseistä kokoelmaa pidettiin sodanaikaisessa Suomessa merkittävänä teoksena.¹⁴⁷ Naisrunoilijoilla, kuten Katri Valalla ja Helvi Hämäläisellä, oli kriittisempi suhde sotaan kuin mieskollegoillaan. Helvi Hämäläinen käsittelee sotaa runokokoelmansa *Sukupolveni unta* (1987) useissa runoissa, etenkin runossa ”Talvisota”. Siinä hän kuvaa sodan ankaruuden ja kauheuden realistisesti ilman kansallista uhrimieltä. Katri Vala suhtautuu runokokoelmassa *Pesäpuu palaa* (1941) pasifistisen ideologiansa mukaan kriittisesti sotaan.¹⁴⁸

Vera Bulitšin sotarunojen kuvasto ei perustunut vastakkainasetteluun. Hän tunsi myötätuntoa ennen kaikkea ihmistä kohtaan ideologiasta riippumatta. Hänen runoissaan ihmisen kärsimyksen lisäksi myös luonto ja maisema näkevät sodan todellisuuden. Bulitšin sotalyriikka on etäistä sukua sekä Jylhän että Hämäläisen inhimilliselle kuvaukselle sodasta ja ihmisistä sen keskellä.

4.4. Muuttuvat olosuhteet

Vaikka Suomi soti yhdessä Saksan kanssa Neuvostoliittoa vastaan, kansan tietoisuudessa ei kyse ollut niinkään taistelusta kansallissosialismin puolesta kuin taistelusta ”idän ideologista vaaraa” vastaan, revanssista talvisodan tappiolle. Hävityn sodan jälkeen välirauhansopimus syyskuussa 1944 tarkoitti käytännössä sitä, että Suomi sitoutui kitkemään yhteiskunnasta kaiken neuvostovastaisen toiminnan ja retoriikan. Liittoutuneiden valvontakomissio toimi tässä asiassa tehokkaana vartijana. Suomen sodanaikaisista isänmaallisista muistomerkeistään määrättiin ”ryssä”-sana poistettavaksi. Vilkkö toteaa, että aiemmasta äänekkäästä venäläisvihasta siirryttiin

¹⁴⁶ Ks. esimerkiksi Pavel Antonkolskin ”Runo kaatuneesta pojasta”, Konstantin Simonovin ”Odota minua” sekä Nikolai Tihonovin ja Vera Inberin runot saaretulle Leningradille Kiparsky 1946, 101–1194, ja Äikiä 1960, runoja teoksessa 20 Neuvostoliiton runoilijaa, Inber Vera. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi.

¹⁴⁷ Karonen ja Rajala 2009, 100.

¹⁴⁸ Sodasta kirjoittivat myös. mm. Arvi Kivimaa, Ragnar Ekelund, Mika Waltari sekä Olavi Paavolainen sotarunokokoelmassa *Sotatalvi* Otavan julkaisemana vuonna 1940.

Suomessa mykkään antikommunismiin, mutta vanhat mielikuvat pysyivät tiukasti hengissä.¹⁴⁹

Kun suomalaisten asenne hävityn sodan jälkeen Neuvostoliittoa ja venäläisiä kohtaan jatkui valtiollisista toimenpiteistä huolimatta kielteisenä, ei ollut ihme, että suomenvenäläiset pysyttelivät hiljaisina oman yhteisönsä sisällä, mutta vahvistivat kontaktejaan ulkomaille emigranttiverkostojensa avulla. Samalla Valvontakomission tiukka rauhanehtojen soveltaminen ja neuvostovastaisuuden valvominen aiheutti pelkoa venäläisväestön keskuudessa. Kuten Veronika Shensin kirjoittaa, ”Suomessa asuvia venäläisiä nämä uudet järjestelyt peloittivat... ja nk. Leinon vankien tapaus herätti henkiin vanhat pelot sotien väliseltä ajalta”.¹⁵⁰ Leinon vankien tapaus osoitti konkreettisesti, ettei Suomen kansalaisuus ollut turvallisuuden takuu venäläisen emigrantin elämässä.¹⁵¹

Hävitty sota tarkoitti sitä, että virallisen Suomen oli muokattava suhteensa uusiksi Neuvostoliittoon. Vuonna 1944 vasemmiston aloitteesta perustettu Suomi-Neuvostoliitto-Seura otti haltuunsa maiden välisen kulttuuriyhteistyön. SN-seura toimi Neuvostoliiton vaikutuspiirissä. VOKS (Vsesojuznoje obštšestvo kulturnoi svjazi s zagranitsej) oli Neuvostoliiton ulkomaiden kanssa tapahtuvan kulttuuritoiminnan kontrolloimiseen keskittynyt organisaatio. VOKS toimi SN-Seuran keskeisenä yhteistyökumppanina ja muun muassa kirjallisten materiaalien lahjoittajana. Ville Pernaan mukaan siitä puhuttiin neuvostoliittolaisena kulttuurijärjestönä vaikka todellisuudessa se oli NKP:n virallinen tiedotuslaitos, jolle oli annettu myös propagandatehtäviä.¹⁵² YYA-sopimuksen solmiminen vuonna 1948 toi mukanaan vilkkaan molemminpuolisen kulttuurivaihdon, joskin oikeiston mielipiteet sotivat tätä virallista linjaa vastaan. Tamas Matekovits kuvaa muuttunutta tilannetta seuraavasti:

¹⁴⁹ Vilko 2016, 166.

¹⁵⁰ Shensin 2008, 16.

¹⁵¹ Leinon vangeilla viitataan niihin 19 venäläisperäiseen mieheen, joilla oli Nansen-passi tai Suomen kansalaisuus ja jotka vuonna 1945 vangittiin ja vietiin yöllä kotoaan suoraan lentokentälle ja Moskovaan, jossa heidät tuomittiin joko teloitettaviksi tai vankilaan sotarikoksista 13 artiklan mukaan. Vangittuja alettiin palauttaa vuosina 1955–1956. Ks. Shensin 2008, 44–45; Schulgin 1993.

¹⁵² Perna 2002, 54 ks myös Holmila ja Mikkonen, 2015; Kinnunen 1998, 27.

Suomen poliittinen johto ryhtyi purkamaan viholliskuvaa tietoisesti: barbaarivenäläiset inhimillistettiin ja anti-venäläinen kulttuuri siivottiin kouluista, kirjastoista ja sanomalehdistä. Aiemmat Ruotsin valtakunnan ja Venäjän suhteiden sotaisuuden korostamisen sijaan rauhallinen rinnakkaiselo löydettiin historian pitkäksi linjaksi.¹⁵³

4.5. Emigranttijärjestöt sodan jälkeen Suomessa

Vuonna 1945 lähes kaikki Venäläisen kolonian yhteydessä toimineet yhdistykset lakkautettiin Valvontakomission toimesta. Niiden tilalle perustettiin Venäläinen Kulttuuridemokraattinen Liitto eli VKDL.¹⁵⁴ Bulitš liittyi uuden järjestön jäseneksi. Uuden organisaation jäsenenä oli helpompaa turvata toimeentulo ja normalisoida elämä sodan kriisivuosien jälkeen.¹⁵⁵ Osa suomenvenäläisistä irtisanoutui kuitenkin uudesta järjestelystä. Suomenvenäläiset jakaantuivat sodan jälkeisessä Suomessa jyrkästi kahteen eri ryhmään, neuvostomyönteisiin ja Neuvostoliittoa vastustaviin. Keväälle 1945 päivätyin EK-Valpon papereiden mukaan VKDL:n luovutti Valvontakomissiolle Venäläisen Kolonian ja venäläisten emigranttijärjestöjen nimilistoja ja muita papereita. Myös Bulitš on nimetty listoissa epäilyttäväksi ainekseksi toiminnallaan venäläisissä emigranttijärjestöissä. Ilmeisesti tällä viitataan siihen, että Bulitš toimi Vinttikamariyhdistyksen sihteerinä ja myöhemmin myös puheenjohtajana. Hän oli myös Venäläisen Akateemisen yhdistyksen, Ryska Akademiska Förening -yhdistyksen hallituksen jäsen.¹⁵⁶ VKDL:n tarkoitus oli muokata Suomen venäläisyhteisöjen asenteita neuvostomyönteiseksi. Shensin toteaa, että sotien jälkeen kommunistien ja vasemmiston puolella toimineet suomenvenäläiset turvasivat itselleen hyvän urakehityksen sodan jälkeisessä Suomessa.¹⁵⁷ Assimiloituminen suomenruotsalaisiin tuntui monesta Neuvostoliittoa vastustavasta venäläisistä hyvältä vaihtoehdolta, sillä kaikki venäläisyys tuohon aikaan liittyi heidän mielestään neuvostopropagandaan, oli

¹⁵³ Maketovits 2009.

¹⁵⁴ VKDL oli myös SN-Seuran yhteisöjäsen. Se jatkaa toimintaansa vielä nykyään. EK-Valpon arkistossa on yksityiskohtaisia tietoja ko. organisaation alkuvaiheista Suomessa.

¹⁵⁵ EK-Valpon VKDL:n papereiden mukaan Vera Bulitš, joka mainitaan luettelossa ammatiltaan kirjastonhoitajaksi on ollut VKDL:n jäsen vuodesta 1946, hänen nimensä löytyy luettelosta, jonka edellämainittu yhdistys on luovuttanut Valtiolliselle poliisille, 31.1 vuonna 1946. Bulitšin nimi löytyy luettelosta myös myöhemminä vuosina.

¹⁵⁶ EK-Valpo: XXI A2-XXI A 2b. Baschmakoffin (2001, 240) mukaan Venäläisen Akateemisen yhdistyksen jäsenet olivat osittain samoja, kuin Svetlitsan ja yhdistyksen kaksi kertaa kuukaudessa pidetyt luennot ja kokoontumiset olivat aivoimia yleisölle.

¹⁵⁷ Shensin 2008, 123.

sitten kysymys elokuvista tai suomenvenäläisestä koulusta.¹⁵⁸ Esimerkiksi Vera Bulitš ei kuitenkaan olisi saanut töitä SN-Seurasta ja Neuvostoliitto-instituutista, jos olisi jättäytynyt niiden toiminnan ulkopuolelle.¹⁵⁹ VKDL:n poliittinen agenda pyrittiin kuitenkin piilottamaan rivijäseniltä, ja järjestö korosti venäläisyyttä yhdistävänä tekijänä.

Lakkautetun Kolonian ja VKDL:n jäsenlistojen vertailu osoittaa, että tunnettujen valkoemigranttien nimet uupuivat jälkimmäisestä listasta. Sen sijaan sinne oli tullut uusina niminä esimerkiksi sotien aikana turvasäilössä pidettyjä henkilöitä.¹⁶⁰ Bulitšin arkiston lehtileikkeiden perusteella selviää, että hän osallistui aktiivisesti VKDL:n toimintaan. Lehdet *Vapaa sana*, *Nya Pressen*, *Helsingin Sanomat* sekä *SNS-lehti* kirjoittivat kaikki VKDL:n järjestämästä juhlakonsertista vuonna 1945. *HS* kirjoitti tapahtumasta mainiten Bulitšin runoesityksen. *SNS-lehti* korosti tapahtuman ideologista luonnetta kirjoittaen esityksistä, joita ei muissa lehdissä mainittu:

Liiton sihteeri herra M. Šavtšenko loi yleiskatsauksen Neuvostoliiton taisteluun ja korosti erikoisesti tšekäläisten venäläisten tehtävänä olevan kaikin keinoin tukea Suomi-Neuvostoliitto-Seuraa. V. Bulitš esitti tilaisuudessa omia runojaan, mm. Leningrad-runon.¹⁶¹

Tutkimuskirjallisuudessa Bulitš luetaan usein valkoemigraation edustajaksi. Oma tutkimukseni asettaa hänet aikakautensa kontekstiin laajemmin ja tarkastelee hänen toimintaansa osana suomalaisen yhteiskunnan ja ja suomenvenäläisten yhteisöjen kehitystä. Bulitšin toiminta venäläisiä kulttuuriarvoja vaalivissa emigranttilyhdistyksissä sekä toisaalta sodanjälkeisissä vasemmiston tukemissa organisaatioissa haastaa perinteiset emigranttitutkimuksen rajat ja oletetut vastakkainasettelut.

¹⁵⁸ Jori Dolivon haastattelu dokumenttielokuvassa ”Miksi en puhu Venäjää?” (ks. Schulgin 1993).

¹⁵⁹ Bulitšin poliittista kantaa en ole pystynyt selvittämään arkistomateriaalien perusteella. Voi olettaa, että hän oli epäpoliittinen.

¹⁶⁰ Schulgin 1993 (dokumenttielokuva miksi en puhu venäjää?) ks Boris Novitsky, VKDL:n ensimmäinen puheenjohtaja oli sodan aikana turvasäilössä Tammissaarella. Novitsky toimi myös Helsingin venäläisen koulun rehtorina, 1960-luvun alussa koulun nimeksi vakiintui Helsingin Suomalais-venäläinen koulu.

¹⁶¹ Bulitšin runo ”Mitali Leningradin kaupungille” oli kolmiosainen ja löytyy kokoelmasta *Myrskyn kaatamia puita*, 1947.

4.6. Bulitšin työpaikat: Helsingin yliopiston Slaavilainen osasto ja Neuvostoliitto-instituutti

Bulitšin työhistorialle tärkeät tehtävät kirjastonhoitajana keskeisissä Venäjää ja Neuvostoliittoa tutkineissa ja tukeneissa järjestöissä ja instituutioissa pohjautuivat hänen vahvaan osaamiseensa venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurin tuntijana. Toisaalta myös usean kymmenen vuoden oleskelu Suomessa sekä Suomen kansalaisuus mahdollistivat hänen työuransa. Tämänkaltainen henkilöhistoria luo pohjaa tarkastella Bulitšin ylijärjestyksellistä toimintaa. Hänen monipuolisuuttaan hyödynnettiin eri tahoilla. Bulitšin työhistorissa kiteytyy paitsi hänen ylijärjestyksellisen toimintansa myös yleisempi kulttuuripoliittinen kamppailu venäläisyyden asemasta Suomessa.

Ennen toista maailmansotaa Bulitš työskenteli Helsingin yliopiston yhteyteen 1850-luvulla perustetussa Venäläisessä kirjastossa kirjastonhoitajana, jonne häntä oli suositellut professori Jalo Kalima. Myös hänen aktiivinen runoilijanuransa alkoi näinä vuosina. Kirjaston nimi muuttui toisen maailman sodan jälkeen Slaavilaiseksi kirjastoksi. Bulitšin työsuhteeseen kirjastoon alkoi vuonna 1932 ja jatkui hänen kuolemaansa saakka. Bulitš intohimoisena venäläisen kirjallisuuden tuntijana oli yksi kirjaston arvostetuimmista työntekijöistä.¹⁶² Kirsti Ekonen korostaa, että kirjaston asema oli turvatumpi kuin esimerkiksi Valvontakomission lakkautettavaksi määrättyjen venäläisten yhdistysten. Toki ilmassa oli halua lakkauttaa kaikki venäläisyys, mutta kirjasto säilyi yliopiston kirjaston yhteydessä. Sen nimi jouduttiin kuitenkin muuttamaan venäläisestä kirjastosta slaavilaiseksi kirjastoksi. Sitä kutsutaan nykyään lyhyesti Slavicaksi.¹⁶³

Vuonna 1944 perustetun SN-Seuran eräs tavoite oli muun muassa saada yhdistykselle kattava keskuskirjasto. VOKS tekikin mittavan lahjoituksen seuralle vuonna 1945, ja SN-Seuran keskuskirjasto avattiin Säätytalossa samana vuonna. Kirjastolla oli kaksi virkailijaa, joista toinen oli Vera Bulitš. Keskuskirjaston idea oli toimia täydentävänä

¹⁶² Sl. Ms. K-63. 14.

¹⁶³ Ekonen selittää kirjaston asemaa muun muassa seuraavasti: ”Niin kauan kuin Venäjän imperiumi oli olemassa ja Suomi sen osa, venäläisellä kirjastolla oli paikkansa yliopiston organisaatiossa... Slaavilaisen kirjaston näkökulmasta tarkasteltuna imperiumin ja kansakunnan logiikat eivät näyttäyty toistensa vastakohtina, vaan kuten strategisen realismin käsite antaa ymmärtää suoraa vastakohtaisuutta tai vastakkainasettelua ei niiden välillä ole. Kirjaston syntyvaiheet samoin kuin sen olemassaolo ovat poukkoilevan ja arvaamattoman vallankäytön tuotosta, jossa näkyy sekä paikallinen, että valtakunnan tason toimijuus” (2012, 7–8).

suhteessa Slaavilaiseen kirjastoon, jonka kokoelmat olivat ajalta ennen vallankumousta.¹⁶⁴ Bulitš työskenteli sodan jälkeen molemmissa kirjastoissa samanaikaisesti. Hänen taltioimiensa lehtileikkeiden perusteella *SNS-lehti* kirjoitti keskuskirjastostaan vuonna 1947 otsikolla ”Aarreaitta Säätöalolla”. Artikkelissa kuvataan yksityiskohtaisesti kirjaston kokoelmia ja mainitaan, että kirjasto tarjoaa venäjän-, suomen-, ruotsin-, saksan-, englannin-, ranskan-, tšekin-, serbian-, bulgarian- ja ukrainankielistä kirjallisuutta. Samalla artikkeli toivottaa helsinkiläiset tekemään tutkimusretkiä tähän aarreaittaan muistuttaen, että kirja on ihmisen paras ystävä. Artikkelissa sisältyy ison mustavalkoisen valokuvan, jossa Bulitš tarkastelee pöydälle levitettyjä avoimia kirjoja. Kirjastosta raportoi myös vasemmistolainen sanomalehti *Vapaa sana* vuonna 1948 otsikolla ”Kirjasto katonrajassa. Suomi-Neuvostoliitto-Seuran kirjastossa jo 8467 nidosta”.¹⁶⁵

Ville Pernaa on kuvannut kattavasti instituutin perustamiseen johtaneita syitä ja kulttuuripoliittista kädenväännöä eri puolueiden kesken. Hän nostaa esille kielitieteilijän ja Helsingin yliopiston dosentin Valentin Kiparskyn roolin ja SN-Seuran mukanaolon.¹⁶⁶ Nimenomaan Kiparsky ehdotti SN-Seuralle Neuvostoliittoa tutkivan laitoksen perustamista. Sekä Suomen poliittinen vasemmisto, VOKS että Suomen silloinen pääministeri J.K.Paasikivi pääsivät yhteisymmärrykseen perustettavan laitoksen tarpeellisuudesta. Sen tehtävästä käytiin keskusteluita lähes kolme vuotta 1944–1947.¹⁶⁷ Vuonna 1947 Presidentti Paasikivelle tuotiin opetusministeriöltä esitys instituuttilaista, joka kuului: ”Laki Neuvostoliitto-instituutista ja sen yhteyteen perustettavasta keskuskirjastosta.” Paasikivi hyväksyi ehdotuksen ja Neuvostoliitto-instituutti perustettiin 17.5.1947.¹⁶⁸ Silloinen Fagerholmin hallitus oli todennut, että Neuvostoliitto-instituutin toiminnan tukeminen ja käynnistäminen sopi oivallisesti harjoitettuun kotikommunistien vastaiseen politiikkaan. Instituutti oli yritys korvata neuvostomyönteisen SN-Seuran suuri vaikutus, tai ainakin tarjota sille vaihtoehto. Fagerholmin hallitus nimitti 2.12.1948 professori Valentin Kiparskyn ja lehtori Igor Vahroksen Neuvostoliitto-instituutin johtajiksi. Instituutti aloitti toimintansa

¹⁶⁴ Kinnunen 1998, 295.

¹⁶⁵ Sl. Ms. K-6314.

¹⁶⁶ Pernaa 2002, 19–26.

¹⁶⁷ Pernaa 2002, 61–62.

¹⁶⁸ Pernaa 2002, 18. Neuvostoliittoinstituuttilain toinen käsittely 25.4.1947 ja kolmas käsittely 29.4.1947.VP 1947. (ptk I); Suomen Asetuskokoelma N:o 389/1947.

tammikuun lopussa vuonna 1949. Komeat avajaiset pidettiin 25.1.1949 valtioneuvoston juhlahuoneistossa. Avajaispuheissa korostettiin Neuvostoliitto-instituutin merkitystä Neuvostoliiton tuntemuksen lisääjänä ja ennakkoluulojen poistajana YYA-hengessä.¹⁶⁹ Kiparsky nosti esille juhlapuheensa jälkeen Bulitšin roolin instituutin kirjastonhoitajana. Useissa lehtileikkeissä, jotka käsittelivät avajaistapahtumaa, on myös nostettu esille Bulitšin vaikutus uuden keskuskirjaston hoitajana.¹⁷⁰

SN-Seuran keskuskirjasto luovutettiin hoidettavaksi instituutin keskuskirjaston pesämunaksi vuonna 1949. Vasta vuonna 1969 kirjasto lahjoitettiin kokonaan instituutille.¹⁷¹ Instituutin pöytäkirjoista käy ilmi SN-Seuran kirjaston osalta Bulitšin tuntipalkka vuodelta 1947. Hän oli tuolloin työsuhteessa SN-Seuraan. Seuraava merkintä pöytäkirjasta joulukuulta 1948 toteaa, että Bulitš on siirtynyt SN-Seuran palveluksesta Instituutin palvelukseen vanhemmaksi kirjastoa hoitavaksi apulaiseksi.¹⁷² Instituutin toiminta oli aluksi hyvin tieteellistä, mihin tutkijoiden valinnalla johtajiksi oli tähdättykin. Professori Kiparskyn ja lehtori Vahroksen ominta alaa olivat kieli- ja kirjallisuustiede, mikä näkyi erityisesti insituutin luentotoiminnassa. Toimintamuodoista tärkeimpiä oli avoin yleisölle tarkoitettu Instituutin keskuskirjasto. Se avattiin heti tammikuussa 1949. Bulitš oli Kiparskyn henkilökohtainen valinta. Instituutin kirjastossa Bulitš ei suinkaan ollut ainoa kirjastovirkailija. Siellä hänen työparinaan oli Eeva Hämäläinen, hänkin siirtynyt SN-Seuran kirjastosta. Neuvostoliiton kansalaisena ja kommunistina Eeva Hämäläinen ei nauttinut Venäjältä vallankumousta paenneen Kiparskyn suosiota. SN-Seuran työntekijöiden eduksi oli luettu vasemmistolainen henkilöhistoria, joka vaikutti heidän asemaansa ja arvostukseensa. Toisaalta kuuluminen Suomen vanhaan venäläisvähemmistöön tai vallankumouksen jälkeen tänne muuttaneisiin emigrantteihin, Nansen-passilaisiin, oli kompromettoiva tekijä.¹⁷³ Tähän perustuen VOKS vastusti Kiparskya Instituutin johtajana, olihan tämä ”porvarillinen kosmopoliitti, joka piti johtolankanaan objektiivisuutta. Hän oli aktiivinen Neuvostoliiton vastustaja”.¹⁷⁴ Poliittisen

¹⁶⁹ Pernaa 2002, 43, 45–46.

¹⁷⁰ Sl. Ms. K–63.14.

¹⁷¹ Kinnunen 1998, 294–295.

¹⁷² Neuvostoliitto-instituutin pöytäkirjat 24.11.1947 ja 10.12.1948.

¹⁷³ Kinnunen 1998, 212 ja 278.

¹⁷⁴ Pernaa 2002, 43, ja 45–46.

painostuksen seurauksena Kiparsky joutui eroamaan Instituutin johdosta vuonna 1950. Hänen seuraajansa aikana Instituutin painopiste muuttui täysin. Pernaan arvion mukaan ”keväällä 1951 Neuvostoliitto-instituutista oli tullut sentyyppinen Suomi-Neuvostoliitto-Seuran sivukonttori, jollaiseksi äärivasemmiston ideologit sitä olivat heti sodan jälkeen kaavailleet.”¹⁷⁵

Kiparskyn erosta huolimatta jatkoi Bulitš työskentelyään instituutin kirjastossa, nyt uuden johdon alaisena. Arvelen, että myös kirjatilaukset erosivat entisestä käytännöstä. Instituutti oli vakiinnuttanut asemansa. Materiaalia tulvi Neuvostoliitosta ja yhteydenpito VOKS:n kanssa oli tiivistä.¹⁷⁶ Perheettömän Bulitšin panostus Instituutin omistautuvana pienipalkkaisena kirjastovirkailijana oli merkittävä. Hänen kuolemansa jälkeen sijaiseksi ei saatu ketään, joka olisi tyytynyt niin vähäiseen palkkaan.¹⁷⁷ Samalla häntä pidettiin venäläisen- ja neuvostokirjallisuuden osalta yhtenä parhaimmista asiantuntijoista koko Pohjoismaissa. Bulitš järjesti kirjailijavierailuja ja haastatteluja nimekkäistä neuvostokirjailijoista. Hän haastatteli muun muassa Ilja Erhenburgia, Nikolai Tihonovia sekä Aleksandr Fadejevia heidän vieraillessaan Suomessa.¹⁷⁸

5. Vera Bulitšin poetiikka kokoelmassa *Myrskyn kaatamia puita*

Bulitšin lukijakuntana oli kaikkialle maailmaan levittäytynyt emigranttiyhteisö. Sen jäseniä yhdisti venäjän kieli ja venäjänkielisen kulttuurin traditio. Bulitšin runoja oli helppo ymmärtää. Se, että runot oli kirjoitettu Suomessa, ei liene vaikuttanut niiden vastaanottoon. Valentin Kiparsky toteaaakin arviossaan Bulitšin runokokoelmasta *Myrskyn kaatamia puita*, että ”vieraassa kieli- ja kulttuuriympäristössä toimiva runoilija herättää tietysti aina tavallista suurempaa huomiota, mutta tuskin erehtynen väittäessäni, että Vera Bulitšin uusi, järjestyksessä kolmas runokokoelma olisi ollut ’tapaus’ myöskin puhtaasti venäläisessä ympäristössä”. Kiparsky jatkaa: ”Bulitš on seurannut viimeisiämpiäkin venäjän kielen muutoksia, eikä lainkaan omaksunut

¹⁷⁵ Perna 2002, 63–80 ja 246.

¹⁷⁶ Perna 2002, 70–75.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Pachmuss 1990, 203.

emigranttikielessä tavallisia muukalaisuuksia”.¹⁷⁹ Oletan, että Bulitšin tutustuminen Neuvostoliiton aikalaiskirjallisuuteen esimerkiksi SN-Seuran kirjastonhoitajana on päivittänyt hänen runoutensa kieltä.

Bulitš kirjoitti runoja koko sotien ajan. Nämä runot julkaistiin hänen kolmannessa kokoelmassaan *Myrskyn kaatamia puita* (1947). Aikalaiskriitikot Suomessa ja ulkomailla totesivat yksimielisesti, että kokoelma oli venäläisen emigranttikirjallisuuden kentällä omintakeinen. Ranskasta takaisin Neuvostoliittoon siirtynyt paluumuuttaja kirjoitti kokoelmasta myönteisen kritiikin *Sovietskii patriot-lehteen*. Pachmuss luonnehtii kokoelmaa ”raikkaaksi ja spontaaniksi”. Hänen mielestään kokoelmaan sisältyy runoja, jotka voi lukea parhaimpien joukkoon venäläisen kirjallisuuden historiassa.¹⁸⁰ Pachmuss vertaa Bulitšin poetiikan keinoja Anna Ahmatovaan ja näkee niissä seuraavan eron: Bulitšin lyriikassa on tunnusomaista liikeverbien käyttö, joka luo rytmin ja siirtymän runokuvasta toiseen. Ahmatova taas käyttää substantiiveja ja keskiöön nousevat tunnetilat.¹⁸¹ Vasta myöhempi Bulitš-tutkimus on nostanut esiin nimenomaan kokoelman sotateeman ansiot.¹⁸²

Kokoelma koostuu kolmesta osasta: ”Kalenterin lehtiä”, ”Myrskyn kaatamia puita” ja ”Uskollisuus”. Käsittelen neljää runoa, joista kolme kuuluu kokoelman toiseen osaan, ”Ankara Talvi”, ”Sota”, ”Belomorkanal-savuke”. Neljäs käsittelemäni runo ”Emigrantti” liittyy kokoelman viimeiseen osaan. Runot valottavat Bulitšin poetiikkaa, maailmankuvaa ja estetiikkaa. Aiheena tässä kokoelmassa on sota ja sen subjektiivinen kokeminen sekä emigrantin elämä diasporassa. Bulitšin runot käsittelevät tuon historiallisen ajanjakson aikana Suomea ja olosuhteita täällä. Säkeistä kuultaa läpi vahva venäläisen runouden tradition tuntemus ja rakkaus kotimaahan Venäjään.

Bulitšin runoilijaposition Suomessa asuvana venäläisenä, sodan aitiopaikalla, tuo hänen tulkintaansa ainutlaatuisen, suomalaisesta kulttuurisesta päävirrasta poikkeavan kokemuksen. Samalla se poikkeaa myös Neuvostoliitossa kirjoitetusta sotarunoudesta, joka kytkeytyi ”suureen isänmaalliseen sotaan”. Emigranttina hän koki surua

¹⁷⁹ *SNS-lehti*, numero 43, 1947.

¹⁸⁰ Pachmuss 1988, 399–400 ja 405.

¹⁸¹ Pachmuss 988, 404.

¹⁸² Šagin 2011, 204; Khadynskaja 2016, 79–80.

maanmiestensä kohtalosta ilman isänmaallista paatosta. Kokoelmassaan Bulitš kuvaa ja Suomen ja Venäjän suhdetta sotatilanteessa, jossa maat olivat toistensa vastustajia. Hän ei kuitenkaan nimeä maita. Kokoelman teemaksi nousee kahden eri kotimaan, entisen ja nykyisen vihollisuussuhde.

Bulitšin poetiikka on kiinnostavaa ja ominaista hänen koko runoudelleen. Runojen puhujat vaihtelevat. Runoilija siirtyy vaivattomasti kolmannesta persoonasta minämuotoon ja tuo mukanaan sotilaiden näkökulman, milloin suomalaisen, milloin venäläisen. Hänen runoissaan puhuu myös Muusa henkilönä.

Esittelen seuraavassa lyhyesti kokoelman muita osia. Ensimmäinen osa ”Kalenterin lehtiä” (Listiki kalendarja) on tyyliltään herkkää tunnelmointia. Rytminen musikaalisuus ympäröi esimerkiksi runoa ”Mänty” (Sosna), jossa Bulitš luo intertekstuaalisen viitteen Lermontovin samanimiseen tunnettuun runoon.¹⁸³ Runossa ”Pienestä tanssijasta” (Stihi o malenkoi tantsovštitse) runoilija pohtii ihmisyyden olemassaoloa. Runossa ”Ankara talvi”, joka sisältyy osaan ”Myrskyn kaatamia puita” ja jota käsitelen tarkemmin analyysiosassa luvussa 5.1, sodan äänet ovat rikkoneet rauhallisen elon. Osan nimikkorunoa en työssäni analysoi tarkemmin, sillä se ei ole sotaruno, ja toisaalta, aikalaiskriitikot ja myöhempi tutkimus viittaavat eniten juuri tähän runoon, joka käsittelee universaalia emigranttikokemusta.¹⁸⁴

Kolmannessa osassa ”Uskollisuus” (Vernost) pääteema on isänmaallisuus ja kodittomuuden tunnot sodan jälkeisessä uudessa todellisuudessa sekä sopeutuminen elämään toisen maailmansodan jälkeen. Tästä osasta löytyy muun muassa runo ”Me ja te” (My i vy), joka käsittelee puhujan tunnetta omasta suomalaisuudestaan, vaikka hän tietääkin olevansa venäläinen. Runoa ”Emigrantti” (Emigrant) käsitelen yksityiskohtaisemmin alaluvussa 5.4. Runon puhuja tietää, että emigrantin kohtalona on väistämättä joutua haaksirikkoon. Runossa ”Käsky” (Prikaz) puhuja vapisee jännityksestä kuullessaan radiosta venäläisten joukkojen etenemisestä. Runossa ”Mitali

¹⁸³ Pachmuss1988, 404 ja 422.

¹⁸⁴ Baschmakoff 2000; Pachmuss 1992; Khadynskaja 2016; Hamizina 2015.

Leningradin kaupungin puolustuksesta” (Medalij ža ovoronu Leningrada) puhuja iloitsee Pietarin kaupungin vapauttamisesta.¹⁸⁵

Kokoelmassa toisena suurena teemana sodan lisäksi on se jokapäiväinen kipu, jonka ero kotimaasta ja elämä vierailta rannoilla aiheuttaa. Bulitšin runoissa yleinen on taustalla, ja yksilö kokemuksineen nousee universaalin symboliksi. Pachmussin mukaan runokuvat ovat vailla huutoja, suuttumusta, tai kauhun ilmaisuja.¹⁸⁶ Huolimatta Bulitšin vuosia kestäneestä erosta kotimaastaan, kuuntelee Bulitšin runojen puhuja isänmaansa kutsua, johon ei voi vastata.

5.1. Ankara talvi

Runon nimi ”Ankara talvi” on Bulitšille ominaisesti monitulkintainen. Hänen poetiikkansa rakentuu tavanomaisten sanojen tulkinnan yli. Hän puhuttelee lukijaa arkisten metaforien kautta, jotka lomittuvat perinteisen venäläisen runouden käyttämiin kielikuviin. Nimen ”Ankara talvi” voi lukea talvisodan ajanjaksona. Sana ”talvi” itsessään saattaa olla metafora sodasta, jolloin jokapäiväinen elämä pysähtyy. Talvi liittyy myös runoilijan oman elämän pysähtyneisyyteen, jolloin luomistyö oli vaikeaa. Runo on kirjoitettu talvisodan aikana vuosina 1939–1940, ja se koostuu kuudesta osasta, roomalaisin numeroin I–VI.

Runon ensimmäinen osa on alaotsikoitu latinankielisellä motolla *Inter arma silent musae*, ”Kun aseet puhuvat muusat ovat hiljaa”. Motto on klassinen sanonta, jota käytetään yleisesti sota-aikana kuvaamaan taiteen avuttomuutta.¹⁸⁷ Valentin Kiparsky tuomitsee moton käyttämisen banaalina, ja toteaa, ettei se vastaa runon laatua. Kuitenkin Kiparsky kokee vaikuttuneensa Bulitšin poettisesta kielestä:

Bulitšin lentohyökkäyksien ahdistama muusa puhuu siinä mitä vaikuttavimmalla tavalla siviili-ihmisen tunteista, joka ei näe sodassa mitään järkeä, mitään päämäärää – ainoastaan jäistä kylmyyttä, pimeyttä, kärsimystä.... Olisikohan vain sattumaa, että tämä talvisotaamme kuvaavan

¹⁸⁵Sl. Ms. K–63.14. Tämän runon Bulitš lausui VKDL:n juhlakonsertissa ”Sodan voitokkaan loppumisen kunniaksi” vuonna 1945. Lehden numerosta ei ole tietoa.

¹⁸⁶Pachmuss 1990, 215.

¹⁸⁷Kuptsova 2013, 579.

runon nimi on sama, kuin neuvostovenäläisen runoilijan Dolmatovskin samanaiheisen, mutta sisällöltään ja tunnepitoisuudeltaan niin erilaisen, sotaisan runon nimi?¹⁸⁸

Siviiliväestöön kohdistuneet ilmapommitukset, jotka toisessa maailmansodassa saivat ennennäkemättömät mittasuhteet, olivat totaalisen sodan kauhistuttavimpia tekoja. Suomi joutui talvisodassa ensimmäistä kertaa niiden kohteeksi. Helsinki säästyi kuitenkin täydelliseltä hävitykseltä. Bulitš kuvaa sotaa helsinkiläisenä omien kokemustensa ja havaintojensa kautta.¹⁸⁹

Runon ”Ankara talvi” ensimmäisessä säkeistössä nousee esille sodan poikkeustilanne. Se puhuu pommihyökkäyksen uhasta passiivissa ilman kertojaa. Kenties tässä voi lukea Bulitšin varovaisen pelon siitä, että Neuvostoliitto murskaa Suomen:

I

Vaieta nimeä mainitsematta,
mutta ymmärtäen, että se on tulossa, ja
että elämää suojaa tuskin
satunnainen hatara asumus.

Toisessa säkeistössä runon nimetön puhuja on paikallistunut kaupunkiin, kerrostaloasuntoon, jossa kauhut tulevaisuudesta ovat vielä edessä:

Aavistaen kuinka sortuvat
kaupunkiasuntojen hatarat seinät,
kuinka vääristynyt maailma vavahtaa
ilmasta syöksyvistä muutoksesta.

Pommituksissa murtuvat talot eivät suojaa niiden sisällä asuvia ihmisiä. Sota koettelee koko maailmaa kaikkia koteja. Kolmannessa säkeistössä pommitus on tapahtunut tosiasia. Yllättäen runoilija ohjeistaa itseään. Fokus on runon puhujassa:

¹⁸⁸ SNS-lehti 43/1947

¹⁸⁹ Bulitš ei mainitse Helsingin nimeä, mutta kaupungin kuvailu sitoo sen pääkaupunkiin.

Maailma vavahtaa irvistäen.
 Tarkistaa, laskea vielä kerran
 joka ainut kappale kohdalleen.
 Siistiä pöytä.
 Ristiin viivat. Vetäistä yli otsikon.
 Ja painaa kiinni muistivihko.

Runoilijan luomistyö on häiriintynyt. Lyyrinen subjekti tarvitsee rutiineja, sijaistoimintaa, muistinsa sulkemista. Tämä säkeistö sisältää yllättävää vastakohtaisuutta arjen ja poikkeustilan suhteen. Runon toisessa osassa puhujana toimii Muusa. Sen näkökulmasta sota ei ole inspiraation lähde. Sotaa käydään kahden kodin välillä eikä Bulitš venäläisenä voi olla näkyvä. Sodan päättyessä voi epävarmuus loppua. Muusa jatkaa matkaansa sanattomana:

Nyt nääntyneenä taakkaan,
 kestä, sielu, sanaton pimeä...
 Kunnes sota loppuu,
 tuomittu on muusa hiljaisuuteen.

Seuraavassa säkeistössä Muusa luotaa kollektiivisia kokemuksia. Tämä on tulkintani mukaan kuvausta Helsingistä. Hän ei kuule omaa ääntään, sodan äänet täyttävät aistit. Muusa samaistuu paikallisiin ja jakaa saman kohtalon:

Turvapaikkoihin, kellareihin, hautaholveihin, onkaloihin.
 Elämä on ajettu vahvojen holvien alle,
 kuulemaan tykkien jylinää sharpnellien ulvontaa,
 sireenien villiä huutoa.

Kolmannessa säkeistössä toteutuu metaforana runon motto ”Inter arma silent musae” kenties osuvimmin. Muusa vertautuu harhailevaan lapseen. Hänestä ei ole avuksi tässä tilanteessa, jossa aseet puhuvat:

Kuin peloteltu lapsi harhailee Muusa.
 Lepertelee vastaan tuleville omiaan.
 pieni köyhä orpo on kaikille taakka.
 Ei ole väliä nyt, ei hänestä.

Neljännessä ja viidennessä säkeistössä Muusa kuvaa havaintojaan ympäröivästä todellisuudesta, joka punotaan osaksi sota-arkea. Bulitš leikkaa havaintojaan, joiden pohjalta saattaa lukea pasifistisen asenteen. Sota sokeuttaa. Lopussa tunnelma on lähellä lopun alkua, ja Muusa muistelee onnellisia aikoja, jolloin lyyrisellä äänellä oli voimaa:

Lapset pitävät sotilasleikeistä.
 Aikuisten leikki on aivan toinen.
 Kaiken hellän, valoisan maailmassa,
 on peittänyt sakea pimeys.

Ja jyrinässä, savusta läikähtyen
 poistuen yhä syvempään synkkään pimeyteen.
 Kuka muistelee näkymätöntä näkyä,
 ääntä, jota ei kukaan kuule!

Mitä merkitystä on luovuudella ja kirjoittamisella, kun runon puhuja pyrkii vain selviytymään päivästä toiseen? Bulitš maalaa kokemuksen sodan tuhoavasta voimasta. Runokuvasto toimii sodan prologina, jossa arjen keskeyttää kauhu:

Sireenit raivoisat raivottaret
 ennustavat jälleen kaupungille hätää.
 Pelästyneet sielut vapisevat.
 Tungeksivat maan alla kuin helvetissä.

Ja muusa anoo valittaen lykkäystä,
 hengittämistä vielä, matkantekoa lisää,
 jotta myrskyn heiluttamat rivit,
 voisi hukkaamatta koota ja viedä perille.

Minne, minne! Nimetön kohtalo
 sotilaan kohtalo palkintona.
 Olemme joka tapauksessa tuomittu katoamaan
 jälkeä jättämättä hirmumyrskyn syövereihin.

Toisen osan aloittaa inhimillisen pelon kuvaus, joka ei erota kansallisuuksia eikä vihollisia. Runon puhuja identifioituu maan sijasta kaupunkiin, mihin tahansa sodan runtelemaan kaupunkiin. Runon ensimmäisessä säkeistössä huomaa vahvoja vaikutteita Venäjän hopeakauden runoilijoiden viittauksista antiikin kuvastoon. ”Raivoisat raivottaret” ovat yleisiä tuhon airueita. Viittaus ”maan alla kuin helvetissä” vertautuu Raamattuun ja Danten *Jumalaiseen näytelmään*. Toisessa säkeistössä Muusa anoo kuolemanpelossa lykkäystä kohtalolta, jotta voisi viestinviejänä toimittaa runoilijan runoja eteenpäin, minkä sota on estänyt. Runoilija vaihtaa näkökulmaa säkeistöjen sisällä liikkuen sotatantereelta henkilökohtaiseen kokemukseensa. Hän käyttää lopussa kollektiivista sanaa ”me” yleistäen sotilaan kohtalon. Sotaan viitataan myrskyn metaforalla. Ihmiset, yksilöt, siviilit ja sotilaat katoavat sen sisään.

Runon neljännessä osassa on kuusi säkeistöä. Toiminta on siirtynyt aiempien säkeistöjen kaupunkimiljööstä ja pommituksien raunioittamasta kaupungista maaseudulle, talven ja luonnon rauhaan.¹⁹⁰ Aleksei Šagin pitää tätä runoa Bulitšin poeettisena, todellisena päiväkirjana.¹⁹¹ Runossa toteutuu päivittäinen itsensä tarkastelu, jonka Bulitš on pukeutunut runon muotoon.

Istahtakaamme, Muusa, tulen ääreen,
 kuuman maalaisuunin viereen.
 Ei sinua, eikä minua varten
 palavat joulukynttilät

¹⁹⁰ Sl. Ms. K-63.1. Bulitš oli evakossa Helsingin pommitusten aikana Leppävaarassa, jossa oli pieni suomenvenälaisten yhdyskunta.

¹⁹¹ Šagin 2011, 204.

Armeliaisuudesta vieraassa nurkassa,
 olemme vaivihkaa löytäneet turvapaikan.
 Sinä katsot uunin tuhkaa
 Minä muistelen meidän kuustamme.

Ajan määreenä on viittaus joulukynttilöistä. On siis talvisodan joulu. Kynttilät palavat kaikille, mutta runon puhujalla ei ole omaa kotia, tilaa, jossa nauttia lämmöstä ja valosta. Khadynskaja ottaa omassa analyysissään huomioon tässä runossa esiintyvän Muusan ja runon puhujan välisen suhteen. Hän toteaa seuraavaa: ”Lyyrinen sankaritar kokee muusan tarpeettomaksi. Muusa on kärsivällinen, mutta ei löydä paikkaansa tässä harmaassa maailmassa.”¹⁹² Turvapaikka on löydetty, mutta täytyy asua vieraissa nurkissa, mikä oli pakolaisen kohtalona emigraation alkuvuosina. Ikävöidään oman joulukuusen luokse, Muusa ja puhuja, eli me. Erityisesti sana ”meidän” vie ajatukset Venäjälle:

Hylätty kotitaloni on kaukana.
 Siinä kyyhöttää asumaton pimeys.
 Astunko koskaan kynnykselle,
 rakkaita varjoja syleillen?

Ei, kaiken pois lakaisee, polttaa, sota...
 Ja sinä vaikenet matkalta väsyneenä.
 Radiossa kulkee aalto
 juhlanan viuluhälytyksen.

Koti toimii kirjoittamisen ja luovuuden tilana, ja runoilija saattaa viitata luovuutensa ehtymiseen. Sodan todellisuutta ei voi paeta. Muusa vaikenee, matkasta väsyneenä. Säe ”radiossa kulkee aalto” on monitulkintainen. Onko se toistuvaa liikettä, kuten meren aallot, toistuvia propagandalähetyksiä vai uutisia paikallisista voitoista ja tappioista. Onko radioasema suomalainen vai venäläinen? Runon kaksi viimeisessä säkeistöä ovat täynnä ääniin viittavia verbejä ja substantiiveja. Runoilija puhuttelee Muusaa ikään kuin herättääkseen hänet. Inspiraatio on hävinnyt kuin hukunut elämä, kuin ääni toisesta maailmasta:

¹⁹² Khadynskaja 2016, 8.

Kuin hukkuneen elämän kutsu,
 kuin ääni toisesta maailmasta
 lumen kuolleen kylmyyden yllä,
 soi koskematon lyyra.

Soi kurjuutemme yllä,
 ankaran kohtalomme yllä...
 Mutta sinä vaikenet, ääntäsi
 tuskin enää kuulee.

Runosarjan viides osa koostuu seitsemästä säkeistöstä. Tässä osassa tulee esille Bulitšin poetiikalle ominainen luonnon havainnointi. Sodan elementit lomittuvat saumattomasti niiden kylmiin kuviin. Luonto ei tuomitse:

Neljäkymmentä astetta pakkasta.
 Auringon himmeä punainen valo.
 Taivaalla viipyy pommikoneen
 hopeanhohtoinen kapea jälki.

Tässä Bulitš ankkuroi runonsa selvästi Suomen talvisodan koviin pakkasiin. Pommitus on ohi. On hiljaista. Vain venäläisen pommikoneen jälki muistuttaa sotatilasta:

Vartalo on ikään kuin painoton,
 jääpalaset kylmäävät silmiä.
 Olemme hävinneet lumihankiin.
 Kaukana kotoa kanssasi.

Lumi on kylmää. Säte ”Kaukana kotoa kanssasi”, tutkielmani otsikko, on avainmetafora. Se viittaa ennen muuta Muusaan, mutta samalla kaikkiin, jotka kokivat sodan eli sotilaisiin, siviileihin ja vainajiin. Mutta se kertoo myös, että runon puhuja on koditon vieraassa maassa, yhteydessä kaltaisiinsa, jopa suomalaisiin kanssaeläjiin. Runon puhujan mielessä naapurimaiden kuvat ovat erottamattomat. Hän suhtautuu molempiin koteina ja kokee yhtä lailla toivottomuutta. Luonto on Bulitšille koti, turvallinen, puolueeton ja ystävällinen. Mutta sota on hajottanut tämän kuvan:

Taas lentää teräksinen lauma.
 Uhkaava ulina kasvaa.
 Kuusien luminen tiheikkö
 antaa meille suojan iltaa vasten.

Muusa ilostui hieman:
 Auringon liekki on niin kaunis!
 Mutta vartalon lävistää
 vapina jäisellä raukeudellaan

”Teräksisenä lauma” tarkoittanee neuvostopommikoneita.¹⁹³ Suomalainen maisema, hankiin tottuneet suomalaiset sotilaat, suojaavat vihollista vastaan. Runoilijan Muusa herää hetkellisesti sodan aiheuttamasta turtumuksestaan. Bulitš leikkaa Muusan sanoin kaksi vastakkaista kuvaa jatkumoksi. ”Auringon liekki on niin kaunis”, mutta vartalo lävistyy. Pakkasillassa värjöttelyn ja vapinan voi tulkita kahdenlaisesti: se on joko Muusan tuntemaa kuolemanpelkoa tai runoilijan myötätuntoa talvisodan sotilaille rintamalinjojen molemmin puolin. Kolmessa viimeisessä säkeistössä runoilija puhuttelee Muusaa arkisesti. Sota on hävinnyt taustalle. Sisällä on lämmintä. Jäinen ikkunanruutu sulaa. Näkemisen kuva on hämärtynyt. Metafora kahdesta tähdestä saattaa viitata vihollismaiden rintamalinjoihin:

Ilta, Muusa, tulee taas.
 Koittaa uunin muhkea kuuma.
 Suuresta kahvipannusta nousee
 liilansävyistä lämmintä höyryä.

Ja sinertävässä neliössä,
 outojen jättien läpi,
 näemme auringonlaskun aikaan,
 kaksi tulista tähteä.

¹⁹³ Huomionarvoista on, että myös nimi Stalin on johdannainen venäjän kielen sanasta *stal* (teräs).

Tulinen auringonlasku,
 punertaa lumihangen...
 Tulee, Muusa, ilta taas.
 Jos Jumala suo meille illan.

Viidennen osan viimeinen säkeistö alkaa apokalyptisella kuvalla ”tulinen auringonlasku” ja muuntuu arkisen hartaaksi. Säe päättyy rukoukseen, että Jumala soisi turvan, kenties iltahyökkäyksiltä, että elettäisiin taas seuraavaan aamuun. Jumalaan, korkeimpaan auktoriteettiin vetoaminen on Bilitšin tuotannossa tyypillistä.¹⁹⁴

Runosarjan kuudes ja viimeinen osa on seitsensäkeistöinen. Kolmessa ensimmäisessä säkeistössä Bilitšin luontokuvasto muuttuu jälleen osaksi sotaa. Bilitš kuitenkin liittää mukaan kirjoittamisajankohtansa kotimaan Suomen. Kaksi vierekkäistä aamunkoittoa valkenee toistensa vihollisille. Säe on Bilitšin ironinen kommentti sotaa kohtaan. Kuu ja aamunkoitto vertautuvat osaksi sotivan reaali maailman todellisuutta. Apokalyptinen valo on lopullisen tuhon symboli:

Koko taivas on täynnä tulisia pohjanpaloja.
 Kaikki pilvet palavat purppuraisina.
 Kuusien alla lumisissa turkeissaan,
 viilenee karmiininen auringonlasku.

Raskaana, savuisena, verisenä
 nousee rintamalta kuu,
 julman sotakunnian,
 ja kärsimysten raskauttamana.

Ja lippuna aamunkoiton yllä-
 Kahden vierekkäisen aamunkoiton yllä-
 kimmeltää kaksoisvälkehdintänä.
 Apokalyptinen valo.

¹⁹⁴ Suomen venäläisenä emigranttina Bilitš oli ortodoksi ja täten koki luonnollisena vedota korkeimpaan tahoan.

Seuraavat kaksi säkeistöä vievät lukijan täysin eri tunnelmaan. On hiljaista. On talvi. Runoilija on ajatuksissaan. Kuvauksessa kaikuu suomalaisen lyriikan talvinen kehtolaulu.¹⁹⁵

Mutta yöllä hohtavaa lunta,
ja tähtisumua täynnä,
vallitsee lapsen yösijan yllä,
Napaseudun hiljaisuus.

Kuinka hento enkelimäisen valkoinen
on puiden pitsikuvio.
Puutarhassa autioituneessa,
lumessa jäisen kuun alla.

Vera Bulitš jatkaa kuvaansa:

Minuun koskee Muusa tämä
avuton puhtaus,
Pelottaa kirkas valo,
profetiallisen kauneuden.
Mitä se merkitsee – emme tiedä.
Mutta se haavoittaa sydäntä.
Miten maailma voi vaikuttaa paratiisilta,
kun maailmassa on sota!
1939–1940

Luonnon paratiisimainen kauneus pelottaa runon puhujaa. Hän vetoaa Muusaan. Tavalliset luonnonilmiöt saavat profetiallisen muodon. Muusa toimii runon puhujan omatuntona. Sen kautta Bulitš leikkaa tunnetiloja ja olosuhteita sekä siirtyy saumattomasti paikasta ja ajasta toiseen. Kuvailu on muuttunut alun symbolismista subjektiiviseen kerrontaan. Lukijan silmiin piirtyy talvisia kuvia kenties Kannaksen huviloista. Onko kysymys muistoista sodan keskellä? Bulitšin arkistosta käy ilmi, että kyseinen runosarja on alunperin päivätty ”Alberga -Gelsingfors 1939–1941” (eli

¹⁹⁵ Vrt. Yrjö Jylhä, Eino Leino, Katri Vala.

Leppävaara–Helsinki), mutta kokoelmasta on paikkamerkinnyt jätetty pois.¹⁹⁶ Koko pitkässä runossa on kyse subjektiivisesta aikalaistodistuksesta.

5.2. Sota

Runon ”Sota” näkökulma poikkeaa runosta ”Ankara talvi”. Kuvakieletään yksinkertaisemman ja konkreettisen runon puhuja ja kokija eivät anna ääntä Bulitšin henkilökohtaisille kokemuksille vaan rintamasotilaan tunnoille. Tässä runossa rajat liikkuvat. Runon kirjoitusajankohta on vuosi 1941 eli runo on kirjoitettu jatkosodan ensimmäisen vuoden taisteluiden kuvauksena. Jatkosodassa tilanne oli muuttunut. Asetelma ei ollut enää puhtaasti Suomi vastaan Neuvostoliitto, kuten talvisodassa, vaan pikemminkin Saksa vastaan Neuvostoliitto. Tästä lähtökohdasta tulkitsen Bulitšin valinneen puolensa. Runon konkreettisista yksityiskohdista voi päätellä kuvaston käsittelevän venäläistä rintamalinjaa. Sotakuvauksena tässä on kyse nimettömien silminnäkijöiden kokemuksesta, rintamalla vankileirillä ja lopuksi viimeisessä taistelussa, kuolemassa:

Hävitys. Raunioita ja ruumiita.

Lasinsirpaleita, nokea, verta.

Sanat ovat avuttomia ja tylsiä,

voimaton lempeä rakkaus.

Synkkä tuuli kiertelee kuin susi.

Tallattuja peltoja.

Hautuumaita silmäkantamattomiin.

Kainalosauvojen kopinaa.

Mikä rukous, mikä tuska.

Torjumiseksi

ei voi irti revityllä kädellä

tehdä ristinmerkkiä otsalleen ja rinnalleen.

¹⁹⁶ SI.M.K-63.2

Ja vangin ilkeä nöyryytys –
 on haavoille heitettyä suolaa.
 Ja kuoleman kauhea näky,
 hellittämätön kipu.

Kuinka yö valui hyytyneessä katseessa,
 kuinka koira ulvoi tulipalon paikalla.
 Kuinka luminen tuuli kosketteli
 jäätyneitä elottomia hiussuortuvia.
 1941

Runon kuva on vahva ja realistinen. Runon voi tulkita kuvaavan sodan ja vangiksi jäämisen kokemusta. Sotilasta ei tässä nähdä suuren isänmaallisen sodan sankarina vaan kärsivänä ja kuolevana ihmisenä, joka kätketään loputtomiin hautoihin. Uskonto tuo lohtua haavoittuneelle, mutta auttaako se. Runossa vedotaan Jumalaan fyysisen kivun ollessa kovimmillaan. Ortodoksien ristinmerkkiä ei voi tehdä kädetön sotilas. Vangin kansallisuutta ei siis mainita, mutta ristinmerkin perusteella kyseessä on venäläinen sotavanki, nöyryyttäjänä kenties saksalainen tai suomalainen.

5.3. Belomorkanal-savuke

Juri Zlobin mainitsee ”Belomorkanal”-runon esimerkkinä Bulitšin lyriikasta ja pitää sitä vaikuttavana sotarunona.¹⁹⁷ Myös Kiparsky nosti kritiikissään tämän runon esiin kuvaten sitä seuraavasti: ”Runon hieno tunnelmallisuus vetää vertoja parhaille Yrjö Jylhän ja Jevgeni Dolmatovskin rintamarunoille.”¹⁹⁸ Kiparsky piti myös tätä runoa yhtenä kokoelman parhaimmista. Runossa kuvataan jatkosodan aikaista arkista rintamatilannetta. Suomalaisten sotilaiden ampuman venäläisen sotilaan tiivis henkilöhistoria on keskiössä. Runon otsikossa oleva savukkeen nimi Belomorkanal viittaa paitsi savukemerkkiin myös Stalinin 1930-luvulla rakennuttamaan Vienanmeren kanavaan, jonka rakennustöissä käytettiin avoimesti pakkotyövankeja, joita kuoli runsaasti.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Zlobin 2010, 106.

¹⁹⁸ SNS-lehti 43/1947.

¹⁹⁹ Belomorkanal-kanavan rakennustöistä ks. Siukonen 2014, 29–47.

”Belomorkanal” – savuke
 Leningradilaisen tupakkatehtaan.
 ...Oli politrukin siihen paikkaan surmannut,
 suomalainen luoti metsävaijetyksessä.

Aromaattinen on kevyt lämmin savu,
 politrukin venäläisen savukkeeseen.
 Politrukki oli nuori ja rakastunut,
 mutta ero puhkesi yllättäin.

Menehtyminen kaukana kotimaasta, vierailta rannoilla, herkistää myös suomalaiset sotilaat. Vainajan taskuista löytyy savukkeita ja valokuvia. Vainajan kohtaamiseen Bulitš ei ole kirjoittanut tavanomaista välinpitämättömyyttä tai halveksuntaa vihollista kohtaan:

Venäläisten naisten kauneus on hellä,
 ihastelivat suomalaiset upseerit.
 ”ystävälle ja toverille” - oli yksi
 toinen ”morsiamelta Veralta”.

Pieni kumpu pyryttyi umpeen.
 Tuuli vaelttaa metsähautojen päällä.
 ...Harmaa tuhka, oheneva savu...

Politrukin nimi oli Mihail.
 1941

Runon voi myös tulkita isänmaallisena, jossa Bulitšin myötätunto kohdistuu kaatuneelle maanmiehelleen, olkoonkin tämä politrukki. Runosta huomaa että Bulitšin sydän sykkii enemmän kaatuneelle venäläiselle politrukille kuin suomalaisille sotilaille. Sodan uhrin ja kauhun synnyttämä myötätunto ylittävät ideologisen rajan neuvostokansalaisten ja valkoemigranttien välillä. Toki on myös itsestään selvää, että ampujien ja ammutun ollessa kyseessä myötätunto on lähes aina vainajan puolella.

”Belmorkanal”-runo toimii arkisena metaforana sodan mielettömyydestä, jossa jokapäiväisestä kuolemasta puuttuu kaikki juhlallisuus. Suomalaiset ovat tässä voittajia. Voisi ajatella, että sodan tämänkaltainen lopputulos olisi ollut Bulitšin tiedostamaton toive. Viimeisessä säkeessä annetaan vainajalle nimi, Mihail.²⁰⁰ Runon nimen mukainen avainmetafora, savuke ja sen savu, johtavat monitulkintaiseen loppuun: jää avoimeksi kuka on vastuussa savusta hautakummun päällä, suomalaiset tupakoivat sotilaatko vai onko savu samalla toinen viittaus ortodoksisen uskonnolliseen kuvastoon, jossa suitsukkeen savu vie maanpäältä terveiset taivaaseen. Runo on kirkas tuokiokuva, kuin kohtaaminen elokuvasta.

5.4. Emigrantti

Runo ”Emigrantti” (Emigrant) on kirjoitettu vuonna 1944, eli sodan loppuvaiheessa. Luultavasti Bulitšilla oli jo tiedossa sodan odotettavissa oleva lopputulos, häviö Neuvostoliitolle. Runo löytyy kokoelman viimeisestä osasta nimeltään ”Uskollisuus” (Vernost). Se käsittelee monia emigranttikohtaloita diasporassa. Pintaan nousee kysymykset isänmaasta, uudesta asuinmaasta ja yleisistä olosuhteista, elämästä marginaalissa. Runokuvat kertovat yksinäisestä hyödyttömästä tuulen puustaan irrottaman lehden kaltaisesta ihmisestä. Runo Emigrantti ei tulkintani mukaan ole subjektiivinen. Runon ”emigrantti” ei kuitenkaan tulkintani mukaan viittaa kirjoittajaan itseensä. Bulitšin kohtalo oli toisenlainen kuin runon emigrantin, jonka kaltaisia hän tunsi ja näki ympäristössään.

Lehtien peittämää katua pitkin,
ja pitkin tyhjentyneen puiston lehtikujaa,
mietteliäänä, päämäärättömästi– talo ei ole koti–
Hän kulkee kumarassa, vihreässä takissaan.

²⁰⁰ Nimi Mihail viittaa ortodoksisessa traditiossa arkkienkeli Mikaeliin, joka oli ylienkeli ja täten enkelien komentaja. Enkeli Mikaelin katsotaan myös olevan välitystehtävässä ihmisten ja Jumalan kesken ja hän vie sielut taivaaseen. Esirukouksissa ylienkeli Mikaeliltä pyydetään suojelusta sisällissodissa ja etenkin vihollisten tunkeuduttua omalle alueelle. Tätä viitekehystä vasten runon politrukin nimeäminen Mihailiksi on kiinnostava intertekstuaalinen viittaus.

Ja tarpeeton, hänen yllään leijailee lehti.
 Hiekka narisee hiljaisten askeleiden alla,
 mereltä vetää kosteaa ilmaa,

Kahden puunrungon välissä auringonlasku – mustissa kehyksissä.
 Hylkiön kohtalo – katkera,
 kuin virtaa myöten lasketun veneen.
 Lasti on painava, sitä ei jaksaa – on heikko.

Väistämätön on haaksirikon hetki.
 Mutta salaa, viimeisen kipinän myötä,
 rukous ihmeestä, joka kylmenee suonissa.
 Minun maani elää ilman minua,
 mutta ilman isänmaatani en voi hengittää.
 1944

Viimeinen kipinä viittaa rukoukseen, avun ja lohdun saamiseen uskonnosta, jonka pitäisi auttaa henkiseen kodittomuuden tunteeseen. Pakolaisen kadotettu kotimaa kykenee elämään ilman häntä, mutta hän puolestaan ei kykene hengittämään ilman isänmaataan. Huolimatta yksikön ensimmäisestä persoonasta Bulitš kirjaa aikalaisensa tunnelmat yleisellä tasolla vuoden 1944 aikana. Venäjä, vanha isänmaa oli lopullisesti menetetty. Neuvostoliitto oli voittanut sodan.

Kokoelma *Myrskyn kaatamia puita*, johon kaikki edelliset runot sisältyvät osoittaa mielestäni Bulitšin ylijärjät kirjailijalaadun joka haastaa vallinneita konventioita. Hänen kielikuvansa ja metaforansa kertovat kulttuurisesta, kielellisestä ja historiallisesta tietoisuudesta.

Bulitšin sotarunojen puhuja näkee emigrantin vierauden ja kodittomuuden syntyvän suhteesta uuteen Venäjään eikä niinkään suhteestaan ympäristöönsä. Vanhan Venäjän lopullisen katoamisen sinetöi Neuvostoliiton voitto Saksasta ja Suomesta toisessa maailmansodassa: ”isänmaata” ei enää ole. Siinä kiteytyy emigrantin ”haaksirikko”. Runojen puhuja ei kuitenkaan tee eroa itsensä ja suomalaisväestön välillä eikä korosta vierauttaan suhteessa suomalaiseen ympäristöönsä edes sodan keskellä. ”Ankarassa talvessa” talvisodan ”apokalyptinen valo” värjää molemmat sotaa käyvät maat

yhtäläisesti. Sodan kärsimyksen kuvaus ei ole kansallisesti väritynyttä huolimatta ”Belomorkanal”-runon myötätunnosta neuvostosotilasta kohtaan. Siinäkin Bulitšin puhuja ei luo suomalaissotilaasta viholliskuvaa. Suomalaiset sotivat Neuvosto-Venäjää vastaan. Sen kukistuminen olisi vielä antanut toivoa vanhan Venäjän eli isänmaan paluulle.

Tähän asti Bulitšin tuotantoa on käsitelty puhtaasti emigranttistorioiden osana, muutamaa uusinta tutkimusta lukuun ottamatta, jossa hänet on luettu osaksi venäläistä kirjallisuutta.²⁰¹ Minun tulkinnassani Bulitš oli pakolainen ja asettunut Suomeen. Hänen yllirajainen positionsa vain vahvistuu sodan lopputuloksen myötä. Yllirajaisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta hänet voi lukea saumattomasti osaksi Suomen kirjallisuuden historiaa ja osaksi Suomen yllirajaista kirjallisuutta ilman eritteleviä etuliitteitä uusi tai vanha. Seuraavissa luvuissa esittämäni analyysi hänen muusta kuin runoilijan toiminnastaan tukee tätä tulkintaa.

6. Satuja ja kulttuurityötä

Bulitš vaikutti kolmessa eri yhteisössä ja kirjoitti kolmelle eri yleisölle: venäjänkielisille emigranteille, suomenruotsalaiselle yhteisölle ja suomenkieliselle yhteisölle, jota hän palveli työuransa ja tiedeyhteisöjen kautta.

Bulitšin kirjeenvaihto oli laajaa. Hän ei fyysisesti matkustellut, mutta hänen tuotantonsa ja kirjeensä matkustivat. Bulitšin kulttuurinen aktiivisuus oli poikkeuksellista. Hän oli yhteydessä monien rajantakaisen Venäjän ja neuvostoliittolaisten kriitikkojen ja vaikuttajien kanssa.²⁰² Myös Suomessa Bulitšillä oli lukuisia kontakteja yli kielirajojen.²⁰³ Suomenruotsalaisissa kulttuuripiireissä Bulitš tunnettiin 1930-luvulta lähtien. Aikakauslehti *Helsingfors Journalen*, joka oli *Suomen Kuvalehteen* verrattavissa oleva aikakausjulkaisu ruotsinkielisille, esitteli Vera

²⁰¹ Khadynskaja (2016) käsittelee Bulitšin runoja akmeismin ja ekfrasiksen näkökulmasta; Damienko (2016) liittää hänet venäläisen lastenkirjallisuuden kaanoniin.

²⁰² Muun muassa seuraavat kriitikot V. Hodasevitš, B. Žaitšev, V. Weidlé, Ju. Mandelštam, Ju. Terapino ja K. Gershel'man sekä kirjailijat A. Ginger, A. Prismanova, Z. Šakovškaja, S. Gorny, P. Irtel, S. Makovskij ja M. Verdinskaja olivat kirjeenvaihdossa Bulitšin kanssa kirjeenvaihtolistan mukaan, joka löytyy signum-numerolla Sl.M.K-63.2 Bulitšin arkistosta. Tutkijat A. Šaigin ja I. G. Isakov ovat perehtyneet Bulitšin kirjeenvaihtoon (Šaigin 2011; Isakov 1994).

²⁰³ Sl. Ms. K-63.2. Bulitš kirjoitti kirjeitä muun muassa seuraaville: B. Sové, M. Widnäs, E. Wilcken; S. Rittenberg ja Parlandin perhe.

Bulitšia lukijoilleen kaksi aukeamaa käsittelevässä artikkelissa ja esitteli hänen runokokoelmiaan ja satujaan.²⁰⁴ Suomenkielisten näkökulmasta Bulitš toimi kuitenkin marginaalisten kielialueiden parissa. Hanna Leena Nissilän mukaan vanhaan ylijarjaiseen kirjallisuuteen liittyvät kansallisuus-kieliryhmät olivat tiukan homogeenisiä ja toimivat omissa oloissaan.²⁰⁵ Tämä pätee Bulitšin toimintaan vain osittain, sillä venäläisen emigranttiyhteisön lisäksi Bulitšillä oli vahvat siteet suomenruotsalaiseen yhteisöön, kuten edellisestä käy ilmi. Baschmakoffin mukaan Bulitš omaksui sodan jälkeisessä todellisuudessa ”uuden välittäjätehtävänsä kulttuurien ristiaallokossa”.²⁰⁶ Baschmakoff viitanee paitsi kulttuuriin eroihin myös aikakauden kulttuuripoliittisiin jännitteisiin, joita Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden välille oli syntynyt.

Tulen tämän luvun alaluvuissa käsittelemään tarkemmin Bulitšin muuta kirjallista toimintaa, samoin kuin hänen kulttuurista toimintaansa, alkaen Bulitšin ensimmäisestä kirjallisesta työstä, saduista. Tästä satukokoelmasta on muun muassa tehty 2000-luvulla tutkimusta venäläisen lastenkirjallisuuden kaanonissa.²⁰⁷ Hänen radiopakinoissaan ja kirjallisuuskatsauksissaan näkyy laaja eurooppalaisen ja neuvostokulttuurin tuntemus. Aiemmassa Bulitš-tutkimuksessa on viitattu pakinoihin osana Bulitšin muuta tuotantoa, mutta niiden sisältöä ei ole avattu yksityiskohtaisesti.²⁰⁸ Bulitšin mittava suomalaisen runouden käännoistyö on myös vahva esimerkki hänen rajoja ylittävästä toiminnastaan.

6.1. Bulitšin satukokoelma, *Satu pikkiriikkisesta prinsessasta*

Bulitš kirjoitti satutuotantonsa asuessaan Kannaksen Kuolemanjärvellä perheensä huvilalla. Sadut olivat nuoren runoilijanalun ensimmäinen kirjallinen julkaisu. Vuonna 1927, kun Bulitš oli jo muuttanut Helsinkiin, hänen saduistaan julkaistiin valikoima kirjana Toivo Kailan kääntämänä. Kirjan *Satu pikkiriikkisesta prinsessasta* kannessa

²⁰⁴ Sl. Ms. K-63.14. *Helsingfors Journalen* 1938/9, ”En rysk poetessa i Helsingfors”.

²⁰⁵ Nissilä 2016, 201.

²⁰⁶ Baschmakoff 1994, 114.

²⁰⁷ Dimienko 2016, 294–299.

²⁰⁸ Struve 1959; Baschmakoff ja Leinonen 2001 joiden monografia käyttää radiopakinoista sanaa radiokuunnelma. Baschmakoff 1994, 235 käyttää myöhemmin sanaa pakina. Pachmuss 1992, 209 kuittaa Bulitšin radiotoiminnan yhdellä lauseella. Widnäs 1968, 8–9 kuvaa Bulitšin radiotyötä suhteellisen mittavasti.

kirjoittajaksi on merkitty Vera Bull.²⁰⁹ Kyseinen Bulitšin pseudonyymi loi illuusion kuulumisesta anglosaksiseen kulttuuripiiriin ja teki mahdolliseksi kirjan vastaanoton ilman ennakkoluuloja eräänlaisessa ylijarjaisessa tilassa. Kirjan kustannustiedoissa ei mainita, että valikoiman alkuperäiskieli oli venäjä. Tämä saattaa johtua myös siitä, että venäläinen alkuperä koettiin epäkaupalliseksi vuonna 1927. Suomennettua satuvalikoimaa ilman tietoa alkuperästä on vaikea sijoittaa kirjalliseen kontekstiin tekijän mukaan. Vuonna 1931 Bulitšin sadut (Skazki 1–2) julkaistiin alkuperäiskielellä Belgradissa, mutta edelleen nimellä Vera Bull.²¹⁰ Bulitšin laaja lukeneisuus näkyy satujen teemoissa. Grimmin veljesten ja H.C. Andersenin satujen maailma on läsnä. Satujen kuvasto on saanut inspiraationsa Kannaksen kesien huvilamiljööstä. Luonnon personifointi on Bulitšin satujen keskeinen elementti. Puut, linnut, jopa taivaankappaleet puhuvat. Toimijoita ovat prinsessat, prinssit, keijut, peukaloiset ja menninkäiset. Edellisten lisäksi Bulitšin saduissa esiintyy yksinäisiä ja toiseutta tuntevia lapsihahmoja. Saduista nousee vahva eettinen vire, mutta ne eivät moralisoi. Satujen voidaan tulkita edustavan venäläistä 1900-luvun alulle tyypillistä luonnonmyyttistä traditiota.

Bulitšin kirjalliset teemat, kodittomuus, osattomuus, juurettomuus ja ikävä nousivat jo varhain esiin hänen tuotannossaan. Kodittomuuden teemaan tarttui myös aikalaiskritiikki, joka näki saduissa symbolinomaisena emigranttinalgiaa. Myös suomenruotsalaiset kritiikot kiittivät Bulitšin satuja hurmaaviksi ja tarkkanäköisiksi.²¹¹ Bulitšin leikekirjasta löytyy iso aukeama, joka päivätty vuodelle 1934. Hänen satunäytelmänsä ”Satu sadusta”, jonka dramatisoinnista kirjailija itse vastasi, esitettiin Helsingin Venäläisen Nuorisopiirin voimin.²¹² Näytelmä pohjautui samanimiseen suomentamattomaan satuun. Esitys oli aikanaan suuri tapahtuma Koloniassa, ja se koettiin nuoren polven voittona taistelussa identiteetin menetystä vastaan, kuten Baschmakoff on huomionut.²¹³

²⁰⁹ Myös Hellman 2008 mainitsee venäläisen kirjallisuuden suomennosbibliografiassa nimen Vera Bull viitaten suomennettuun satukirjaan.

²¹⁰ Baschmakoff 1994, 112–113.

²¹¹ Bulitšin arkistossa Sl. Ms. K–63.14 on säilynyt kritiikkejä satukokoelmasta (mm *Helsingfors Journalen* 9/1938, 258–257; *ŽS* 3/1938, 20–24.) Myös (*Uusi Suomi*-lehdessä 30/1927, 6–7) ilmestyi positiivinen kritiikki hänen satukokoelmastaan.

²¹² Sl. Ms. K–63.14.

²¹³ Baschmakoff 1994; Baschmakoff ja Leinonen 2000, 229.

6.2. Nimimerkki Verbenan radiopakinat

Vuonna 1945 Suomen Yleisradion organisaatiossa tapahtui muutoksia, ja suomalaisen ohjelmajaoston rinnalle perustettiin myös ruotsinkielinen ohjelmayksikkö.²¹⁴ Vera Bulitš kirjoitti radiopakinoita Yleisradion ruotsinkieliselle puolelle vuosina 1947–1951 nimimerkillä Verbena.²¹⁵ Esimerkiksi *Nya Pressen* sekä *Huvudstatsbladet* nostivat Verbenan radiotyöt esiin. Niiden vastaanotto oli positiivinen, ja em. lehdet avasivat radiopakinoiden teemoja muutamilla riveillä. Bulitšin arkistoleikkeiden mukaan aikalaislehdistö, kuten *Nya Pressen*, ei tiennyt kuka nimimerkki Verbenan takana oli. Pakinat luki radiossa Maj-Lis Dannberg. Pakinat oli sijoitettu iltaohjelmistoon klo 19.30–22.30 väliseen aikaan. Lehtileikkeet, jotka ovat säilyneet Bulitšin arkistossa, käsittelevät vain muutamia Verbenan radiotöitä.²¹⁶ Karin Mandelstam viimeisteli Bulitšin ruotsinkielisten pakinoiden kieliasun ja suositteli niitä painettavaksi.²¹⁷ Bulitš tarjosi pakinoidensa kirjallisia versioita julkaistavaksi WSOY:lle vuonna 1951, mutta ne hylättiin.²¹⁸

Avaan tässä tarkemmin Vera Bulitšin radiopakinoiden aihepiirejä muutamin esimerkein. Verbena kirjoitti kaikkiaan 12 pakinaa. Pakinat on koottu Bulitšin arkistossa paksuun kansioon kahtena kappaleena, joista toinen on korjausversio.²¹⁹ Pakinoiden pituus oli yleensä viiden ja kahdeksan liuskan väliltä. Pakinat on nimetty seuraavasti oletettavasti aikajärjestyksen mukaisesti:

²¹⁴Vihavainen ja Lyytinen 1996, 9–94. Ruotsinkielinen ohjelmajaosto (Frederik Valros) jakaantui niin ikään esitelmä- ja selostusosastoon (Chr. Schildt), teatteriosastoon (Karin Mandelstam) ja kouluradio-osastoon.

²¹⁵ Nimimerkki viittaa rohtorausayrittiin (Verbena officinalis), jota pidetään vanhan tietämyksen mukaan parantavana yrttinä. Sillä oli rauhoittava vaikutus teenä nautittuna ja sitä käytettiin myös kuumelääkkeenä. Sen vaikutus ulottui koko hermostoon.

²¹⁶ Sl. Ms. K–63.5.

²¹⁷Gronow 2007. Karin Mandelstam (1908–1982) oli kielenkääntäjä ja runoilija, joka kirjoitti mitallista luonnonlyriikkaa. Hän debytoi vuonna 1935 kokoelmalla *Oivallus* (Insikt). Valitut runot julkaistiin vuonna 1973 nimellä *Tanssivat mehiläiset. Runoja, valikoima* (Dansande bin, dikter, 1936–1943, i urval) Vuonna 1945 Mandelstam sai paikan Yleisradion ruotsinkielisen puolen amanuenssina teatteri- ja viihdeosastosta. Vuonna 1950 hänet nimitettiin osastopäälliköksi. Tässä tehtävässä Mandelstam vastasi kuunnelmatuotannosta, jonka täytyi kattaa laaja kuuntelijapiiri. Mandelstam seurasi tiiviisti uutta suomenruotsalaista kirjallisuutta. Hänen esiin nostamia nimiä olivat muun muassa Solveig von Schoultz, Tito Colliander, Henrik Tikkanen, Walentin Chorell ja Bo Carpelan. Mandelstam oli tärkeä kulttuurivaikuttaja.

²¹⁸ Natalia Baschmakoff sähköpostissa pro-gradun tekijälle (24.4.2018).

²¹⁹ Sl. Ms. K–63.5.

Tähtiä ja muurahaisia (*Stjärnör och myrör*)
 Lepohetki (*En vilostund*)
 Asetelma (*Stilleben*)
 Hyödyllinen lehmä (*Den nyttiga kon*)
 Miten pitäsi elää? (*Hur skal man leva?*)
 Ihmeellinen meri (*Det underliga havet*)
 Epäjärjestelmällisyyteni ja minä (*Minas underordnade och jag*)
 Mustikoiden takia (*För blåbärs skull*)
 Valokuvauttaa itsensä (*Att fotograferga sig*)
 Kesävaellus (*En sommarvandring*)
 Toisilla silmillä (*Med olika ögon*)
 Muistin sisällä (*Inne i Minnet*)
 Keskustelu roskalaatikossa (*Diskussion i soplåren*)

Pakinat koostuivat pienistä arkisista tuokiokuvista, kuten nimistäkin voi päätellä. Jotkut sisälsivät neuvoja ja opetuksia. Kirjailijalaatunsa mukaisesti Bulitšin arkikuvaus ei sisällä pelkkää realismia, vaan pakinoihin liittyy sadunomaisia elementtejä, joissa luontosuhde oli vahvasti läsnä. Esittelen kolme katkelmaa, joissa keskeisenä teemana on taide-elämysten kokeminen sodanjälkeisessä todellisuudessa. Niissä näkyy myös kommentaaria ja kritiikkiä sodasta toipuvasta ja säännöstelyn kuristamasta Suomesta, jossa kulttuurielämä alkoi vähitellen virota. Keskiöön pakinoissa nousee minämuotoinen kertoja, joka oletukseni mukaan on Bulitšin alter ego.

Pakina ”Valokuvauttaa itsensä” alkaa kuvauksella kadulla seisovasta valokuvaajasta, jonka ohi ihmiset kulkevat. Kirjoittaja pohtii valokuvaajan psykologista taitoa ja valokuvauksen tekniikkaa. Lopussa käy ilmi, että kirjoittajaa on pyydetty työn puolesta kuvauttamaan itsensä. Valokuva valmistuu, mutta kirjoittaja on hukannut sen siihen mennessä, kun sitä tarvitaan. Valokuvan ottaminen oli siihen aikaan statussymboli, joka viittasi kenties varallisuuteen, ainakin tunnistettavuuteen. Katuvalokuvaajat olivat rantautuneet Suomeen sotien jälkeen. Ne toivat tuulahduksia Euroopan metropoleista, Lontoosta, Pariisista ja Berliinistä.

Pakinan ”Lepohetki” loppupuolen ideana on ajatusleikki, miltä meidän maailmamme näyttäisi atomipommin jälkeen tulevaisuuden ihmisille. Kokonaisuudessaan pakinassa on vahva uskonnollinen lataus, viittauksia Raamattuun sekä mahdollisesti uuteen

tulevaan sotaan. Jo muutamassa lauseessa tulee ilm Bultšin laaja-alaisuus. Hän vaihtaa näkökulmia yllättävästi ja kiinnittää katkelman loppuun käsityksensä taiteesta ja sen tekemisestä:

Mutta... jos maailmanlaajuinen katastrofi tulisi (se on tietenkin helposti ymmärrettävissä atomipommin muodossa), joka tuhoasi koko meidän kulttuurimme ja häviäisimme ja sitten tulevaisuudessa, muutaman vuosisadan tai sen jälkeenkin, joku toinen kansa, joka ei vielä olisi olemassa, aloittaisi arkeologiset kaivaukset... mitä he sanoisivat?...

Me tiedämme yhden totuuden, sen, joka tulee pyhistä kirjoituksista. Jos ette ole lasten kaltaisia, ette pääse taivaisten valtakuntaan. Tärkeintä elämässä on viaton lapsenusko. Katsele viljejä hevosia tai piirrä yksinkertaisia lintuja ja ihmishahmoja. Ja näin palaat takaisin lapsuutesi valoisiin ajatuksiin ja unelmiin. Mutta taide? Voi! Aito taide on tästä kaukana. Taide on hyvin pitkä ja erittäin vaikea tie.²²⁰

Pakinan ”Ihmeellinen meri” otsikko viittaa graafikko Björn Landströmin modernistiseen teokseen ”Det underliga havet”. Kirjoittaja tutkii teosta esitellen yleisesti surrealismiin väriteorioita. Pakinan aloittaa ranskalaisen maalaustaiteen ”lyhyt historia” sekä maininta Homeroksesta, jonka teokset edelleen elävät:

Henkilö, joka äskettäin tuli Pariisista, kertoi meille, että syksyllä oli näyttely surrealismista tai muista ”ismeistä”. Ja katso, koko maailmaa koskettava kauneus avautuu silmiesi eteen. Seuraat musiikkia käsien ja koko kehosi pehmeillä liikkeillä, koet upean harmonian musiikin ja linjan välillä.²²¹

Pakinat vahvistavat kuvaa Bultšista aikansa kulttuurin seuraajana. Pakinoita esitettiin myös Ruotsin radiossa, joten niiden kuulijakunta laajentui.²²² Keskeistä valitsemisani katkelmissa on havainto Bultšin kulttuurisen nälän laajuudesta, joka piti sisällään kirjallisuuden lisäksi myös kuvataiteen ja musiikin. Pakinat tuovat esille Bultšin henkisen kodin kaipuun joka oli kodittomuuden tunteen aikaansaamaa. Tulkintani mukaan hän löysi kodin kulttuurin vaalijan tehtävästä.

²²⁰ Sl. Ms. K–63.5.

²²¹ Sl. Ms. K–63.5

²²² Natalia Baschmakoff on vahvistanut tämän tiedon (24.4.2018). Asia käy ilmi myös Bultšia käsittelevistä muistokirjoituksista esim. *Helsingin Sanomissa* (Sl. Ms. K–63.14) ja Widnäsän esseestä *Kontakt*-lehteen (3/1968, 7–9).

6.3. Neuvostokirjallisuutta suomenruotsalaisille

Bulitšin arkistomateriaaleista käy selville, että hän osallistui suomenruotsalaiseen radiotyöhön myös ajankohtaisohjelmia tekemällä. Ne käsittelivät Neuvostoliiton nykykirjallisuutta ja lyriikkaa.²²³ Ohjelmasarja, jota Bulitš oli mukana tekemässä, oli nimeltään ”Kirjallinen radioalbumi”. Tätä varten Bulitš käänsi yhteistyössä Karin Mandelstamin kanssa otteita uudesta neuvostorunoudesta ja proosasta.²²⁴ Ensimmäisen ohjelman käsikirjoitus alkoi seuraavilla sanoilla:

Nykypäivän Neuvostoliiton kirjallisuus on toistaiseksi jäänyt tuntemattomaksi suomenruotsalaisille lukijoille. Ensimmäisinä vuosina sodan jälkeen tehtiin lukuisia käännöksiä. Nyt kuulemme kaksi runoa Nikolai Rylenkovilta ja Margarita Aligerilta. Rylenkov debytoi runokokoelmallaan vuonna 1944 ja Aliger vuonna 1938.²²⁵

Katkelmassa korostuu Bulitšin välittäjän asema. Uusia trendejä neuvostolyriikasta esiteltiin yleisölle. Bulitš luki itse ruotsin kielellä kirjallisuuskatsaukset ohjelmassa.²²⁶ Bulitšin suomenruotsalaisten kontaktien laajuus toi hänelle töitä.

6.4. Bulitš kääntäjänä

Bulitšin lehtileikkeet ja leikekirja valoittavat hänen panostaan kulttuuritoimijana useilta eri puoilta. Erityisesti hän toimi suomenkielisen runouden esittelijänä venäjänkieliselle yleisölle Suomessa ja ulkomailla. Hänen käännöstoimintansa, esitelmänsä ja artikkelinsa sekä suomenvenäläisiin emigranttilehtiin ja ulkomaille antavat selkeän kuvan hänen kääntäjäprofiilistaan ja taidoistaan.

Hänet mainittiin muun muassa *Työkansan Sanomissa* vuonna 1946. Lehdessä haastatellaan VKDL:n varapuheenjohtaja Boris Novitskya, ja tämä toteaa seuraavaa:

²²³ Sl. Ms.K-63.5.

²²⁴ Bulitš ja Mandelstam käänsivät muun muassa Margarita Aligeria (1915–1992) ja Feodor Štšipatševia (1899–1977) Käännöstietokannan mukaan edellä mainittujen runoilijoiden runojen ruotsinnokset ovat Karin Mandelstamin ja Vera Bulitschin käsialaa (<http://www.oversattarlexikon.se/verk/36635.aspx>). Aligerista ja Štšipatševista ks. Pesonen 1986. <http://www.oversattarlexikon.se/verk/39168.aspx>. (2.5.2018)

²²⁵ Sl. MS.K-63.8.

²²⁶ Sl. MS.K-63.8. HBL 1954 heinäkuu. Bulitšin nekrologissa mainitaan hänen esiintyneen itse.

Keskuudessamme on kirjailijatar Vera Bulitš, joka ryhtyy kääntämään suomalaista runoutta venäjän kielelle ja kirjallisuuden harrastus on yleensäkin yhdistyksemme jäsenten keskuudessa suuri, jota yhdistyksen taholta vielä kehitellään kirjallisilla keskusteluilla ja muilla mahdollisilla tavoilla.²²⁷

Bulitš esitelmöi suomalaisesta modernismista useaan otteeseen 1940-luvun puolivälistä alkaen VKDL:n tilaisuuksissa sekä SN-Seuran tapahtumissa Säätytalolla. Suomenkielinen, ruotsinkielinen ja venäjänkielinen aikalaislehdistö Suomessa kirjoitti Bulitšin esitelmistä muun muassa seuraavin otsikoin: ”Venäläinen esitelmä Suomalaisesta lyriikasta”, ”Suomalaista runoutta venäjäksi”, ”Uuno Kailasta ja Katri Valaa venäjäksi”, ”Suomalaista runoutta ensimmäisen kerran venäjäksi 30-vuoteen”.²²⁸ Kuten aikalaisotsikoista ilmenee, hänen panostustaan suomalaisen lyriikan kääntämisessä pidettiin erittäin arvokkaana. *Helsingin Sanomien* nimimerkki ”S” kuvasi kritiikissään Bulitšin esitelmää seuraavasti:

Eilen illalla runouden ystävillä oli harvinaislaatuinen tilaisuus todeta, miltä moderni suomalainen runous kuulostaa venäjänkielenasuisena. Takäläinen venäläinen runoilijatar Vera Bulitš piti Säätytalolla esitelmän suomalaisesta lyriikasta, Uuno Kailaasta ja Katri Valasta, esittäen samalla lukuisia näiden kahden runoilijan runoja omina venäjänkielisinä käännöksinään. Nti Bulitš mainitsi, että viimeisten 30 vuoden aikana suomalaisia runoilijoita ei oltu käännetty venäjänkielille, joten hänen yrityksensä on ainoa laatuaan, erikoisesti mitä tulee suomalaiseen uudempaan runouteen. Syvää harrastusta ja perusteellista asiantuntemusta osoittavassa esityksessään runoilijatar kuvaili rinnakkain suomalaisen ja venäläisen runokielen erikoisominaisuuksia, sekä luonnehti Kailasta ja Valaa runoilijapersoonallisuuksina, siirtyen sen jälkeen esittämään heidän runojaan venäjänkielisinä... Molempien kielten runsaat, runokielessä kääntäessä suuria vaikeuksia tuottavat erikoisvivahtukset huomioon ottaen voidaan nti. Bulitšin runokäännöksiä pitää ainutlaatuisen onnistuneina sekä todeta, että tälläkin alalla on täten astuttu askel eteenpäin molempien maiden sivistyksellisessä vuorovaikutuksessa... Mainittakoon, että nti. Bulitš aikoo jatkaa vaativaa työtään suomalaisen uuden runouden saattamiseksi venäjänkieliseen asuun ja hänellä on jo valmiiksi käännetty joukko Jylhän ja Södergranin runoja.²²⁹

²²⁷ Sl. Ms. K-63.14.(Työkansan sanomat 204/1946)

²²⁸ Sl. Ms. K-63.14.

²²⁹ Sl. Ms. K-63.14.(lehtileike Helsingin sanomat.28.3.1947) Nimimerkki S-kirjaimen alle on Bulitš kirjoittanut nimen L.Schulgin. Mainio on selostanut L.Schulginin erityislaatuista suhdetta Helsingin Sanomiin. (Mainio 2017, 200-204)

Bulitš kirjoitti laajan artikkelin suomalaisesta modernistisesta runoudesta Suomessa ilmestyneeseen emigranttilehteen *Russkii Žurnaliin*, jossa se julkaistiin vuonna 1947.²³⁰

Maria Widnäs toteaa muistelukirjoituksessaan *Kontakt*-lehdessä vuonna 1968 Vera Bulitšin kääntäjän työstä, että tarkoituksena oli koota Moskovassa julkaistava yhteisnide, joka olisi sisältänyt suomalaista ja suomenruotsalaista runoutta venäjäksi ja venäläistä runoutta suomeksi. Bulitš teki työn, mutta kirja ei koskaan valmistunut. Käsikirjoitukset ovat Bulitšin arkistossa.²³¹

Runojen valinnoista käy ilmi Bulitšin kiinnostuksen kohteet, joita oli Yrjö Jylhän sotaa käsittelevät runot ja Edith Södergranin luontolyriikka. Elvi Sinervolta oli mukana runot ”Ylistä Neuvosto-ihmistä” ja ”Tämä kaunis maaliskuun ilta”. Aikalaisten mukaan Bulitšin käännökset vangitsivat elävästi venäjän kielellä suomalaisten modernistien vapaan rytmin, hengen palon ja kuvien kirkkauden.²³² Kuten Natalia Baschmakoff on todennut, ”on oikeastaan vahinko, että näiden käännösten kohtalona on ollut unohdus ja että Valaa ja Södergrania on saatu lukea neuvostokauden Venäjällä alkutekstille vieraina riimittelyinä ja siloteltuina versioina”.²³³ Bulitšin Södergran-käännöksiä julkaistiin vasta 1990-luvulla moskovalaisessa *Segodnja*-päivälehdessä.²³⁴ Bulitšin käännöstyön voi nähdä myös palveluksena neuvostoliittolaiselle ja laajemmin venäjänkieliselle lukijakunnalle. Se soi tälle yleisölle mahdollisuuden nauttia suomalaisesta ja suomenruotsalaisesta modernista lyriikasta.

7. Bulitšin identiteetin ja kulttuurin kehysää

Suomi on aina ollut monikulttuurinen maa johtuen sijainnista rajamaana kahden kulttuuripiirin välissä, ensin Ruotsin ja sitten Venäjän vallan alla. Kulttuuriset vaikutteet olivat moninaisia ennen Suomen itsenäistymistä. Sen jälkeen venäläinen vaikutus pyrittiin torjumaan, ja ruotsin kieli sai valtakunnallisen aseman toisena

²³⁰ RŽ 5/1947, 5–7.

²³¹ Sl. Ms. K–63.8. Maria Widnäs Vera Bulitsch in memoriam, 8. Kontakt Organ för Samfundet Finland-Sovjetunionen 3/1989. Käännösokoelma sisälsi suomalaisten modernistien runoja kuten Katri Valan Uuno Kailaan Yrjö Jylhän ja Elvi Sinervon. Suomenruotsalaista runoutta edusti Edith Södergran.

²³² Sl. Ms. K–63.14.

²³³ Baschmakoff 1994, 114.

²³⁴ Makarov-Krotkov, A. 1993: Ja byla odnaždy mjagka(*Segodnja* 25.9.1993)(ks. Baschmakoff, 1994, 116). Kiitos Natalia Baschmakoffille ja Ben Hellmannille tästä tiedosta.

virallisena kielenä. Ennen itsenäistymistä esimerkiksi katukilpien nimet olivat kolmella kielellä, suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi.

Kulttuuri määrittää identiteettiä usealla tavalla. Se määrittelee tavoitteet ja mahdollisuudet sille, minkälaiseksi ihminen voi kasvaa. Kulttuuri määrittää myös sosiaalisia ja yksilöllisiä vuorovaikutusmalleja, joiden mukaan ihminen toimii. Lisäksi kulttuuri antaa yksilön käyttöön hänen valittavakseen erilaisia identiteettimalleja, malleja ja muotoja, jotka asuvat ihmisten muistissa ja tunteissa.²³⁵ Vera Bulitš osallistui ja ylläpiti näitä malleja omalla kirjallisella tuotannollaan venäjänkielisessä yhteisössä Suomessa ja sen rajojen ulkopuolella.

Sopeutuneena uuteen kotimaahansa, Bulitš sukkuloi vaivattomasti Venäjän ja toisinaan koko Euroopan mittakaavassa kirjallisen työnsä aineksia punoen. Hänen biografiansa lähtökohtana voidaan todeta, että emigrantin todellisuus sotien välisessä ja sodan jälkeisessä Suomessa oli problemaattista. Bulitšin jäsenyys VKDL:ssä ja toiminta SN-Seurassa vaikkakin vain kirjastonhoitajana viittaavat siihen, että hän tarttui niihin mahdollisuuksiin, joihin hänellä venäjänkielisenä kulttuuritoimijana oli sotien jälkeisessä Suomessa. Hänellä oli nurkkansa kirjastoissa, joista käsin hän katseli ympäröivää todellisuutta.

Venäjän suurlähettiläänä Suomessa vuosina 1992–1996 toiminut Juri Derjabin toi esille vuonna 1993 tehdyssä haastattelussa Neuvostoliiton ja Venäjän Federaation poliittisen kannan venäläisten emigranttien kysymykseen:

Voidaan sanoa, että Neuvostoliiton hallinnolle kaikki vallankumouksen jälkeiset emigrantit olivat vihollisia. Mahdollisia tai todellisia. Todellisuudessa heissä olikin neuvostovallan vihollisia. He eivät halunneet tunnustaa vallankumousta, ja he taistelivat kaikin keinoin sitä vastaan. Oli ihmisiä, jotka eivät hyväksyneet vallankumousta. Asialla on toinenkin puoli. Tästä kamppailusta huolimatta maanpaossa oli paljon huomattavia Venäjän edustajia, päteviä venäläisen kulttuurin edustajia, sen Venäjän kannattajia, jota me nyt alamme rakentaa.²³⁶

²³⁵ Hall 2003; Lehtonen ja Löytty.

²³⁶ Schulgin 1993, Derjabinin haastattelu.

Derjabin kiteyttää muutamalla lauseella ideologis-historiallisen muutoksen, joka tapahtui Venäjän valtion suhtautumisessa emigrantteihin Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen. Neuvostoliitto-instituutin johtajana Kiparsky oli emigranttitaustainen ja joutui eroamaan poliittisen ajojahdin seurauksena vuonna 1950.²³⁷ Bulitš sen sijaan jatkoi työskentelyään instituutin kirjastossa kuolemaansa saakka. Bulitšin asiantuntemus neuvostokirjallisuuden esille tuomisessa oli tärkeää instituutille. Runoilijan valkoemigranttitausta ei ollut tässä yhteydessä merkityksellistä.

Neuvostovenäläisillä oli oma käsityksensä venäläisyydestä, joka oli vastakkainen rajantakaisen venäläisen emigranttiyhetisön käsitykselle. Arvelen, että sodan jälkeisessä Suomessa Bulitš joutui rakentamaan näiden kahden vastakkaisen käsityksen rinnalle vielä kolmannen kehyksen. Tähän vaikuttivat suomenkielisen väestön ennakkoluulot emigrantteja ja muita venäjänkielisiä kohtaan sekä venäläisvähemmistön sisäiset jännitteet. Tulkintani mukaan Vera Bulitšin tapauksessa poliittinen pakolaisuus ja sen tuoma assimiloituminen toiseen kansalliseen vähemmistöön, suomenruotsalaisiin, liittyy kuvaan useita eri kulttuurisia malleja.

7.1. Bulitš suomenkielisissä kirjallisuushistorioissa

Venäläinen emigranttikirjallisuus, joka ei ollut sidottu kansallisiin ja maantieteellisiin rajoihin, on malliesimerkki ylijarjaisesta kirjallisuudesta. Hajallaan oleva rajantakainen Venäjä toimi ylijarjaisesti omana erityislaatuksenaan mikrokosmoksenaan diasporassa. Näen ylijarjaisuuden tulkinnan mahdollisuudet myös sen metaforisessa merkityskentässä eli siinä, miten termi kiinnittää huomion kansakuntien rajoilla tapahtuvien ylitysten lisäksi myös kansallisen sisällä tapahtuviin rajojen ylityksiin ja sekoittumisiin.²³⁸

²³⁷ Kuten olen jo aiemmin selvittänyt, instituutin johtajanvaihdos Kiparskysta Kaukoseen toi suunnanmuutoksen ja läheisen yhteistyön VOKS:n kanssa. Ks. Perna 2002, 88–101.

²³⁸ Rajojen ylityksistä ja sekoittumisista ks. myös Löytty 2013; myös Davydova 2009; Grönstrand et al. 2016; Nissilä 2016.

Kansallinen kirjallinen kenttä synnyttää edelleenkin kansallisia ja erottelevia asetelmia. Muut kuin valtakielillä kirjoittavat kirjailijat ovat usein jääneet kirjallisten instituutioiden ja jopa kirjallisen elämän ulkopuolelle.²³⁹ Bulitšin kieli ei ollut valtaväestön kieli.

Venäläinen kirjallisuus, kuten kaikki vieraskielinen, ei-kotoperäinen kirjallisuus on Suomessa käänöskirjallisuutta, ja siksi se on luokiteltu kirjallisuushistorioissa käänöskirjallisuuksien joukkoon. Matti Kuusi on todennut venäläisen kirjallisuuden ja etenkin runouden vaikuttaneen modernistiseen suomenruotsalaiseen ja suomalaiseen lyriikkaan.²⁴⁰ Saman vahvistaa myös Kai Latinen teoksessa *Suomen kirjallisuuden historia* vuodelta 1981.²⁴¹ Suomalaisesta näkökulmasta venäjäksi kirjoitettu kirjallisuus on aina ”venäläistä kirjallisuutta”. Tämä on koskenut myös Suomessa kirjoitettua venäjänkielistä emigranttikirjallisuutta. Se ymmärretään suomalaisesta näkökulmasta venäläisen kansallisen kulttuurin kontekstissa, eikä sitä ole nähty osana suomalaista kulttuuria.

Ensimmäinen maininta emigranttikirjallisuudesta omana lajinaan suomenoskirjallisuuden esittelyssä on vuodelta 1943. Sen esitteli entinen Valtion kirjastotoimiston johtaja Helle Kannila. Kannila luetteli ja eritteli *Kansanvalistus- ja kirjastolehden* vuosikerrassa ensin emigranttikirjallisuuden – ja sitten neuvostokirjallisuuden suomennokset. Hän totesi kaunokirjallisuuden suomennoksista venäläisen kirjallisuuden osalta seuraavaa: ”Venäläistä kirjallisuutta käännettiin kohtalaisesti ennen ensimmäistä maailmansotaa, mutta ymmärrettävistä syistä ei neuvostovenäläinen kirjallisuus herätä meillä paljon vastakaikua”.²⁴²

Lainaan Olli Jalosen tulkintaa Koskelan ja Varpion toimittaman *Suomen kirjallisuushistorian* (1999) luvusta, joka käsittelee käänöskirjallisuuden uudistumista venäläisen kirjallisuuden osalta sotien aikaisessa ja jälkeisessä Suomessa:

²³⁹ Nissilä 2016, 67.

²⁴⁰ Kuusi Matti 1967.

²⁴¹ Laitinen 1981, 100–106.

²⁴² Kannila 1943, 199. Ymmärrettävät syyt viitannevat historialliseen kontekstiin, yleiseen vastenmielisyyteen Neuvostoliittoa kohtaan. Kannila toimi Valtion kirjastotoimiston ensimmäisenä johtajana vuosina 1921–1949.

Pakenemaan joutuneiden emigranttikirjailijoiden teoksia ei julkaistu. Sotavuosina venäläisen kaunokirjallisuuden tuntemusta ei pidetty tarpeellisena. Oikeastaan ainoita sotavuosina ilmestyneitä oli Mihail Osorginin *Hiljainen katu* (1942)...²⁴³

Jalonen mainitsee sotien jälkeen muuttuneen politiikan olleen eräs syy venäläisen kirjallisuuden käännösten kasvuun. Muutamina vuosina heti sodan jälkeen Suomessa julkaistiin runsaasti venäläisiä käännöskirjoja. Yksin Tammen kustantamolta niitä ilmeistyi vuosina 1945–1947 viitisentoista. Klassikkojen lisäksi käännettiin esimerkiksi Vera Inberia ja Valentin Katajevia, siis modernia neuvostoproosaa. Neuvostoliittoon erikoistuneen kustantamon Kansankulttuurin alkuvuosien kirjailijoita olivat muun muassa Aleksandr Bek, Ilja Erhenburg, Vasili Grossmann ja Nikolai Ostrovski. Otavan kustantamana ilmestyi Valentin Kiparskyn ja Lauri Viljasen toimittama antologia *Venäjän runotar* (1946).²⁴⁴

Uusimpien 2000-luvun taitteen suomalaisten kirjallisuushistorioiden yhdistävänä piirteenä on ollut yhtenäisen kansallisen kokonaisesityksen ohella tuoda esiin myös marginaalisia ja unohdettuja kirjallisuustrendejä.²⁴⁵ Kansainvälisten kirjallisuushistorioiden avautuminen uusin ideoin on toiminut näkökulmien uudistajana. Suomalaisissa teoksissa fokus on ollut alueellisten tekstien ja kirjallisuuksien sekä eri etnisten ryhmien kirjallisuuksissa.²⁴⁶

H. K. Riikosen toimittamasta *Suomennoskirjallisuuden historiasta* löytyy kattavimmat maininnat venäläisestä kirjallisuudesta.²⁴⁷ Luvun venäläisestä kirjallisuudesta ja kulttuurisuhteista ovat kirjoittaneet Pekka Pesonen ja Marja Jänis, jotka käsittelevät venäläistä kirjallisuutta ja kulttuurisuhteita tiiviissä yleisesityksessä.²⁴⁸ He muun muassa toteavat venäläisen kirjallisuuden suomentamisesta seuraavaa:

²⁴³ Jalosen kommentti emigranttikirjallisuuden julkaisemattomuudesta Suomessa ja Mihail Osorginista (1878–1942) on epätarkka, sillä Osorgnin toimi venäläisen emigranttilehdistön avustajana Pariisissa 1920-luvun puolessavälissä. V. K. Trastin suomentama ”Hiljainen katu” kuuluu Osorginin venäjän vallankumousliikkeestä kertovaan romaanitrilogiaan, jonka muut suomentamattomat osat ovat ”Historian silminnäkiä” (Svidetel istorii, 1932) ja ”Kertomus lopusta” (Kniga o kotsah, , 1935). Lisää Osorginista ks. Struve 1956, 344–345.

²⁴⁴ Jalonen 1999, 148–149; Koskela ja Varpio Suomen kirjallisuushistoria 3 1999.

²⁴⁵ Koskela ja Varpio 1999; Zilliacus, 2000.

²⁴⁶ Carlsson 2010, 99–106; Varpio ja Koskela, 1999, 148–149; Zilliacus, 2000.

²⁴⁷ Riikonen et al. 2007.

²⁴⁸ Jänis ja Pesonen 2007, 189–205.

Venäläisen kirjallisuuden suomentamista ovat tahdittaneet Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton poliittisten suhteiden heilahtelut. Poliittisten suhteiden kiinteys on merkinnyt laajaa käännostoimintaa ja viielys taas vähentänyt käännosten määrää. Venäläisen kirjallisuuden lukeminen ja välittäminen osana eurooppalaisen kirjallisuuden traditiota on ollut harvinaisenpaa, mutta ei sentään täysin tuntematonta. Viileiden poliittisten ja kulttuurisuhteiden aikana venäläiseen kulttuuriin tutustuttaminen, välittäjän rooli on langennut harvojen harteille. Tieto venäläisestä kirjallisuudesta on monessa vaiheessa tihkunut Suomeen Pohjoismaista ja muualta Euroopasta kuin Venäjältä.²⁴⁹

He totesivat sekä venäläisen emigrantti- että dissidenttikirjallisuuden kääntämisestä seuraavaa:

Tyyliuunta 1920-luvulta alkaen. Sen käännoksissä on paljon aukkoja, jotka olisi pitänyt paikata aikanaan ja josta jotkut teokset ansaitsisivat kääntämisen vieläkin. Dissidenttikirjallisuutta ei enää ole, eikä emigranttikirjallisuudessa ole viime vuosina ilmestynyt mitään merkittävää.

Lainauksen alkuperäisessä tekstissä sen loppuun on lisätty alaviite, joka vie ensimmäistä kertaa Suomessa kirjoitettuun venäläiseen emigranttikirjallisuuteen, suomennoskirjallisuuden historiassa. Jänis ja Pesonen mainitsevat Bulitšin kahdesti. Ensimmäinen maininta on Valentin Kiparskyn ja Lauri Viljasen toimittaman runoantologian *Venäjän runotar*, Otava 1946, esittelyn yhteydessä, jossa antologian tekijät kiittävät Bulitšia ja toimittaja Leo Linderbergiä avusta teoksen valmistumisessa.²⁵⁰ Toinen maininta viitteessä vie Natalia Baschmakoffin ja Marja Leinosen monografiaan.²⁵¹ Jäniksen ja Pesosen viitteissä Bulitšin nimi on kirjoitettu Blytsh. Kuten nämä esimerkit suomalaisista kirjallisuushistoriallisista esityksistä osoittavat, on Vera Bulitš kanonisoitu Suomen kirjallisuuden sijasta suomennoskirjallisuuden historiaan

7.2. Vera Bulitšin merkitys aikalaisille ja tänään

Tässä tutkielmassa Bulitšin lyriikka on omintakeinen esimerkki siitä, minkälaista yllirajainen lyriikka voi olla. Se ei ole vallankumouksellista tai rajoja rikkovaa. Se on

²⁴⁹ Jänis ja Pesonen 2007, 189.

²⁵⁰ Jänis ja Pesonen 2007, 200.

²⁵¹ Jänis ja Pesonen 2007 204–205, Baschmakoff ja Leinonen 2001, 227–238.

humaania ja havainnoivaa. Sen muodostamat kuvat kuljettavat lukijaa pienten kohtauksien läpi, luoden arkisista kuvista metaforia, jotka haastavat kansallisen kulttuurin luomia kuvia avaten ovia uusiin merkityksiin. Esimerkkinä nostan esiin käsittelemäni runon ”Belomorkanal-savuke” (5.4.).

Bulitš oli selviytyjä, joka raivasi itselleen oman tilan toimia Suomessa, kuten monet emigrantit joutuivat tekemään ympäri maailmaa Venäjän vallankumouksen seurauksena. Kirjallisuus oli Bulitšin elämänmittainen rakkaus, ja hän toimi väsymättömästi edistääkseen sitä yli kaikkien rajojen.²⁵² Hänen käännöstyönsä ja radiopakinsa olivat osoitus ylijarjaisesta toimijuudesta. Igor Varhos puhui muistopuheessaan Bulitšin hautajaisissa 25.7.1954 seuraavin sanoin:

Kiitolliset ja kaipaavat ajatuksemme seuraavat nti Vera Bulitšia hänen lähtiessään taivaltamaan kohti uusia maailmoja, kohti Muusain maita, kohti salaperäistä ikuisuutta. Instituutti on menettänyt hänessä tarmokkaan, aloitteenkykyisen ja uupumattoman kirjavarojensa hoitajan, jonka paikka on vaikeasti täytettävissä.²⁵³

Bulitšin nekrologi ilmestyi muun muassa *Helsingin Sanomissa*, *Nya Pressenissa*, *Hufvudstadsbladetissa* sekä *SNS-lehdessä*. Hänen kuolemansa huomioitiin myös rajantakaisen Venäjän emigranttijulkaisuissa. Noin kymmenen vuotta myöhemmin 1960-luvun alussa kaksi Bulitšin aiemmin julkaisematonta runoa julkaistiin Yhdysvalloissa New Yorkissa *Novyi žurnal* –lehdessä.²⁵⁴

Vuonna 2010 venäläinen kirjallisuudentutkija Sergei Kovner toimitti Bulitšin kootut teokset, nimellä *Outo kevät* (Tšužaja vesna) hopeakauden runouteen keskittyneessä julkaisusarjassa. Teos sisältää myös Bulitšin käännöksiä suomalaisesta runoudesta. Teoksen julkaisu nosti Bulitšin esiin venäjänkielisessä emigranttitutkimuksessa.²⁵⁵ Se, että Bulitšin tuotantoa luetaan vielä 2000-luvulla, on osoitus jatkuvasta kiinnostuksesta monimuotoiseen venäläiseen kirjallisuuteen maailmalla ja myös emigranttikulttuuriin sen kaikissa muodoissa.²⁵⁶

²⁵² Tarkoitan rajaa laajasti ymmärrettynä, kulttuurisena, kielellisenä, kansallisena, poliittisena yms.

²⁵³ ibid.

²⁵⁴ Kovner 2010 *Novyi žurnal*, New York, 1962–1963, Runot nimeltään Sateenkaari ja Melodia.

²⁵⁵ Kovner 2010. Kyseisessä sarjassa julkaistiin uudelleen aikaisemmin arkistoihin hautautuneiden lyyrikkojen runoja, pääosin emigranttikirjallisuutta.

²⁵⁶ Esimerkiksi Heininen kirjoitti artikkelin Vera Bulitšista, jossa esitteli läpileikkauksena hänen elämänsä ja

Vera Bulitšin lyriikka ja toiminta kulttuurivälittäjänä venäläisenä Suomessa vaikeina poliittisina aikoina tuo esille vähän tutkitun näkökulman suomenvenäläiseen yhteisöön. Samalla se nostaa esille laajemman kysymyksen kulttuurisessa marginaalissa elävän kirjailijan mahdollisuudesta tulla kuulluksi ja luetuksi. Venäjällä Bulitš on jo löydetty, mutta suomeksi Bulitšin runoja ei ole julkaistu. Satunnaiset käännökset erillisistä säkeistä suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi esiintyvät tutkijoiden ja aikalaiskriitikoiden kirjoituksissa.²⁵⁷ Tämä tutkielma on pieni askel kohti Bulitšin tuotannon laajempaa esittelyä Suomessa. Hänen kirjallinen tuotantonsa ei ollut laaja, mutta häntä pidetään aitona ja oikeana runoilijana.²⁵⁸

8. Johtopäätökset

Venäjä ja venäläisyys – olipa kysymys maahanmuuttajista, emigranteista tai Suomessa sukupolvien ajan asuneista venäjänkielisistä – on aina ollut suurennuslasin alla Suomessa johtuen Venäjän läheisyydestä sekä yhteisistä, osin traumaattisista historian tapahtumista. Tämän suurennuslasin alla eli myös Vera Bulitš. Hänen toimintansa on Suomessa jäänyt leimallisesti hänen kansallisuutensa varjoon, suppean venäjää taitavan kulttuuripiirin omaisuudeksi. Olen tutkielmani avulla pyrkinyt korjaamaan tilanteen nostamalla esille Bulitšin tuotannon ja toiminnan tarkastelemalla sen merkityksiä ylijarajaisen kirjallisuuden ja kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta. Vera Bulišt oli runoilija, rajoja hiljaisesti rikkonut marginaaliin jäänyt maahanmuuttaja, kirjastoihminen.

Ylijarajainen kirjallisuudentutkimus on metodi eli tapa lukea ja tulkita aineistoa. Tutkimuskysymyksenäni oli muun muassa arvioida, mitä uutta ylijarajaisuuden käsite ja ylijarajainen kirjallisuudentutkimus tarjoaa Bulitšin runouden ja toiminnan tarkastelulle. Nissilän jaottelua seuraten Bulitšin voi nähdä edustavan Suomen vanhaa,

lyriikkaansa venäläiselle yleisölle.

²⁵⁷ SNS-lehti43/1947 Kiparsky (suomeksi); Baschmakoff 1994, 113, 2001, 230–232, 232–233–234–236 (englanniksi); Paschmuss 1988, 398–400–401–402–403–404–405–406–407 ; Karl Tiander 9/1938, 258–278 *Helsingfors Journalen* (ruotsiksi).

²⁵⁸ Polina Kopylovan suullinen arvio Bulitšista 2018.

venäjänkielistä ylirajaista kirjallisuutta ja kulttuurista toimijuutta.²⁵⁹ Vera Bulitš on kanonisoitu Suomen kirjallisuuden sijasta suomennoskirjallisuuden historiaan. Kuten tutkimukseni hänen runoudestaan ja toiminnastaan osoittaa, Vera Bulitš haastaa kanonisoituneen esitystavan Suomen kirjallisuuden historiasta ylirajaisella, transnationaalisella toimijuudellaan.

Vera Bulitš oli kosmopoliitti ja pakolainen. Hänen toimintansa oli laaja-alaista. Hänen tuotantoonsa sisältyi kaksi satukokoelmaa, neljä runokokoelmaa, lukuisia aikalaiskritiikkejä ja esseitä, runojen käännöksiä suomesta, ruotsista ja saksasta venäjään sekä ruotsinkielisiä radiopakinoita, joita esitettiin myös Ruotsin radiossa, sekä kirjallisuuskatsauksia neuvostoliittolaisesta kirjallisuudesta Suomen radiossa. Tämän lisäksi hän teki pitkän työuran kirjastonhoitajana osallistuen tiedeyhteisöjen toimintaan kolmessa kirjastossa: Helsingin yliopiston Slaavilaisessa kirjastossa, Suomi-Neuvostoliitto-Seuran kirjastossa ja Neuvostoliitto-instituutin kirjastossa.

Butlitšin sotalyriikka on kirjoitettu siinä vaikeassa tilanteessa, jossa hänen entinen kotimaansa soti hänen nykyistä kotimaataan vastaan rajanaapureina. Asetelma tekee Bulitšista poikkeuksellisen runoilijan emigranttikirjallisuuden kentällä, koska samankaltaista positiota ei ollut monella diasporassa asuvalla venäläisrunoilijalla. Hänen sotarunoissaan kuvataan tilanne altavastaajamaan asukkaan näkökulmasta, ei valloittajan tai voitokkaan suurvallan. Bulitšin lyriikka ei ihannoinut sotaa. Hän esitti tilanteita oman subjektiivisen kokemuksensa sekä objektiivisesti kuvaamansa ohikulkijan, sodan kokevan yksilön näkökulmasta. Samalla Bulitšin runous nousi vahvasta venäläisen klassisen runouden traditiosta, ja sen vaikutteet näkyvät hänen tuotannossaan. Analyysini Bulitšin sotalyriikasta sekä hänen sodanjälkeisestä toiminnastaan osoittaa, että itsenäisen Suomen eri aikakaudet rakentavat venäläisyydestä selvästi toisistaan eroavia kehyksiä, joissa stereotypiat venäläisyydestä muuttavat muotoaan suhteessa vihollis- ja ystävyyskuviin, jotka edelleen muuttuvat ja ovat olemassa.

²⁵⁹ Nähdäkseni Bulitšin kirjallinen tuotanto kuitenkin osoittaa, että ylirajaisen kirjallisuuden raja on veteen piirretty viiva suhteessa hänen tuotantoonsa. Jos kirjallisuutta tutkimuksellisesti arvioidaan periodisaation kautta kuuluu Bulitšin tuotanto vanhaan ylirajaiseen kirjallisuuteen Suomessa, mutta mielestäni Bulitšin tuotanto ei ole ahtaasti kategorisoitavissa yhteen etniseen ja kielliseen ympäristöön.

Bulitšin emigraation voi nähdä esimerkkinä onnistuneesta, uuden identiteetin, runoilijasubjektin ja transnationaalien toimijuuden luomisesta. Hänen paneutunut toimintansa suomenruotsalaisen yhteisön piirissä venäläisyyden avaajana näkyi lehdistössä ja radiotyössä. Uskon, että tämä johtui hänen onnistuneesta assimiloitumisestaan suomenruotsalaiseen yhteisöön.

Työni avaa näkökulmia yksittäisten emigranttitaiteilijoiden tuotannon sekä yhteiskunnallisen ja kulttuurisen toiminnan esille nostamisessa. Tutkimukseni Bulitšin tuotannosta ja toiminnasta valottaa Venäjä-tutkimuksen kulttuuripoliittisia kysymyksenasetteluja. Henkilövetoinen mikrohistoria on merkittävä tutkimusalue koskien sotienjälkeisen Suomen kulttuuri- ja mentaalihistoriaa. Varsinkin suomenvenäläisten rikas kulttuuritoiminta sekä ennen toista maailmansotaa että sen jälkeen, muuttuneissa olosuhteissa Neuvostoliiton kanssa, ansaitsisi oman tutkimuksen. Jatkotutkimuksen kannalta Bulitšin arkistossa olevat muistikirjat ja päiväkirjat vuosilta 1917–1954 ovat kiinnostava tutkimusaineisto suhteessa Neuvostoliiton vartioimaan kulttuuripoliittikkaan sodan jälkeisessä Suomessa.

9. LYHENTEET

SN-Seura: Käytän tutkimuksessani ko. lyhennystä Suomi-Neuvostoliitto-Seurasta (1944–1991) Siitä käytetään myös lyhennystä SNS, joka on myös seuran lehden nimi. En mainitse lainkaan Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyysseuraa (1940), josta käytetään myös lyhennystä SNS.

AKS = Akateeminen Karjala-Seura.

IKL = Isänmaallinen Kansan Liike.

NKP = Neuvostoliiton kommunistinen puolue.

VOKS = Всесоюзное Обществo Kul'turnoi Sviazi s zagranitsej, Yleisliittolainen ulkomainen kulttuurisuhteita hoitava seura Neuvostoliitossa. Siitä puhuttiin kulttuurijärjestönä, mutta tosiasiasa se oli valtiollinen laitos, NKP:n virallinen tiedotuslaitos.

VKDL = Venäläinen kulttuuridemokraattinen liitto, joka perustettiin 1945 korvaamaan välirauhansopimuksen mukaisesti lakkauttetut venäläiset järjestöt. Sillä oli yhteydet sekä SN-Seuraan että VOKS:iin.

VA = Valtionarkisto, nykyinen Kansallisarkisto.

EK-Valpo = Etsivä keskuspoliisi, Valtiollinen poliisi.

OGPU = Obvedinjonnoje gosudarstvennoja politiškoja upravlenija, Neuvosto-Venäjän turvallisuuspoliisi, nimi alussa GPU vuosista 1923–1934.

HS = Helsingin Sanomat.

HBL = Huvudstadsbladet.

10. LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

Kansalliskirjaston slaavilaisen kokoelman käsikirjoitusarkisto
V. Bulitšin kokoelma. Sl.Ms.K.63

Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Etsivä Keskuspoliisi (EK-Valpo)
Asiamapit: Valtiollinen poliisi. Valtiollisen poliisin I arkisto.

2832 Venäläiset emigrantit (1910–1940)

XXI a

Ryhmä XXI. A: Venäläiset emigrantit Suomessa.

XXI A – 1 – XXI A 1a

XXI A2 – XXI A 2b

Venäläisten emigranttien järjestötoimintaa

Venäläinen kolonia

XXI A

XXI A 2 – XXI 2b

XXI A

XXI A 2c – XXI 2f

XXI A 2f – XXI A 2

XXI A 2i – XXI B

VERA BULITŠ – KIRJALLISUUSAINEISTO

BULL VERA (1927): *Satu pikkiriikkisestä prinsessasta*. WSOY.

BULITŠ VERA (1947): *Vurelom*. G'elsinfors, Helsingissä OY Littera AB.

BULITŠ VERA (2010): *Čužaa vesna*. Rudnâ-Smolensk : Mnemozina. Serebrânyj pepel.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

AMELINA ANNA, FAIST THOMAS (2012): De-naturalizing the national in research methodologies: key concepts of transnational studies in migration. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01419870.2012.659273>.

AMELINA ANNA, DE VRIMSEL NERGIZ, FAIST THOMAS D, GLICK SCHILLER NINA, (eds.) (2012): Beyond Methodological Nationalism. Research Methodologies for Cross-Border Studies. New York: Routledge.

BHABHA HOMI, (1994): "How Newness Enters The World: The Postmodern Space, Post-colonial Times and Trials of Cultural Translation". Teoksessa: *The Location of Culture*, edited by Homni K.Bhabha. London & New York: Routledge.

BARKER ADELE, GHEITH JEHANNE M., (2002): *A History of Women's Writing in Russia*. Cambridge University Press.

BASCHMAKOFF NATALIA, (2015) "Venäläisten emigranttien kirjallinen toiminta Suomessa 1920-1960-luvuilla". Konferenssi esitelmä, esitetty venäläisten emigranttikirjailijoiden seminaarissa Suomessa, Joensuussa 31.1.2015.

BASCHMAKOFF NATALIA, LEINONEN MARJA, (2001): *Russian life in Finland 1917– 1939: a local and oral history*, studia slavica finlandesia, tomus xvii. Helsinki.

BASCHMAKOFF NATALIA, (2003): "Ja zhdu, kogda otkroetsia mne mir..." Stanovleniie Very Bulich, pisatel'nicy na okraine russkogo zarubezhja. Rossiiskoe zarubezhje v Finljandii mezhdvu dvumia voinami [*Kongressiesitelmä: Rossiiskoe zarubezh'e v Finljandii mezhdvu dvumia voinami/ St. Petersburg State University of Culture and Arts & Russian Academy of Science, 29.09.2003*]

BASCHMAKOFF NATALIA, (1992): *My govarim na raznyh yazykah*. Slavica Helsingensia et Tartuensia III. Helsinki.

BASCHMAKOFF NATALIA, (1994): ”Mänty ja graniittipaasi, merellä myrskyää.” Suomen venäläisten kirjallisesta elämästä 1917-1939. Teoksesta: *Tieten tahtoen*. Toim. Väiniö Jääskeläinen, Ilkka Savijärvi, Studia Carelica Humanistica.

BASCHMAKOFF NATALIA, LEINONEN MARJA, (1990): *Iz istorii i byta russkih v Finlanjdii 1917-1939*. Studia Slavica Finlandensia VII, Helsinki.

BASKER MICHAEL, The Silver Age: Symbolism and Post-Symbolism. Teoksessa BARKER ADELE, GHEITH JEHANNE M. (2002): *A History of Women's Writing in Russia*. Cambridge University Press.

BICILLI PETR MIHALJOVIC, (2000): *Tragedia russkoj kul'tury: isslednovania, stat'i, recenzii*. Moskva : Russkij put' 2000.

BRAH AVTAR, (1996): ”Diaspora, Border, and Transnational Identities.” *Cartographies of Diaspora*. Routledge, London.

CARLSSON SINIKKA, (2010): *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria*. SKS.

CIEPIELA CATHERINE, The Women of Russian Montparnasse (Paris, 1920–1940) teoksessa BARKER ADELE, GHEITH JEHANNE M., (2002): *A History of Women's Writing in Russia*. Cambridge University Press.

CORNWELL NEIL, (2001): *The Routledge Companion to Russian Literature*, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York.

LAITINEN KAI, (1981): *Suomen kirjallisuuden historia*. Otava.

LEDOVSKY, ROSENTHAL, ZIRN, Edited by (1994): *Dictionary of Russian Women Writers*.

DAVYDOVA OLGA, (2009): *Suomalaisena, venäläisenä, kolmantena*. Etnisyysdiskursseja transnationaalissa tilassa. Sosiaalitieteet. UEFF. Väitöskirja.

DAVYDOVA-MINGUET OLGA, (2014) Diaspora käytännön kategoriana. IDÄNTUTKIMUS 2014 4:44-62.

DIMIANEKO A.A., (2016): Russjaka detjsaka kniga v Finlandija (1917-1940 gg) Bibilotekmkovedenie.

DOLININ ALEKSANDER, (1999): ” Clio Laughs Last; Nabokov’s Answer to Historicism” Teoksessa *Nabokov and His Fiction: New Perspectives*, ed. Julian W. Connolly, Cambridge University Press.

EKONEN KIRSTI, (2012): Slaavilainen kirjasto: ystävyyden ele vai venäläistämisen väline. – IDÄNTUTKIMUS.3.2012.3-11.

EKONEN KIRSTI, TUROMA SANNA, (2015): *Venäläisen kirjallisuuden historia* Gaudeamus.

EKONEN KIRSTI, (2015): ”Realismista modernismiin: 1900-luvun taite.” Teoksessa *Venäläisen kirjallisuuden historia* toim. Ekonen Kirsti, Turoma Sanna, Gaudeamus.

FAIST THOMAS, (2010): Diaspora and transnationalism: That kind of dance partners? Teoksessa Rainer Bauböck & Thomas Faist (eds.) *Diaspora and Transnationalism. Concepts, Theories and Methods*. IMISCOE Research. Amsterdam: Amsterdam University Press, 7– 34.

FISHKIN SHELLEY FISHER, (2005): Crossroads of Cultures: The Transnational Turn in American Studies – Presidential Address to the American Studies Association, November 12, 2004. *American Quarterly* Volume 57, Number 1, March 2005, 17–57. https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/american_quarterly/v057/57.1fishkin.html.

FORESTER SIBELAN, (2016): The Occulted Woman in Russian Silver Age Decadent Poetry. POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE PSS NR 11/2016, ISSN 2084-3011DOI, 10.14746/pss.2016.11.7.

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/pss/article/view/7659>.

FRANK SÖREN, (2010): Four Thesis on Migration and Literature. Teoksessa Mirjam Gebauer, Pia Schwarz Lausten (toim.). *Migration and Literature in Contemporary Europe*. München: Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, 39–57.

GEBAUER MIRJAM, SCHWARZ LAUSTEN PIA, (eds.) 2010: *Migration and Literature in Contemporary Europe*. München: Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung. Gellner, Ernest 1997: *Nationalism*. New York: New York University Press.

GEUST CARL-FREDRIK, (2011): Valkoiset emigrantit ja Stalinin sotilaat Suomen armeijassa (s.107–134) teoksessa SOTAHISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA 31, Suomen Sotahistoriallinen Seura, Sotamuseo. Tallinn 2011.

GEUST CARL-FREDRIK, (2017): *Vlasovin armeija. Stalinin sotilaat Suomen palveluksessa*. Doncendo.

GILES, PAUL, (2010): *Transnationalism in Practice: Essays on American Studies, Literature and Religion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

GLAAD JOHN, (1999): *The Russian Abroad, Writers, History, Politics*. Hermitage & Birchbark Press. Greenwood Press, Westport Connecticut, London.

GRÖNSTRAND HEIDI, (2016): Kirjallisuushistoria, kansakunta ja kieli: monikielisyys metodologisen nationalismin haasteena. Teoksessa Heidi Grönstrand, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä, Mikko Pollari, *Kansallisen katveesta – Suomen kirjallisuuden ylijärjestyksestä*. Helsinki: SKS.

GRÖNSTRAND HEIDI, MALMIO KRISTIINA, (2011): Monikielisen identiteetin ja kirjallisuuden iloinen puolustus. Teoksessa Heidi Grönstrand, Kristiina Malmio (red./toim.) *Både och, sekä että: Om flerspråkighet / Monikielisydestä*. Helsinki: Schildts Kustannus Oy, 11-14.

ZILLIACUS CLAS, (2000): *Finlandssvenska litteraturshistoria*, (2000) del 1-2. Bokförlaget Atlantis, Svenska litteratursällskapet i Finland.

HALL STUART, (2000) ”Kulttuuri, paikka, identiteetti.” Teoksessa *Erilaisuus*, toimittanut Mikko Lehtonen, Olli Löytty. Vastapaino. Tampere.

HAAPANEN ATSO, (2012): *Viholliset keskellämme Desantit Suomessa 1939-1944*. Minerva kustannus.

HÄMÄLÄINEN HELVI, (1985): *Sukupolveni unta*, WSOY.

HAMILA MARJO, (1998): Kun kumous vie kodin, Suomeen paenneet venäläiset 1917–1927, julkaisussa Historiallinen arkisto 111 SHS, Helsinki.

HELLMAN BEN, (1985): *Biblion. A Russian Publishing house in Finland*. Studia Slavica Finlandensia II. Helsinki.

HELLMAN BEN, (1995): Venäläisen kirjallisuuden historian pääpiirteet (1056-1991). Helsinki-Lahti: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus - ja koulutuskeskus.

HELLMANN BEN, (2008): *Puškinista Peleviniin: Venäläisen kaunokirjallisuuden suomennosten bibliografia 1876–2007*. Slavistiikan ja baltologian laitos, Helsingin yliopisto: Helsinki, 2008.

HOLMILA ANTERO, MIKKONEN SIMO, (2015): *Suomi Sodan jälkeen: Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944–1949* Atena. Jyväskylä.

IMMONEN KARI, (1987): *Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-1939*. Otava.

IRNICHEEV BAIR, (2012): *Talvisota venäläisin silmin*. Minerva kustannus Oy.

ISAKOV S.G., (1994): Perepiska K.K.Hoerschermann(Gershel`man) i V.S:Bulitš. Vsruptlnaha zametika publkašija i kommentarii. Teoksessa Studia Slavica Finlandensia TOMUS XI, Venäjän ja Itä-Euroopan-Instituutti. Helsinki.

JOFFE ELEONORA, (2014): *Mannerheimin kuriiri - Kirill Puškareffin arvoituksellinen elämä*. SKS. Helsinki.

JOHNSTON ROBERT, (1988): *New Mecca, New Babylon*. McGill Queen's University Press, Kingston and Montreal.

JYLHÄ YRJÖ et al (1940): *Sotatalvi. Runovalikoima*. Kustannusyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki.

KANNILA HELLE, (1943): *Kansanvalistus ja kirjastolehti*, vsk. Helsinki.

KOSKELA LASSE, VARPIO YRJÖ, (1999): *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. SKS.

KOVNER SERGEI, KOVALEV VIKTOR, (2010): *Čužaa vesna*. Rudnâ-Smolensk: Mnemozina. Serebrânyj pepel.

KARLINSKY SIMON, (1972): *The Bitter Air of Exile: Russian Writers in The West 1922 – 1972*. University of Carolina Press, Berkeley. Los Angeles. London.

KARONEN VESA, RAJALA PANU, (2009): *Yrjö Jylhä talvisodan runoilija*. Otava.

KELLY CATRIONA, (1994): *A History of Russian Women's Writing 1820-1992*. Oxford: Clarendon Press.

KREDJA VADIM,(1999) Slovar dar poetov Russkogo Zarubežnaja.Institutio Russkaja Cristiana, Sankt-Peterburg.

KINNUNEN KAISA, (1998): *Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Historia 1944-1974*. Julkaisija Suomi-Venäjä-Seura ry. Gummerus Kirjapaino OY. Jyväskylä.

KIPARSKY VALENTIN, (1945): *Suomi Venäjän kirjallisuudessa*, OY Suomen Kirja. Helsinki.

KIPARSKY VALENTIN, (1946): *Venäjän runotar*. Otava.

KURKI TUULIKKI, (2013): From Soviet Locality to Multivoiced Borderland: Literature and Identity in the Finnish-Russian National Borderlands. *Region. Regional Studies of Russia, Eastern Europe and Central Asia*. 1/2013, 95–112.

KUUSI MATTI, (1967): Suomen kirjallisuus VI, Suomalaisen kirjallisuuden seura ja kustannusosakeyhtiö Otava.

LEINONEN MARJA, (2002): *Helsingin venäläinen kauppiasyhdistys, 1918-1990*. Otava.

LIVAK LEONID, (2003): *How It Was Done In Paris: Russian Emigre Literature, French Modernism*. University of Wisconsin Press.

LIVAK LEONID, (2010): *Russian Émigrés in the Intellectual and Literary Life of Interwar France: A Bibliographical Essay*. McGill-Queen's University Press.

LIVAK LEONID, (2018): *In Search of Russian Modernism*. John Hopkins University Press.

MAINIO ALEKSI (2016): *Terroristien pesä Suomi ja taistelu Venäjästä 1918-1939*, Siltala.

- MAKAROV-KROTKOV A,(1993): Ja byla odnaždy mjagka. *Segodnja* 25.9.1993.
- MIHAJLOV O.N., (2004): *Literatura russkogo zarubež'a: 1920-1940*. Vyp. 3 IMLI RAN. Moskva.
- MIKKONEN KAI, (2001): Muukalaisten kielellä: Maahanmuuttajien kirjallisuus ja monikulttuurisuuden merkitys. *Kanava* 8/2001, 553–559.
- MUSAJEV V. I., (2007): *Russkaja diaspora finljandii. Problema adaptatsii*. S-Petersburg.
- MUSAJEV V. I., (2006): *Polititseskaja dejatelnost russkoi emigratsii v Finljandii*. S-Petersburg.
- NEVALAINEN PEKKA, (1999): *Viskoi kun Luoja kerjäläistä. Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939*, SKS. Helsinki.
- NISSILÄ HANNA-LEENA, (2016): Vuotoja kansallisessa säiliössä: muistiinpanoja tutkimusmatkaltani yllirajaiseen kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa Heidi Grönstrand, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä & Mikko Pollari Kansallisen katveesta – Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta. Helsinki: SKS
- NISSILÄ HANNA-LEENA, (2016): ”Sanassa maahanmuuttaja on vähän kitkerä jälkimaku” Kirjallisen elämän yllirajaistuminen 2000-luvun alun Suomessa. ACTA UNIVERSIANSIS OULUENSIS B HUMANOIRA.
- NÄRE SARI, (2016): *Sota ja Seksi – Rintamamiesten seksuaalikerrontaa talvi- ja jatkosodan ajalta*. Tammi.
- PACHMUSS TEMIRA, (1987/1988): *Russian Literature In The Baltic Between The World Wars*, Slavica Publishers, Inc. USA.

PACHMUSS TEMIRA, (1992): *A Moving River of Tears. Russia's Experience in Finland*. Peter Lang Publishing Inc., New York.

PARENTE-ČAPKOVÁ VIOLA, (2017): Naisten kirjoittaman kirjallisuuden yllirajainen vastaanotto. Kohti kirjallisten toimijuuksien historiaa, s. 36-50. Kirjallisuuslehti *Avain* 4/2017.

PARENTE-ČAPKOVÁ VIOLA, (2018): Kirjallisuuden ikuinen ja ajankohtainen yllirajaisuus, kritiikki Hanna-Leena Nissilän väitöskirjasta: ”Sanassa maahanmuuttaja on vähän kitkerä jälkimaku”. Kirjallisen elämän yllirajaistuminen 2000-luvun alun Suomessa. Oulun yliopisto. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora136, Oulu, Oulun yliopisto 2016. Kirjallisuuslehti *Avain* 1/2018.

PAUHA TEEMU, INGA JASINSKAJA-LAHTI, (2017): *Vähemmistöjen väliset suhteet: Tutkimustuloksia ja toimintaehdotuksia*. Työ – ja elinkeinoministeriön julkaisuja 1/ 2017. Helsinki.

PERNAA VILLE, (2002): *Tehtävänä Neuvostoliitto. Opetusministeriön Neuvostoliittoinstituutin roolit suomalaisessa politiikassa 1944-1992*. Otava.

PESONEN PEKKA, (1991): Luonnon surullinen poikapuoli ja Saimaan rannan nymfi. Suomalaisen ja venäläisen kirjallisuuden kosketuskohtia. Suomi, suuriruhtinaanmaa. s. 107-143. Tammi. Helsinki.

PESONEN PEKKA, (1986): *Neuvostolyriikkaa 4*. Tammi.

PESONEN PEKKA, JÄNIS MARJA, (2007): Venäläinen kirjallisuus yleispiirteet ja kulttuurisuhteet. Teoksessa *Suomennoskirjallisuuden historia* osa 2. SKS.

PIKKARAINEN MERJA, EKATERINA PROTASSOVA, (2015): ”The Russian-Speaking Minority in Finland” *Russian journal of Communication* 7, nro 2: 222-229.

PROTASSOVA EKATERINA, (2004): *Fennorossy: žizn i upotreblenie jazyka*. St.Petersburg: Zlatoust.

PIVOVAR EFIM, (2008): *Rossiskoje zarubez'e : social'no – istorieckij fenomen, rol'i mesto v kul'turno- istorieskom nasledii*. Rossijskij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet. Moskva.

POLONSKIJ VADIM, (2013): *Ruskaâ publicistika i periodika èpohi Pervoj mirovoj vojny : politika i poëtika : issledovaniâ i materialy IMLI RAN*. Moskva.

POLONSKIJ VADIM, (2014): *Politika i poëtika : ruskaâ literatura v istoriko-kul'turnom kontekste Pervoj mirovoj vojny : publikacii, issledovaniâ i materialy IMLI RAN*. Moskva.

RAEFF MARK, (1990): *Russian Abroad A Cultural History of Russian Emigration 1919 – 1939*. Oxford University Press.

RUBINS MARIA, (2017): *Russkij Montparnas. Pariskaja proza 1920 – 1930-h godov. V kontekste transnationalnogo Modernizma*. Moskva Novoe literaturnoe ovozrenie.

RUHANEN URHO, (1934): *Venäläistä klassista kirjallisuutta*. Valtion kustannusliike. Leningrad.

RISLAKKI JUKKA, (1982): *Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa*. Love kirjat. Helsinki. Vaasa Oy:n kirjapaino.

SAVUTIE MAIJA, TELANNE TOIVO, LALLO MARJA, (1970): *Kansankulttuuri 1940 – 1970. Katsaus kustannusliikkeen toimintaan*. Kansankulttuuri. Helsinki.

ŠAIGIN A., (2008): *I. Puti i lisha. O Russkoj literature XX veka*. Moskva.

ŠAIGIN A., (2014): *Venäläinen Muusa Helsingistä*. Teoksessa *Muistoja Helsingistä*, LiteraRus, Unigrafia OY.

SEYHAN AZADE, (2001): *Writing Outside the Nation*. Princeton, N.J., and Oxford: Princeton University Press. USA.

SELUNSKAIA V.M, (2002): *The Integration of the Russian Emigré Community Between the World Wars in Russian and Soviet Historiography*.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/RSH1061-198341018>.

SINISALO-KATAJISTO PETRA, (2004): *Russian - Speaking immigrant population in Finland* STUDIA SLAVICA FINLANDESIA, TOMUS XXI. Helsinki.

SIUKONEN JYRKI, (2014): *Belomor / Šklovski, Taiteellinen tutkimus ja Neuvostoliitto*. Taideteoreetisia julkaisuja kuvataideakatemiasta, Kuvataideakatemia. Helsinki.

SLOBIN GRETA, (2013): *Russians Abroad: Literary and Cultural Politics of Diaspora 1919-1939*. Published by Academic Studies Press. USA.

SORVARI MARJA, (2016): "On Both Sides": Translingualism, Translation and Border-Crossing in Zinaida Lindén's *Takakirves-Tokyo*. *Scando-Slavica*, 62:2, 141-159.

SORVARI MARJA, (2018): *Native, Foreign, Translated? 'Russian' Migrant Literature Between Finland and Russia*. Teoksessa *Migrants and Literature in Finland and Sweden*. Edited by Satu Gröndahl and Eila Rantonen. *Studia Fennica Litteraria*, SKS. Helsinki.

SOINI E.G. (2011): *Obraznaja parallel` Rossija i Finljandija v russkoj emigrantskoj literature Finljandii 1920-1940-h godov*. Trudij Karel'skogo nauchnogo centra RAN. Moskva.

STRUVE GELB, (1956): *Russkaja literature v izgnanii*: Izd-vo- imeni Cehova. New York.

SUOMELA JULITTA, (2001): *Rajantakainen Venäjä. Venäläisten emigranttien aatteelliset ja poliittiset mielipiteet Euroopan venäläisissä sanomalehdissä 1918 – 1940*. Biblioteka Historica; 67. SKS. Helsinki.

RIIKONEN H.K, KOVALA URPO, KUJAMÄKI PEKKA (toim), (2007): osa 2 *Suomennoskirjallisuuden historia*, SKS. Helsinki.

TANNER AARNO, SÖDERLING ISMO, (2016): *Venäjänkieliset Suomessa. Huomisen suomalaiset*, Siirtolaisinstituutti, julkaisuja 3. Painosalama Oy. Turku.

TERVONEN MIIKA, (2014): ”Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta”, 137-162. Teoksessa Markkola Pirjo, Snellman Hanna, Östman Ann-Catrin (toim.), *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*. SKS. Helsinki.

TERRAS VICTOR, (1989): Bulich V. S. *Handbook of Russian Literature*. Yale University Press.

TIMOFEEV A.G., (2010): *Redakcionnaâ perepiska "Žurnala Sodružestva" za 1932-1936 gody : s priloženiem Polnoj rospisi soderžaniâ žurnala : iz istorii ruskokj èmigracii v nezavisimoi Finlândii*. Sankt-Peterburg. Mir.

VALA KATRI, (1958): *Kootut Runot*, WSOY.

VILKKO MARJO, (2015): *Suomi on venäläinen*. S&S.

VARPIO KOSKELA, (1999): *Suomen kirjallisuuden historiat osat 1-3*. WSOY.

VIHAVAINEN TIMO, MANNINEN OHTO, (2017): *Varjo Suomen yllä Stalinin salaiset kansiot*, Docendo.

VIHAVAINEN TIMO, MANNINEN OHTO, (2014): *Stalinin salainen jatkosota – jatkosodan venäläiset dokumentit*, Docendo.

VIHAVAINEN TIMO (2013): *Ryssäviha Venäjän – pelon historia*, Minervakustannus.

VIHAVAINEN TIMO, LYYTINEN EINO, (1996): *Yleisradion historia 1929-1949*, Yleisradio OY, WSOY.

ZLOBIN J.V, (2010): *Poèziâ beloj èmigracii : "Nezamečennoe pokolenie."* Sankt-Peterburg : S.-Peterb. gumanitarnyj un-t profsoûzov.

ДИМЯНЕНКО А.А, (2016): Русская детская книга в Финляндии (1917-1940 гг.) // Библиотековедение. 2016. Dimienko A.A. (2016): Russkaja detskaja kniga v Finljandii (1917-1940gg.)//Bibliote-kovendine.T.65, No 3. C. 29299. <http://bibliotekovedenie.rsl.ru/jour/article/view/353/57>. Luettu 11.7.2016. Viitattu 20.9.2018.

ХАДЫНСКАЯ, (2016): ОБРАЗЫ РОССИИ И ФИНЛЯНДИИ В СБОРНИКЕ ВЕРЫ БУЛИЧ БУРЕЛОМ.

Journalissa: ВЕСТНИК УГРОВЕДЕНИЯ НОМЕР: 2(25) год. Страницы: 76 - 83. Hadynskaja: Obvras Rossii i Finlandii v Sbornike Verivyi Bulitsch Vurelom: Vestnik Ugrovedenija NOMER: 2(25)god. Stranisvyi: 76-83.

<https://cyberleninka.ru/article/n/obrazy-rossii-i-finlyandii-v-sbornike-very-bulich-burelom>. Luettu 5.4.2016. Viitattu 6.5.2017.

SANOMA- JA AIKAKAUSILEHDET

Žurnal sodružestva, Viipurin ystävyyspiirin lehti (Viipuri 1932–1938)

Novyi Žurnal 1962-1963 New York.

Suomi-Neuvostoliitto-Seuran-lehti, SNS-lehti 43/1947.

LEHTIARTIKKELIT

ADAMOVITŠ G. (1938): Literaturnie zametik. Poslednie novosti. Paris.

PILVSKIJ P. (1938, 28.maaliskuuta): Plennyj veter, Segonija. Riga.

MANDELŠTAM JU. (1934, No.1.): Vera Bulitš. Heiluri, Sovremennie zapiski. Paris.

HODASEVITŠ V. (1938. No: 41/35): Plennyj veter. Voroshdenie. Paris.

ŠETLIN M. (1936. No: 50.): V. Bulitš. Heiluri, Sovremennie zapiski. Paris.

TAUBER E. (1954 No.22.): Vetvi, Grani, Munchen.

TERAPINIO JU. (1949): Vera Bulitšin runoista. Novoje russkoe slovo. New York.

TIANDER K. (1938, nr.3.): Tvoršestve V. Bulitš. žurnala Sodružestva. Viipuri.

VAHRAH A. (A.V.) (1947. 26.dek.): Nošnaja duša. Russkie novosti. Paris.

WIDNÄS MARIA, (1968): Vera Bulitsch in memoriam. Kontakt. Organ för Sambundet Finland-Sovjetunionen. Nr. 3. Helsinki.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

HOFFMAN DOMINIQUE, (2011): Without Nostalgia: Nina Berberova's Short Fiction of the 1930's. Department of Slavic Languages and Literatures, University of North Carolina, Chapell Hill.(diss.).

KOPTEFF GEORGE, (1983): Venäläisten emigranttien järjestötoiminta Suomessa 1917–1945. Helsingin yliopisto pro-gradu.

LAMELA MIKA, (2008): Suklaan suojissa, tilinteossa tekstiilitehtaalla: tutkimus Helsingin ja Lyonin venäläisestä yhteisöstä 1920-luvulla. Helsingin yliopisto, Poliittinen historia, pro-gradu.

MARTINOFF MARINA, (1986): O dejatel' nosti russkih emigrantov v oblasto kul'tury i iskusstv v Hel'sinki v 1918-1919 godah. Venäjän kielen ja kirjallisuuden pro-gradu.

MATEKOVITS TAMAS, (2009): Kulttuurin valon heijastuksia historiallisessa blokissa: Jugoslavian hajoamisen kuvat 1990-luvun Suomessa, imperialistisen kapitalismin luonnollistuvassa kulttuurissa. Yhteiskuntahistorian laitos, poliittinen historia. Helsingin yliopisto. Pro-gradu.

PANKAKOSKI JOHANNA, (2005): Varjonyrkkeilyä itärajalla. Venäläisten emigranttien poliittinen liikehdintä Suomessa vuosina 1918–1927, I, II Lisensaatintutkimus. Helsingin yliopiston historian laitos.

RUHA ANNA, (2015): Zimnaja voijna v sovetskoj hudošestvennoj literature. Pro-gradu. Nykykieltenlaitos, Venäjän kieli ja kirjallisuus, Helsingin yliopisto.

SHENSHIN VERONIKA, (2008): Venäläiset ja venäläinen kulttuuri Suomessa. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen venäläisväestön vaiheista autonomian ajoilta nykypäiviin. Helsingin yliopisto Aleksanteri-instituutti. Helsinki.

SCHULGIN IDA SOFIA, (2011): Entisten ihmisten sota. Valkoisen emigraation sotilasjärjestö ROVS:n Suomen osaston toiminta vuosina 1937-1945. Suomen historia pro-seminaarityö, Turun yliopisto.

SCHULGIN IDA SOFIA (2015): "Pariisin tähdet loistavat Billancourtin yllä". Venäläisten emigranttien representaatio Nina Berberovan lyhytproosassa. Kandidaattityö. Helsingin yliopisto.

VERKKOLÄHTEET

https://yle.fi/uutiset/osasto/novosti/russkaya_finlyandiya_100_let_-_100_sudeb_-_ot_very_bulich_do_aleksandra_lindeberga/9820714

1.9.2017.Haettu. Viitattu. 22.10.2017.

<http://www.nasledie-rus.ru/podshivka/7511.php>.

Haettu 9.7.2018. Viitattu 12.7.2018.

<http://vintti.yle.fi/yle.fi/blogit.yle.fi/pekka-gronow/olavi-paavolainen-vai-karin-mandelstam.html>

Haettu 6.7.2018. Viitattu 8.7.2018.

<https://gazeta-licey.ru/top/65329-polnoe-sobranie-lyubvi-nadezhdyi-veryi>.

Viitattu 7.2.2018. Haettu 8.2.2018.

<http://humanitiesresearch.exeter.ac.uk/russianpoetry/poet/id/482/order/id/direction/ASC>.

Viitattu 20.8.2018. Haettu 23.7.2018.

MUUT LÄHTEET

Sähköposti Natalia Baschmakoff 24.4.2018.

Keskustelu Polina Kopylova 3.5.2018.

Schulgin Kristina (1993): Miksi en puhu venäjää? Dokumenttielokuva. Kristalli-Filmi Oy. https://www.imdb.com/title/tt1632565/?ref_=nm_flmg_edt_5.

11. LIITTEET

Vera Bulitš (1899-1954) valokuva Kansalliskirjaston slaavilaisen kokoelman käsikirjoitusarkisto V. Bulitšin kokoelma. Sl.Ms.K.63.

БУРЕЛОМ. Третья книга стихов (Хельсинки, 1947)

Суровая зима. 1939–1940

Inter arma silent musae

«Не называя даже словом...»

Не называя даже словом,
Но помня, что идет она,
Что жизнь едва защищена
Случайным и неверным кровом...

Предчувствуя, как рухнут стены
Непрочных городских квартир,
Как, искаженный, дрогнет мир
От налетевшей перемены —

Пересмотреть, пересчитать
Все призрачное достоянье,
На письменном столе прибрать,
Крестом перечеркнув названье,
Закрыть ненужную тетрадь.

Теперь изнемогай от груза,
Терпи, душа, глуха, темна...
Пока не кончится война,
Обречена молчанью муза.

II. «В убежища, подвалы, склепы, щели...»

В убежища, подвалы, склепы, щели
Загнали жизнь, под своды крепких стен,
Чтоб слушать гул орудий, вой шрапнели
И дикие стенания сирен.

Запуганным ребенком бродит Муза,
Лепечет встречным что-то про свое...
Но нищая сиротка всем обуза
Не до того теперь, не до нее.

Играть в солдатики любили дети,
У взрослых же игра совсем не та.
Все нежное, все светлое на свете,
Заволокла густая темнота.

И в грохоте, захлебываясь дымом,
Все глубже уходя в глухую тьму,
Кто вспомнит о видении незримом,
О голосе, неслышном никому!

III. «Сирены — испугленные кликуши...»

Сирены — испугленные кликуши —
Опять вещают городу беду.
Дрожащие испуганные души
Теснятся под землю, как в аду.

И Муза просит жалобно отсрочки,
Еще дыхания, еще пути,
Чтобы колеблемые бурей строчки,
Не разроняв, сложить и донести.

К чему, к чему! Судьбою безымянной,
Солдатскою судьбой награждены,
Мы все равно в пучине ураганной
Изчезнуть без следа обречены.

IV. «Присядем, Муза, у огня...»

Присядем, Муза, у огня,
У жаркой деревенской печки.

Не для тебя, не для меня
Горят рождественские свечи.

Из милости в чужом углу
Мы приютились втихомолку.
Ты смотришь в печку, на золу,
Я вспоминаю нашу елку.

...Мой дом покинутый далек,
В нем тьма ютится нежилая.
Взойду ли снова на порог,
Родные тени обнимая?

Нет, все сметет, сожжет война...
А ты молчишь, устав с дороги.
По радио плывет волна
Скрипичной праздничной тревоги.

Как потонувшей жизни зов,
Как голос из другого мира —
Над мертвым холодом снегов
Звенит нетронутая лира.

Звенит над нашей нищетой,
Над нашею судьбой суровой...
А ты молчишь. И голос твой
Едва ли я услышу снова.

V. «Сорок градусов мороза...»

Сорок градусов мороза,
Солнца тусклый красный свет.
В небе длится бомбовоза
Серебристый узкий след.

Тело словно невесомо,
Льдинки стыннут на глазах.
Далеко с тобой от дома
Мы затеряны в снегах.

Вновь летит стальная стая,
Нарастает грозный гуд.
Елок чаща снеговая
Даст нам временный приют.

Муза чуть повеселела:
Пламень солнца так хорош!
Но пронизывает тело
Ледяной истомой дрожь.

Будет, Муза, вечер снова,
Будет печки пышный жар,
От кофейника большого
Лиловатый теплый пар.

И в синеющем квадрате,
Сквозь причудливые льды
Мы увидим на закате
Две огромные звезды.

От заката огневого
Заалееет снежный наст...
Будет, Муза, вечер снова,
Если Бог нам вечер даст.

VI. «Все небо в огненных всполохах...»

Все небо в огненных всполохах,
Все тучи багрянцем горят.
Под елями в снежных дохах
Малиновый стынет закат.

Тяжелою, дымной, кровавой
От фронта восходит луна
Жестокой военною славой
И муками отягчена.

И знаменем над зарею —
Двух рядом стоящих планет
Сверкает двойною игрою
Апокалиптический свет.

А ночью сияющим снегом
И россыпью звездной полна,
Стоит над детским ночлегом
Полярная тишина.

Как нежен ангельски-белый
Деревьев узор кружевной
В саду на земле опустелой
В снегу под морозной луной.

Мне больно, Муза, от этой
Беспомощной чистоты,
Мне страшно от яркого света
Пророческой красоты.

Что значит она — мы не знаем,
Но сердце ранит она.
Как миру казаться раем,
Когда на земле война!.

1939–1940

Война

Разгром. Развалины и трупы,
Осколки стекол, сажа, кровь.
Слова беспомощны и тупы,
Бессильна кроткая любовь.

Угрюмый ветер волком рыщет
Среди истоптанных полей.
Необозримые кладбища,
Постукиванье костылей.

С какой мольбой, с какой тоскою
О том, чтобы предотвратить! —
Нельзя оторванной рукою
Свой лоб и грудь перекрестить.

И плена злое униженье —
На раны брошенная соль,
И смерти страшное виденье,
Неутихающая боль.

...Как ночь текла в застывшем взгляде,
Как выл на пепелище пес,
Как снежный ветер трогал пряди
Обмерзших неживых волос.

1941

Папироса «Беломорканал»

Папироса «Беломорканал»
Фабрики табачной в Ленинграде.
...Политрук сражен был наповал
Финской пулею в лесной засаде.

Ароматен тихий теплый дым
Русской папиросы политрука.
Политрук был молод и любим,
Но внезапно грянула разлука.

Русских женщин красота нежна,
Любовались финны-офицеры.
«Другу и товарищу» — одна,
А другая — «от невесты Веры».

Замело метелью бугорок,
Бродит ветер по лесным могилам.
...Серый пепел, тающий дымок...

Звали политрука Михаилом.

1941

Эмигрант

По улице, засыпанной листом,
И по аллее в парке опустелом
Мечтательно, бесцельно — дом не дом —
Идет он сторбившись, в пальто позеленелом.

Уже ненужный, вьется лист над ним,
Хрустит песок под тихими шагами.
От моря тянет воздухом сырым,
Меж двух стволов закат — как будто в черной раме.

Судьба изгоя — горькая судьба,
Как барка, пущенная по течению.
Тяжелый груз, не выдержать — слаба,
И неминуем час — быть кораблекрушенью.

Но втайне, из последнего огня

Мольба о чуде, стынущая в жилах.

Страна моя живет и без меня,

А я без родины дышать не в силах.

1944